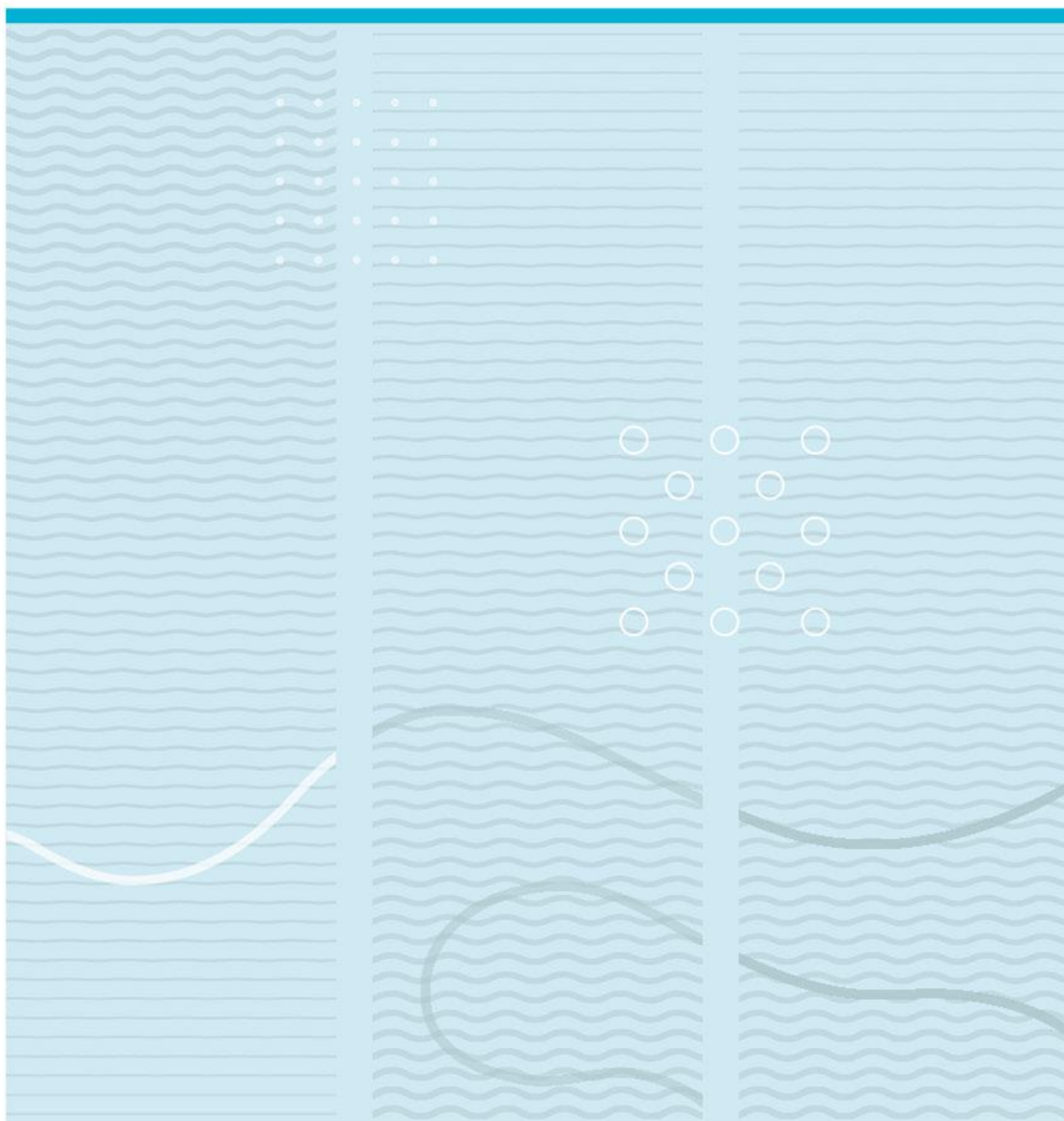

Karina Nakkestad

Slaget ved Kringen 1612

Betydning for Kalmarkrigen og nasjonal identitet på 1800-tallet

Universitetet i Sørøst-Norge
Fakultet for USN handelshøyskolen
Institutt for Institutt for økonomi, historie og samfunnsvitenskap
Postboks 235
3603 Kongsberg

<http://www.usn.no>

© 2021 Karina Nakkestad

Denne avhandlingen representerer 60 studiepoeng

Forord

Ideen til denne masteren begynte da jeg skrev bachelor om slaget ved Poltava. Etterpå skrev jeg to semesteroppgaver om Europa på 1600- og 1700-tallet. Derfor ble jeg interessert når en av de potensielle veilederne til masteren mente man kunne skrive om slaget ved Kringen i 1612. Hendelsen var i riktig periode og tema. Å skrive denne masteren har vært tøft, men også veldig spennende og tilfredsstillende.

Først må jeg takke min flotte og hjelpsomme veileder Ole Georg Moseng. Alle møtene, konstruktive samtaler og kommentarer i margin er en viktig grunn til at denne oppgaven ble påbegynt og ferdig i tide. En stor takk går også til medstudentene mine som har hjulpet meg med å skape struktur i hverdagen. Spesielt må jeg takke Sindre Lobben, Halvor Ryen Skullerud og Merethe Linelle Trollsås. Uten alle studiehelgene sammen hadde ikke denne oppgaven vært like gøy å skrive. En stor takk går også til familie og venner som har levd med meg og masterbobla min det siste året. Spesielt vil jeg takke foreldre og søsken som har gitt meg motivasjon og arbeidsro.

Sammendrag

Denne masteren handler om å vise slaget ved Kringen sin plass i norsk kultur og identitet på 1800-tallet. Slaget fant sted i 1612 og det finnes flere samtidskilder som omhandler hendelsen. I oppgaven vil samtidskildene bli brukt for å vise hvilket inntrykk man kan få av slaget og av nordmennene og skottene som var til stede.

Sagnene som ble samlet inn fra 1838 til 1879 er ryggraden i oppgaven. Det er disse tekstene som gjør at man kan argumentere for at det skjedde en heroisering av de norske bøndene og slaget ved Kringen i løpet av 1800-tallet. Ved å sammenligne med samtidskildene og de ulike sagnsamlingene blir argumentet sterkere. I tillegg blir det fokus på at heroiseringen av slaget ved Kringen henger sammen med innsamlingen av folkefortellinger og utviklingen av en norsk nasjonal identitet. Maleri, dikt og andre kulturuttrykk som fremstilte slaget ved Kringen på 1800-tallet vil også bli beskrevet og drøftet. Dette er for å kunne vise hvordan slaget ble fremstilt i norsk elitekultur.

Men dette er også en oppgave om Kalmarkrigen 1611-1613 og et slag som er blitt blant Norgeshistoriens mest omtalte og kjente krigshendelser. Derfor blir det også fokus på å beskrive og drøfte hva historikerne i ettertid mener var årsak til krigen og norsk seier.

Innholdsfortegnelse

Forord	3
Sammendrag	4
Kapittel 1: Innledning	
Valg av tema og problemstilling.....	8-10
Avgrensninger og begreper.....	10-12
Forskning og metode.....	12-13
Kildemateriale og Litteraturutvalget.....	12-15
Kapittel 2: Hva står skrevet i samtidskildene fra 1611 til 1613?	
Innledning: Kort presentasjon av samtidskildene.....	16-17
Brevet fra Gustav II Adolf til sir James Spens.....	17
Den første rapporten fra stattholder Enevold Kruse.....	18-19
Den andre rapporten fra Stattholder Enevold Kruse.....	19-20
Gavebrevene fra Christian IV.....	20-21
Brevene til kong Jakob VI og sendemannen Robert Anstruther.....	21-23
Vitneforklaringene til brødrene Ramsay og forordningen mot Sinclair, Hay og Ker...23-25	
Kapittel 3: Sagnsamlingene fra 1800-tallet og endringene i dem?	
Presentasjon av sagnsamlingene.....	26-27
Begrepsavklaring: Hva er et sagn?.....	27-28
Diktingen i sagnene kan ofte knyttes til norsk folketro.....	29-30
Fokus på at nordmenn er bønder.....	30-31
Fokus på at nordmenn er vikinger.....	31-33
Nordmenn kan forsvare seg mot andre land, spesielt Sverige.....	33-35
Nordmennene blir mer heroiske og empatiske.....	35-38
Skottene blir mer onde og kaptein George Sinclair blir viktigere.....	38-41

Sammenligning med annen forskning og oppsummering.....41-42

Kapittel 4: Slaget ved Kringen som norsk nasjonal fortelling

Slaget ved Kringen i kulturuttrykk på 1800-tallet.....43-44

Maleriene Sinclairs landing i Romsdal og Slaget i Kringom.....44-47

Roman av Johan Storm Wang og Illustrasjoner av Andreas Bloch.....47-48

Zinklars Vise, Norges fjelde og Prillar-Guri.....48-50

Pillarguri i bunad og skaut.....51-52

Nordmennene og skottene blir omringet av fjell og annen vestlandsnatur.....52-53

Kapittel 5: Slaget ved Kringen blir del av norsk nasjonalisme og identitet

Nasjonalisme og nasjonsbygging i Norge og Europa på 1800-tallet.....54

Norsk selvstendighet og union med Sverige.....55-56

Nasjonalromantikken i Europa og Norge.....56-57

Folkefortellingens viktige rolle i nasjonsbygging.....57-59

Hva kjennetegner folkefortellinger og innsamlingen av dem i Norge på 1800-tallet?...59-60

Hvorfor ble folkefortellingene til Asbjørnsen og Moe de mest betydningsfulle for nordmenn?
.....60-62

Kapittel 6: Bakgrunnen for slaget ved Kringen

Endringene i europeisk krigføring fra middelalderen til tidlig moderne tid.....63-65

Motiv for krigføring: Religiøse og materielle grunner.....65-66

Statsforvaltningen i Danmark-Norge og Slesvig-Holstein.....66-67

Danmark-Norges inntekter fra toll, skatter og ekstraskatter til krigføring.....68-69

Utenrikspolitikk, merkantilisme og Øresundtollen.....69-70

Motiv for Kalmarkrigen: Skatter og handelspolitikk i Nord-Norge og Østersjøen...71-72

Motiv for Kalmarkrigen: Christian IV, Karl IX og det danske riksrådets uenigheter..72-74

Militær opptrapping til Kalmarkrigen med fokus på Norge.....74-76

Kalmarkrigen 1611-1613 i store trekk.....76-77

Rettsoppjøret og ønsket om en norsk hær.....78-79

Kapittel 7: Hva mener historikerne skjedde under slaget ved Kringen?

Hvorfor ville skotske menn bli leiesoldater i tidlig moderne tid?.....80-81

Det skotske samfunnet og kontakten med Norge.....81-82

Hvem var de skotske leiesoldatene og hvordan kom de seg til Norge?.....82-83

Skottenes ferd gjennom Norge..... 83-84

Hvem var bøndene og hvorfor angrep de skottene?.....84-85

Slaget ved Kringen: Tømmervelten eller våpen?.....86-87

Etterspillet: Dreping av 134 skotske soldater 87-88

Kapittel 8: Konklusjon

Hva står skrevet i samtidskildene og hvilken grad av troverdighet har

de?.....89-90

Hva står skrevet i sagnsamlingene og hvilke forandringer finner man i sagnsamlingene som ble publisert i perioden 1838-1879?.....90-92

Hva førte til at heroiseringen av bøndene ble et middel for å skape en norsk nasjonal identitet?.....92-93

Kan man finne trekk i maleriene og diktene som forsterke at slaget ved Kringen endret karakter på 1800-tallet og blir del av en norsk nasjonal identitetsbygging?.....93-94

Hvorfor ble det krig mellom Sverige og Danmark-Norge i 1611?.....94-96

Hva gjorde at norske bønder angrep og vant mot skotske leiesoldater som skulle være profesjonelle og beryktet krigere?.....96-97

Referanser.....98-100

Primærkilder.....100

Figurer.....100

Kapittel 1: Innledning

Valg av tema og problemstilling

26. august 1612 ble det utkjempet et slag mellom norske bønder og skotske leiesoldater ved Kringen i Gudbrandsdalen. Flere kilder fra 1600-tallet gjør det mulig å skissere hovedtrekk ved hendelsen, slik de ble forstått i samtida. Sveriges konge Gustav II Adolf ville ha 3 000 soldater fra Skottland og Holland som kunne kjempe mot Danmark-Norge i Kalmarkrigen 1611-1613.¹ Noen av disse var 300 skotter som skulle marsjere gjennom Norge til Älvsborg festning i Sverige. 19. eller 20. august ankom skottene Romsdalsfjorden. Skottene ble ledet av oberst Alexander Ramsay, kaptein George Sinclair og kaptein George Hay. Skottene skal ikke ha brent, drept eller voldtatt noen sivile nordmenn, men et skrin med sølvgjenstander ble stjålet.

Lensmannen Lars Hågå samlet inn 405 norske bønder fra prestegjeldene Lesja, Vågå, Lom, Fron og Ringebu. De la seg i bakholdsangrep ved Kringen og 26. august angrep de skottene. De eneste nordmennene vi har navn på fra slaget er lensmann Lars Hågå, lensmann Peder Randklev og bondelederen Berdon Segelstad. Skottene ble drept av skytevåpen eller ved drukning. Etter slaget ble 134 skotter tatt til fange. Alle unntatt 18 menn ble drept neste morgen.² Tre eller fire av de skotske mennene som overlevde, ble ført til Akershus festning. Ett år etter slaget gav Danmark-Norges konge Christian IV gavebrev på krongods til flere av nordmennene som hadde kjempet i slaget. Han var imponert over nordmennenes heltemot. Den skotske kongen Jakob VI mislikte hendelsen. Han tok avstand fra handlingene til de skotske leiesoldatene. I tillegg ble obersten Andrew Ramsay som var den øverste lederen for innsamlingen av de skotske leiesoldatene landsforvist.

I ettertid fikk slaget ved Kringen symbolsk betydning i norsk historie og kultur. Slaget ble gjenstand for en rekke sagn som ble muntlig overlevert gjennom generasjoner. Det var slik mange nordmenn på 1600- og 1700-tallet hørte og lærte om slaget. På 1800-tallet ble de muntlige sagnene samlet inn og skrevet ned. Den første sagnsamlingen ble utgitt i 1838 av presten Hans Peter Schnitler Krag. Den andre ble publisert i 1844 av presten Andreas Faye. Den siste sagnsamlingen ble skrevet av læreren Andreas Austlid i 1879. I oppgaven skal vi

---

¹ Rasch-Engh, 1992, ss. 5-6

² Rasch-Eng, 1992, ss. 6-7

undersøke spørsmålet: Hva står skrevet i sagnsamlingene og hva er grunnen til at de ble skrevet ned? Spørsmålet er avgjørende for å forstå oppgavens sentrale problemstilling.

Hvis man sammenligner samtidskildene fra 1600-tallet med sagnsamlingene fra 1800-tallet finner man betydelige ulikheter. Stattholderen i Oslo, Enevold Kruse, som var en av de som sto bak to beretninger om Kringen høsten 1612, skriver at skottene ble skutt eller druknet i forsøk på å krysse Lågen. I sagnsamlingen til Austlid blir derimot flesteparten av skottene drept av en mengde tømmer som blir sendt ned fra en fjelltopp. Pillarguri, Peder Klognes og Kjell Fjerdingsren er personer som framstår første gang her. Ingen av dem nevnes i noen av samtidskildene. Men i sagnene er dette viktige figurer som bidrar til norsk seier. Et sentralt spørsmål blir: Hvordan kan man forklare forskjellene mellom samtidskildene og sagnsamlingene?

Sagnene som ble utgitt mellom 1838 og 1879 er langt fra konsistente i framstillingen av slaget. Fortellingen om slaget ved Kringen har endret handling, personskildringer og flere detaljer på drøye 40 år. Et eksempel er nordmennene som stadig blir mer heroiske og empatiske. Austlid sammenligner de norske bøndene direkte med vikingene. Et eksempel på at nordmennene blir mer empatiske er at de redder syke skotter. Slike heroiske og empatiske episoder er ikke nevnt like tydelig i verkene til Krag og Faye. *Hva kan være årsaken bak slike endringer? Kan det være på grunn av ønsket om å gjøre slaget ved Kringen til del av en heroisk fortelling og nasjonal identitet som nordmenn på 1800-tallet kunne være stolte av?* Det siste spørsmålet representerer den sentrale problemstillingen og vil derfor få stor plass i oppgaven.

På 1800-tallet ble slaget ved Kringen også del av norsk elitekultur som fikk folkelig appell utover århundret. Det ble laget flere historiemalerier av hendelsen med nasjonalromantisk innhold. Et av de mest kjente er maleriet *Sinclairs landing i Romsdal* (1876) av Adolph Tidemand og Morten Müller. Et annet berømt maleri er *Slaget i Kringom* (1897) som ble malt av Georg Fredrik Nilsen Strømdal.³ Det ble også skrevet flere dikt og viser om slaget ved Kringen som ble populære. Den mest kjente het *Zinklars Vise*, ble skrevet i 1782 av dikteren Edvard Storm. Dikterne Henrik Wergeland og Magnus B. Landstad skrev også om slaget på 1800-tallet. Det blir sentralt å drøfte innholdet i verkene. Finner man trekk i maleriene og

---

³ Giles, 2016, ss. 123-124

diktene som forsterker at slaget ved Kringen endret karakter på 1800-tallet og ble del av en norsk nasjonal identitetsbygging?

I faghistoriske framstillinger blir slaget ved Kringen ofte beskrevet som en viktig og unik hendelse under Kalmarkrigen 1611-1613.⁴ Kalmarkrigen er et av de tidligste eksemplene på at bruken av leiesoldater var i ferd med å bli dominerende i nordeuropeisk krigføring. Slaget ved Kringen var også en av de få gangene under Kalmarkrigen at nordmenn tok til våpen og gjorde aktiv motstand på egen hånd mot utenlandske krigere. I ettertid har historikere tematisert både årsakene til Kalmarkrigen og begivenhetene under slaget ved Kringen. Hva var det som førte til at norske bønder angrep og vant over skotske leiesoldater som skulle være profesjonelle og beryktede soldater?

Spørsmålene peker på at slaget ved Kringen på midten av 1800-tallet hadde blitt et slag som hadde fått betydning utover selve hendelsen. Derfor er det aktuelt å bruke metaperspektiv når man beskriver, drøfter og konkludere. Det er disse spørsmålene fra innledningen som blir drøftet videre i oppgaven for å kunne svare på problemstillingen .

- Hva står skrevet i sagnsamlingene og hva er grunnen til at de ble skrevet ned?
- Hvordan kan man forklare forskjellene mellom samtidskildene og sagnsamlingene?
- Hva kan være årsaken bak endringene i sagnsamlingene fra 1838-1879?
- Finner man trekk i maleriene og diktene som forsterker at slaget ved Kringen endret karakter på 1800-tallet og ble del av en norsk nasjonal identitetsbygging?
- Hva var det som førte til at norske bønder angrep og vant over skotske leiesoldater som skulle være profesjonelle og beryktede soldater?

Ved å stille disse spørsmålene kan man presentere hypotesen: *Kan endringene i sagnene og andre kulturuttrykk blitt gjort på grunn av ønsket om å gjøre slaget ved Kringen til del av en heroisk fortelling og nasjonal identitet som nordmenn på 1800-tallet kunne være stolte av?* Dette blir oppgavens sentrale problemstilling.

Avgrensninger og begreper

Denne oppgaven strekker seg over et langt tidsrom, men følger bestemte temaer. Fra 1450 til Kalmarkrigen sluttet i 1613 er fokuset på europeisk krigføring og hva historikere har skrevet

---

⁴ Erslund & Holm, 2000, s. 184

om slaget ved Kringen. Perioden 1450-1613 har blitt valgt for å få med utviklingen innen krigføring og statsapparatet fra middelalderen til tidlig moderne tid. Den andre perioden som blir hovedfokuset i oppgaven, er 1770-1900. Perioden har blitt valgt for å begrunne om det skjedde en heroisering av slaget ved Kringen i løpet av 1800-tallet. Det blir også drøftet om heroiseringen ble gjort på grunn av utviklingen av en norsk nasjonal identitet. Historikeren Øystein Sørensen kaller perioden 1770-1905 for det lange 1800-tallet i Norges historie.⁵ Akkurat som Sørensen gjør vil det i oppgaven bli trukket linjer til 1770-tallet for å forstå oppblomstringen av nasjonalisme og interessen for folkekultur i Norge og Europa. Men oppgaven stopper ved inngangen til 1900-tallet av to årsaker. For det første ble alle verkene som blir behandlet i oppgaven utgitt før 1898. For det andre er det ikke plass til å skrive om Norges uavhengighet fra Sverige som skjedde i 1905.

Når jeg har skrevet om Norge eller Danmark i tidsrommet 1450-1613 har jeg bevisst valgt å bruke begrepet Danmark-Norge for å peke på den reelle og funksjonelle unionen mellom Danmark og Norge. I oppgaven blir ikke konstruksjonen Sverige-Finland brukt, fordi disse to landene ikke var i union med hverandre slik Danmark og Norge var.⁶ Finland var et av flere landområder som utgjorde Sverige. For det andre fantes det ikke noe politisk Finland før 1800-tallet. Norge derimot hadde vært et selvstendig land før unionen med Danmark tok til på 1380-tallet.

De nyeste og mest kjente variantene av personnavn og stedsnavn fra sagnene har blitt valgt. På 1800-tallet ble Kringen også kalt for Kringom og Krigane.⁷ Selv om navnet Kringen ikke ble det offisielle navnet før 1900-tallet blir Kringen brukt gjennom hele oppgaven, fordi det er det vanligste navnet på stedet i dag. I samtidskildene, sagnene og i historiebøkene ser man flere ulike versjoner av navnet på samme person. Derfor har den versjonen som blir brukt på disse personene blitt listet opp her. Det gjelder Johann von Mönichof, George Sinclair, Peder Klungnes, Lars Hågå, Per Randklev og Pillarguri.

Ifølge den julianske kalenderen som ble brukt i Danmark-Norge på 1600-tallet, skjedde slaget ved Kringen 26. august 1612. Siden 1700 har Norge brukt den gregorianske kalenderen.⁸ Datoer fra den julianske kalenderen blir forskjøvet med 1-10 dager i den gregorianske kalenderen og derfor skjedde slaget ved Kringen 6. september 1612. I historiefaget er det

---

⁵ Sørensen, 2001, s. 9

⁶ Fagerlund, Jern & Villstrand, 1993, s. 130

⁷ Krag, 2001, s. 5

⁸ Jensen, 1996, s. 68

vanligst å bruke datoene fra den kalenderen som var i da hendelsen skjedde. Det betyr at datoene fra den julianske kalenderen blir brukt for å beskrive og drøfte hendelser i Danmark-Norge fram til 1700-tallet. Dette gjør at det i oppgaven vil stå at slaget ved Kringen skjedde 26. august. Fra 1700-tallet brukes derimot datoer fra den gregorianske kalenderen. Det er verdt å nevne at dette bare gjelder Norge, siden europeiske land innførte den gregorianske kalenderen på ulik tid. For eksempel ble ikke den gregorianske kalenderen innført i Sverige og Skottland før i 1750. Dette valget har også blitt gjort fordi det er for tidkrevende å regne om datoer fra den julianske kalenderen til dagens gregorianske kalender.

Forskning og metode

Siden slaget ved Kringen fikk symbolsk verdi i norsk historie er det blitt skrevet flere historiske framstillinger om hendelsen. Norske historikere har vært opptatt av å begrunne hva som gjorde at de norske bøndene vant og de skotske leiesoldatene tapte. Tømmervelten, bruk av våpen og valg av sted har vært viktige faktorer. I skotsk historiografi finnes det ikke like mange beskrivelser av hendelsen. Min hypotese er at dette skyldes at slaget ikke var en skotsk seier. Dermed har ikke skotske historikere vært interessert. Det er også tidligere blitt forsket på hva som er sant og oppdiktet i sagnene og i de historiske maleriene som fremstiller slaget ved Kringen. Det som er nytt her er å belyse om endringene som skjer med nordmennene og skottene i sagnene og andre kulturuttrykk på 1800-tallet kan være påvirket av nasjonal identitetsbygging. Siden oppgaven handler om å fortolke historiske begivenheter og diverse tekster fra 1800-tallet som gav slaget ved Kringen nytt liv og innhold er det aktuelt å bruke metaperspektiv. Bruken av metaperspektiv vil bidra til god drøfting av sagnsamlingene og interessante refleksjoner i oppgaven.

Kalmarkrigen er en krig som er lite omhandlet i både dansk, svensk og norsk historiografi. I norsk historiografi blir Kalmarkrigen oppfattet som en av mange kriger mellom Danmark og Sverige. Generelt har ikke norske historikere skrevet mye om 1600-tallet. I danske historiske kilder behandles Kalmarkrigen ofte som en krig som var relevant i Christian IVs regjeringstid eller krigen som bekreftet at Danmark-Norge var det sterkeste landet i Norden enn så lenge. I svensk historiografi er det en nok ikke så mye omtalt krig, fordi den ble utkjempet før Gustav II Adolf ble en kjent krigerkonge. Et stort spekter av ulike historiske arbeider har vært nødvendig for å få informasjon om Kalmarkrigen.

I andre lands historiske framstillinger finnes det heller ikke mange verk om Kalmarkrigen eller Skandinavia på 1600-tallet. Dette skyldes nok to grunner.⁹ For det første er svensk, dansk og norsk vanskelige språk for dem som ikke har dem som morsmål. For det andre er dagens historikere påvirket av hvilke land som er stormakter i deres egen samtid. Så istedenfor å skrive om Danmark-Norge som var et mektig land på 1500-tallet eller Sverige som ble en stormakt på 1600-tallet, skriver man heller om dagens stormakter.

Kildemateriale og litteratur

Det finnes flere samtidskilder fra 1611 til 1613 som forklarer hva som skjedde før, under og etter slaget ved Kringen. Brevet til Gustav II Adolf gir innblikk i hvorfor Sveriges konge ville ha skotske leiesoldater og hvordan han skulle betale for dem. Rapportene til stattholder Enevold Kruse og flere sentrale embetsmenn forteller om hvor mange nordmenn og skotter som kjempet under slaget, og hvorfor 134 skotske soldater ble tatt til fange og drept den neste dagen av bøndene. Gavebrevene til Christian IV viser oss en konge som verdsatte bøndenes innsats og var villig til å gi lederne belønning for arbeidet.

Brevene til den skotske sendemannen Robert Anstruther og Skottlands konge Jakob VI viser oss en konge som mislikte at skotter dro til Norge og en sendemann som mente at skottenes handlinger var dumdristige. Vitneforklaringene til brødrene Alexander og Andrew Ramsay forklarer hvorfor skottene ble samlet inn og dro til Norge, selv om de ikke hadde tillatelse fra Jakob VI. Forordningen mot de tre skotske kapteinene George Sinclair, George Hay og Robert Ker som hadde kjempet i slaget ved Kringen gir svar på hvordan skottene ble samlet inn og hvordan de ble behandlet av lederne sine. Til sammen skaper kildene et bilde av hva som skjedde ved Kringen 26. august 1612. Man kan argumentere for at kildene har en sterk grad av troverdighet fordi de er skrevet i tiden rundt slaget. I tillegg er disse tekstene formulert av aktører som bør ha hatt god kunnskap og forbindelse til bøndene eller skottene som kjempet i slaget.

I ettertid ble slaget ved Kringen fortalt i muntlige sagn. Sagnene ble skrevet ned i løpet av noen tiår på 1800-tallet. Den første sagnsamlingen het *Sagn, samlede i Gudbrandsdalen om slaget ved Kringlen den 26de august 1612*. Den ble utgitt i 1838 av presten Hans Peter Schnitler Krag. I ettertid har det vært grunn til å framheve denne boken fordi det er første gang Pillarguri nevnes i en skriftlig kilde. Krag bruker både rapportene til Kruse og

---

⁹ Lockhart, 1996, s. 22

gavebrevene til Christian IV for å argumentere for hva som er sant i sagnene. Krag skriver at han utgav sagnsamlingen fordi han ville forhindre at sagnene om slaget ved Kringen ble forfalsket og glemt.¹⁰ Den neste sagnsamlingen *Norske sagn* (1844) ble skrevet av presten Andreas Faye. Dette verket er fullt av sagn fra hele Norge. Slaget ved Kringen blitt omfattende behandlet på seks sider. Dette er en god grunn til å legge mest vekt på Krag og Austlids bøker. Den siste sagnsamlingen *Sinklar-Soga*, ble publisert i 1879 av læreren Andreas Austlid. Han ville skrive en folkebok om slaget og la sagnene tale for seg selv.¹¹ Dette er nok grunnen til at Austlid ikke fokuserer på samtidskildene fra 1600-tallet.

Norsk forsvarshistorie (2000) av Geir Atle Ersland og Terje T. Holm, *Danmarks historie* (2010) av Ole Feldbæk, *Christian 4.: en europæisk statsmand* (2006) av Steffen Heiberg, *Christian IV: konge av Danmark og Norge* (1997) av Lars Roar Langslet og *Den nye begynnelsen: 1520-1660* (1995) av Øystein Rian har i stor grad sammenfallende perspektiver. Alle konkluderer at Kalmarkrigen var en krig mellom Sverige og Danmark-Norge som handlet om å kontrollere landområder og handelen i Nord-Norge og Østersjøen. I Kalmarkrigen ville Christian IV bruke flere tusen norske soldater, men planen hans var ikke gjennomførbart. De norske bøndene lyttet ikke til lederne sine og dro heller hjem til gårdene sine. Dette er mye av grunnen til at slaget ved Kringen er en spesiell hendelse i norsk historie som ikke samsvarer med resten av Kalmarkrigen, fordi dette var en av få ganger under krigen hvor nordmenn tok til våpen og kjempet mot utenlandske motstandere.

100 norsk sagn: Fortidsminne på folkemunne (2009) ble skrevet av folkloristen Ørnulf Hodne og fotografen Arthur Sand. Hodne mener sagn gir oss underholdning og kunnskap. Sagn er fremdeles viktig i norsk kultur fordi historiene er magiske, dramatiske og gir oss informasjon om fortiden vår.¹² I sagn blir man ofte kjent med interessante og magiske skapninger som for eksempel nøkken, troll og huldra. Men man kan også bli kjent med historiske personer som Harald Hårfagre og Olav den hellige.

Den skotske historikeren Thomas Mitchell skrev i 1886 boken *Historien om den skotske ekspedisjon til Norge i 1612*. Boken blir regnet som den første historieboken som omhandler slaget ved Kringen. Boken var dedikert til den svensk-norske kongen Oscar II. Målet med boken var å beskrive slaget ved Kringen som en historisk hendelse ut fra nyere

---

¹⁰ Krag, 2001, s. 7

¹¹ Austlid, 1924, s. 3

¹² Hodne & Sand, 2009, s. 8

historievitenskapelige metoder.¹³ Derfor bruker Mitchell mye tid på kilder fra London og Edinburgh. Mitchell fokuserer også mye på den svenske vervingen av leiesoldater og skottene som dro til Norge. De norske bøndene har relativt liten plass i boken.

Historikeren Rolf Rasch-Engh prøver i sin bok *Herr Sinclair dro over salten hav: Skottetoget og kampene ved Kringen 1612* (1992) å sette slaget inn i en større kontekst som handler om krigsteknikker og tilgang til våpen på 1600-tallet.¹⁴ Historiker James Millers bok *Swords for Hire The Scottish Mercenary*. (2012) setter også hendelsene ved Kringen inn i en større kontekst. Han sammenligner de skotske leiesoldatene som dro til Kringen med andre skotske leiesoldater som deltok i Trettiårskrigen og andre europeiske kriger.¹⁵ Miller er også opptatt av å forklare hvorfor skotske menn på 1500- og 1600-tallet ble leiesoldater.

---

¹³ Michell, 1997, ss. 5-6

¹⁴ Rasch-Engh, 1992, ss. 5-7

¹⁵ Miller, 2012, ss. 9-11

Kapittel 2: Hva står skrevet i samtidskildene fra 1611 til 1613?

Innledning: Kort presentasjon av samtidskildene

Det finnes flere samtidskilder fra 1611 til 1613 som beskriver begivenhetene før, under og etter slaget ved Kringen mellom de norske bøndene og de skotske leiesoldatene. Det at kildene er skrevet med kort avstand i tid til hendelsene, bidrar til å styrke troverdigheten. Noe annet som eventuelt styrker troverdighet, vil være om det er stor grad av korrespondanse mellom kilder fra ulikt hold. Det er et problem som vil bli tatt opp systematisk. Kronologisk er den første samtidskilden som direkte angår slaget ved Kringen, et brev som ble skrevet av den svenske kongen Gustav II Adolf som ville ha skotske leiesoldater på sin side i Kalmarkrigen. Dette brevet gir innsyn i hvorfor svenskene ville ha leiesoldater og hvordan kongen skulle betale for arbeidet. De neste i tid, er to rapporter som ble skrevet kort tid etter slaget ved Kringen, av stattholderen i Norge, Enevold Kruse, og flere andre sentrale adelige. I brevene får vi vite flere interessante detaljer som hvordan nordmennene ble samlet inn og hvordan de vant over skottene i slaget ved Kringen 26. august 1612. Vi får også informasjon om skottene som for eksempel hvordan de oppførte seg mot den norske sivilbefolkningen og at 134 av dem ble tatt som fanger og drept neste dag. Rapportene er de eneste kildene som skildrer i detaljer hva som skjedde med skottene og bøndene under slaget. Derfor er det en verdifull samtidskilde.

Gavebrevene til Christian IV gir oss innblikk i at den dansk-norske kongen var imponert over nordmennenes innsats under slaget ved Kringen. Flere av de norske lederne under slaget fikk gårder og økonomiske goder. I Skottland og England finnes det flere samtidskilder som forteller om hvordan Jakob VI reagerte på slaget ved Kringen. Brevvekslingen mellom Jakob VI og den engelske sendemannen i København, Robert Anstruther, viser oss at Jakob VI var skuffet over skottene som dro til Norge og at forholdet hans til Christian IV var kjølig.

En vitneforklaring, gitt i 1612 av kaptein Alexander Ramsay, som overlevde slaget og massakren, gir innsikt i rettergang og dom mot en av skottene. Vi får også vite hvorfor flere skotske kapteiner og offiserer samlet inn leiesoldater til Gustav II Adolf. Dette var på grunn av at oberst Andrew Ramsay mente han hadde tillatelse både fra Karl IX og Jakob VI. Samtidskildene er verdifulle, fordi de gir oss innblikk i hvordan samtidas nordmenn og

skotter reagerte på hendelsen. Til sammen gjør kildene at man kan konstruere et inntrykk av hva som skjedde under slaget ved Kringen, som er bygget på historiske kilder fra ulikt hold og fra antatt troverdige aktører. Videre i dette kapitlet kommer samtidskildene til å bli analysert og drøftet.

Brevet fra Gustav II Adolf til sir James Spens

16. november 1611 sendte Sveriges konge Gustav II Adolf et brev til sir James Spens av Wormiston fra Nyköpingshus i Sverige. James Spens var en betydningsfull skotsk offiser.¹⁶ Han hadde tjenestegjort for Skottland og Sverige tidligere. Da brevet ble sendt arbeidet Spens for det kongelige hoff i England.

I brevet skriver Gustav II Adolf at Spens hadde lovet å hjelpe den avdøde svenske kongen Karl IX med å skaffe utenlandske leiesoldater. Leiesoldatene hadde Spens lovet da han besøkte Sverige i 1610 for å diskutere muligheten for et ekteskap mellom Gustav II Adolf og James Spens datter Elisabeth.¹⁷ Sverige trengte utenlandske soldater i tillegg til sine egne landsmenn i den urettferdige krigen, som Gustav II Adolf, mente Danmark-Norge hadde startet. Gustav II Adolf ville ha 3 000 soldater. Soldatene skulle være trofaste, tapre og utstyrt med våpen. Soldatene skulle være samlet innen 1. april 1612 på Elfsborg havn. Spens skulle få 20 000 riksdaler som ble sendt fra enkedronninga Kristinas representant i Hamburg til Spens eller noen som hadde hans fullmakt. Pengene skulle brukes for å samle inn soldatene.

Spens skal også med glede få flere penger hvis han brukte mer enn de 20 000 riksdalerne.¹⁸ De pengene skulle bli betalt av kongefamilien til riktig tid. Videre forteller Gustav II Adolf at han har avtalt at den nederlandske generalen Johann von Mönichof skal transportere 1 000 soldater med utstyr og våpen fra Holland til Älvsborg våren 1612. Mönichof var en av offiserene i Sverige med høyest rang.¹⁹ I 1611 ble han øverstkommanderende for de svenske krigsskipene. Gustav II Adolf ville at Spens og Mönichof skulle møtes på Shetlandsøyene, samle soldatene, og dra sammen til Älvsborg . På den måten ville de være like sterke som den dansk-norske flåten. I brevet får man vite hvordan Mönichofs og skottenes ferd gjennom Norge var knyttet sammen.

---

¹⁶ Michell, 1997, ss. 18-20

¹⁷ Brev fra 16. November 1611 State Archives in Stockholm. Michell, 1997, s. 34

¹⁸ Brev fra 16. November 1611, State Archives in Stockholm. Michell, 1997, ss. 201-203

¹⁹ Brev fra 16. November 1611, State Archives in Stockholm. Michell, 1997, s.22

Den første rapporten fra stattholder Enevold Kruse

Den første rapporten er datert 17. september 1612. Den er skrevet under av Enevold Kruse, Oluf Galle (1580-1631) og Peder Iversen. Enevold Kruse (1554-1621) var en adelsmann fra Danmark. Etter en suksessfull karriere i det danske kanselliet var han fra 1608 til 1618 stattholder i Norge og lensherre i Akershus. Under Kalmarkrigen var han øverste leder for soldatene i Sørøst-Norge.²⁰ Oluf Galle var en norsk adelsmann og godseier. Han eide blant annet gården Tomb i Smålenene som han solgte i 1618.²¹ I 1588, 1595 og 1608 var han konstitusjonell befalingsmann over Akershus slott når stattholderne var borte. Peder Iversen (1551-1616) eide flere gårder i dagens Vestfold. Han var også lensmann for Brunla og Numedal.²² Da Kalmarkrigen startet i 1611 fikk alle tre ansvar for å forsvare det østafjelske, altså Østlandet sør for Dovre og øst for Langfjella. Dette oppdraget fikk de av Christian IV.²³

Rapporten ble sendt fra Akershus. Den skulle sendes til Christian IV. I rapporten står det skrevet at det 19. eller 20. august kom to skotske skip seilende inn til Romsdalen.²⁴ De skotske mennene ombord var krigere. Neste dag begynte de å marsjere på landeveien til et fjell som heter Mærratoppen. Deretter spaserte de inn i Gudbrandsdalen. Skottene hadde med seg to norske bønder som veivisere fra Romsdalen. Lensmannen Lars Hågå (ca. 1570 - ca. 1650) samlet sammen norske bønder fra prestegjeldene Lesja og Vågå. I tillegg sendte han beskjed til Fron og Ringebru prestegjeld. Totalt ble det samlet inn 405 menn. Skottene som var blitt avhørt av bøndene mente det var 350 skotter med i slaget. De norske bøndene mente derimot at antallet var 550 skotter.

De valgte å angripe skottene ved Kringen 26. august. Kringen var det perfekte sted, fordi man kunne sette fienden i klemme mellom fjellet og elven.²⁵ De 405 nordmennene klarte å skjule seg for fienden fram til angrepet startet. De slo fienden i løpet av 90 minutter. Mange av skottene var enten blitt skutt, drept eller druknet i forsøk på å krysse elven. Dersom skottene klarte å krysse elven ble de skutt av norske bønder som sto klare på den andre siden av elvebredden. Etter slaget ble 134 skotter tatt til fange. Nesten alle ble neste morgen skutt eller slått i hjel. Det var 18 skotter som overlevde massakren.

---

²⁰ Krag, 2001, s. 44

²¹ Bassøe, 1968, ss. 144-145

²² Bondevik, 1948, s. 12

²³ Bondevik, 1948, s. 12

²⁴ Rapport fra 17. september 1612, Riksarkivet i Oslo. Krag, 2001, s. 43

²⁵ Rapport fra 17. september 1612, Riksarkivet i Oslo. Krag, 2001, s. 44

Skottene ble angivelig drept fordi Christian IV ikke hadde plass til alle sammen i Akershus. I rapporten får vi også vite hvem som ankom Akershus, hvilken rang de hadde og hva slags forfatning de var i da de ankom.²⁶ Flere av skottene var såret og hadde kuler i kroppen. Kaptein Alexander Ramsay, løytnant og tolk James Money Penny og Robert Bruce som tidligere hadde vært leiesoldat i Nederlandene, Spania og Ungarn ble sendt til Akershus. Mennene ble sendt dit fordi de hadde høyest rang av skottene som kjempet i slaget ved Kringen. Videre i rapporten står det skrevet at de femten andre mennene som overlevde massakren gikk i tjeneste hos norske godtfolk eller ble sendt til Älvsborg for å kjempe på dansk-norsk side i krigen under ledelse av den danske befalingsmannen Jørgen Lunge. De hadde enda ikke klart å skaffe brevene til skottene som kunne inneholde informasjon som var interessant for Christian IV. Men så fort de klarte å oppspore og tolke dem, skulle brevene sendes til Christian IV.

Enevold Kruse fastslo at all informasjon han hadde formidlet om slaget, var fra de skotske fangene.²⁷ Dette utsagnet kan man argumentere imot på det grunnlag at Kruse skriver at nordmennene hadde sagt at det var 550 skotter under slaget. For å ha fått denne informasjonen må Kruse ha vært i kontakt med nordmenn.

Den andre rapporten fra Stattholder Enevold Kruse

Den andre rapporten er også undertegnet av Enevold Kruse, Oluf Galle og Peder Iversen. I tillegg har Anders Green (1550-1614) skrevet under på rapporten. Han var en dansk adelsmann som kom til Norge i 1586.²⁸ Han bidro til å utarbeide Christian IVs norske lovbok. I 1604 ble han Norges kansler. Under Kalmarkrigen var han medlem av kommisjonen som hadde ansvar for å rekruttere norske soldater.²⁹

Denne rapporten er også sendt fra Akershus til Christian IV i København. Den er datert 3. oktober 1612. Rapporten ble først offentlig for historikerne i 1858-1860. I rapporten står det skrevet at de skotske brevene som ble nevnt i den første rapporten er funnet.³⁰ Brevene blir sendt sammen med rapporten til København, men at ingen har klart å tolke brevene. Det ble også skrevet at ryktene om at fire skotske krigsskip var på vei mot Norge var løgn. Dette hadde nemlig kongen av Skottland satt en stopper for. Videre ble det fortalt at skottene ikke

---

²⁶ Rapport fra 17. september 1612, Riksarkivet i Oslo. Krag, 2001, s. 43

²⁷ Bakken, 1999, s. 137

²⁸ Berg, 1837, s. 222

²⁹ Berg, 1837, s. 223

³⁰ Rapport fra 3. oktober 1612, Riksarkivet i Oslo. Michell, 1997, s. 18

drev med plyndring, dreping eller brenning mens de marsjerte fra Romsdalen til Kringen. De hadde heller ikke ødelagt noe eller stjålet ting av stor verdi. Det eneste som var blitt meldt savnet var et skrin med flere sølvgjenstander som belter, søljer og ølkrus. Sølvgjenstandene tilhørte den danske bonden Søffrenn Settnes. Det blir også skrevet at under slaget ble seks nordmenn drept, mens ti eller tolv ble skadet.

Ut ifra disse kildene får vi en god del opplysninger om slaget ved Kringen. 19. eller 20. august 1612 kom 350-550 skotske leiesoldater til Norge som skulle til Sverige. Skottene drev angivelig ikke med plyndring eller vold mot den norske sivilbefolkningen. Det eneste som ble stjålet var et skrin med sølvgjenstander som tilhørte en dansk bonde. Lensmannen Lars Hågå samlet inn 405 norske bønder og de angrep skottene ved Kringen 26. august. Slaget varte i 90 minutter. Mange av skottene ble drept eller skutt eller druknet i elven. Etter slaget var seks nordmenn døde og ti-tolv var skadet. 134 skotter ble tatt til fange. Neste dag ble alle drept utenom 18 stykker. 15 av mennene dro til Älvsborg for å kjempe på dansk-norsk side i Kalmarkrigen eller gikk i tjeneste hos norske godtfolk. De tre andre ble sendt til Akershus. Dette var skottene med høyest rang. Men hvordan reagerte Christian IV og Jakob VI på slaget? Og hvilken rettsbehandling fikk skottene som ble sendt til Akershus? Det skal vi se på i de neste samtidskildene.

Gavebrevene fra Christian IV

August 1613 ble lederne for de norske bøndene under slaget ved Kringen bedt til herredagen i Skien. Der møtte de den dansk-norske kongen Christian IV, tre riksråder, samt Norges stattholder og kansler. På møtet fikk lederne for slaget sin belønning for innsatsen sin. Det ble gitt tre gavebrev. De ble gitt til lensmannen i Dovre og Lesja, Lars Hågå, lensmannen i Ringebu, Peder Ranklev, og til bondelederen Berdon Segelstad³¹ Gavebrevene er datert fra Frederiksborg slott 3. september 1613 og underskrevet av Christian IV.

I gavebrevene står det skrevet at de får belønning for sin troskap, flittighet og den mannsmot som de har vist den norske krone.³² Før slaget bodde mennene på gårder som i ulik grad var krongods. Som belønning skulle de få skjøte på den andelen som kongen hadde eid. I tillegg skulle de få skjøte på deler av andre eiendommer. Dette kunne mennene videreføre til sine arvinger og etterkommere. I brevet til Peder Ranklev står det skrevet at han skal få gården Nedre Ranklev som han allerede budde på og gården Øvre Gunstad. Lars Hågå fikk gården

---

³¹ Gavebrev fra 3. September 1613, Riksarkivet i Oslo, Michell. 1997, s. 15

³² Gavebrev fra 3. September 1613, Riksarkivet i Oslo, Krag. 2001, ss. 45-46

Hågå som han bodde på og gården Landnem. Berdon Segelstad fikk gården Øvre Segelstad som han allerede bodde på. På de nye gårdene skulle Hågå og Ranklev slippe å betale foringsskatt.³³ Denne skatten var på ½ skilling for Hågå og 2 skilling for Ranklev. For de eiendommene de eide fra før skulle de betale samme tiende og leidang som før. På 1880-tallet levde fremdeles etterkommerne til Hågå og Ranklev på gårdene som blir nevnt i gavebrevene. Segelstad sin familie hadde flyttet eller dødd ut. Under ser man gavebrevet som ble gitt til Ranklev:

Wij Christian, den fierde med Gudtz Naade, Danmarchis, Norgis, Wendis och Gottis Konnge. Hertugh Vdi Slesuigh, Holsten, Stormarn och Dytmarschen, Greffue Vdi Oldenborgh och Delmenhorst, Giøre Alle Witterligt At Wii Vdaff Wor Synderligh gunst och Naade, Saa och for throschab, Flitighed og mandelighed, som Neruerendes Peder Raffuenkloe oss och Norges Cronne Vdi den Sidst forleden Feigde giordt och beuist haffuer, och her effter throeligen giøre och beuisse maa och schall, thill Euindeligh eigendomb, Naadigst haffuer Vndt och giffuedt, och nu med dette Wort obne breff Vnde och giffue forscreffne Peder Raffuenkloe och hanns Arffuinger, En Wor och Norgis Cronis gaardt Vdi Guldbrandtzdalen Liggendes, som hand nu selff paa boer, Skylder Aarligen, Huder 1/2 Wissøer 2 schillingh, Foringh 1/2 daller, Sammeledes en Wor och Norgis Cronis gaardt der sammestedtz kaldis Gunderstad Som schylder Aarligen Huder 3 Wissøer 2 schillingh, Foringh 1/2 Daller, med Ald forscreffne gaardes och goedtzis Eigendomb, Rente och Rette thilliggelse, Dogh wille Wi oss Naadigtt forbeholdet haffue, huis Ledingh och thiende som Aff forscreffne thuinde gaarde Pleier At giffues, Altid Aarligen At schulle ydes till oss och Cronen, paa Seduanlige steder, Aff forscreffne Peder Raffinkloe, och hans Arffuinger, och effterkommere, Giffuedt paa Wort Slot Fredericksborgh den 3 septembris

Anno 1613. Wnder Wort Zignett

Christian³⁴

Brevene til kong Jakob VI og sendemannen Robert Anstruther

Skottlands konge i 1612 het Jakob VI av Skottland. Han var i tillegg konge av England og hadde derfor også tittelen Jakob I av England. Videre i oppgaven vil navnet Jakob VI bli brukt fordi han opptrer og handler som skotsk konge. 31. juli 1612 sendte Jakob VI et brev til sitt skotske råd.³⁵ I brevet sa kongen at det er en oberst og flere kapteiner som har vervet skotske menn for Gustav II Adolf til Kalmarkrigen. Dette mente Jakob VI stred mot hans ønsker og løfter til Christian IV. Jakob VI ville at vervingen skulle stanses med en gang. 4.

---

³³ Gavebrev fra 3. september 1613, Riksarkivet i Oslo, Michell. 1997, s. 154

³⁴ Gavebrev fra 3. september 1613, Riksarkivet i Oslo, hentet 19. april 2021 fra linken <https://www.arkivverket.no/utforsk-arkivene/eldre-historie--1814/skottetoget>

³⁵ Brev fra 31. juli 1612, The Public Record Office London, Michell. 1997, ss. 159-161

august sendte det skotske rådet ut ordre om å stanse transporten av skotske soldater til Sverige.³⁶

9. august skrev Jakob VI et brev til Robert Anstruther, som var engelsk sendemann i København.³⁷ Jakob VI skriver at han fikk vite om den skotske vervingen ved en tilfeldighet. Skottene ble ledet av Alexander Ramsay og noen andre kapteiner. Jakob VI hadde på grunn av ubehag bedt om at vervingen ble avbrutt. Men mange av de skotske soldatene hadde allerede dratt mot Sverige. Derfor løste Jakob VI dem fra tjeneste og tok avstand fra deres handlinger.

I det neste brevet som er datert 10. august skriver Robert Anstruther at Christian IV er godt kjent med at en nederlander med navn Menigowe hadde med seg 1 500 soldater som skulle slås sammen med Ramsay sine 1 000 soldater på Orknøyene eller Caithness.³⁸ De skulle seile til Norge og gå gjennom Norge til Sverige. På vei dit skulle de plyndre et par kjøpesteder. Christian IV vet også at de skotske soldatene ble samlet rundt Edinburgh. Siden vervingen skjedde så nærme Skottlands maktsentrum, mener Christian IV at staten har vært innblandet. Historikeren Syver Bakken mener brevet viser at forholdet mellom Christian IV og Jakob VI var kjølig og at de ikke stolte på hverandre.³⁹

26. oktober 1612 sendte Robert Anstruther et nytt brev til Jakob VI. Anstruther er sikker på at Jakob VI hadde hørt om at 300 skotter dro til Norge og ble ledet av kapteinene Alexander Ramsay, George Sinclair og George Hay. Etter seks dager i Norge ble skottene angrepet av norske bønder. Dette er ca. samme antall skotter som vi finner Kruses første rapport. I tillegg forteller både Anstruther og Kruse at skottene var seks dager i Norge før de ble angrepet. Dette gjør at man kan argumentere for at det er korrespondanse mellom samtidskildene.

Ifølge Anstruthers brev ble nesten alle skottene drept. De eneste skottene som ble sendt til Akershus og videre til Danmark var Alexander Ramsay, James Money Penny, James Scott og Robert Bruce. En forskjell mellom dette brevet og den første rapporten til Kruse er at her nevnes ikke tre menn, men fire.⁴⁰ Løytnanten James Scott skal ifølge dette brevet også ha ankommet Akershus og blitt sendt videre til København. Er det Kruse eller Anstruther som har vært unøyaktig i brevet sine? Det kan vi ikke fastslå med sikkerhet. Videre sier

---

³⁶ Brev fra 4. August 1612, The Public Record Office London. Michell, 1997, s. 25

³⁷ Brev fra 9. August, The Public Record Office London. Michell, 1997, ss. 162-163

³⁸ Brev fra 10. August, The Public Record Office London. Michell, 1997, ss. 162-164

³⁹ Bakken, 1999, s. 120

⁴⁰ Brev fra 26. oktober 1612, The Public Record Office London. Michell, 1997. ss. 166-167

Anstruther at reisen til skottene var dumdristig og at skottene som begav seg ut på den hadde en enfoldig tankegang. Under forhørene fant man ut at skottene ikke kunne bevise at de hadde noen befaling fra Karl IX, Gustav II Adolf eller Andrew Ramsay. Anstruther mente skottene ikke hadde gjort sine forbrytelser av ondskap, men fordi de var enfoldige. Derfor håpet han at Jakob VI ville vise Alexander Ramsay og de andre skottene nåde og mildhet.

Vitneforklaringene til brødrene Ramsay og forordningen mot Sinclair, Hay og Ker

Vitneforklaringen til Alexander Ramsay ble skrevet på latin og sendt fra København av Robert Anstruther sammen med brevet fra 26. oktober 1612 til kong Jakob VI.⁴¹ For å unngå offentlig fordømmelse ble forhørene rundt vitneforklaringene holdt bak lukkede dører. De som var med var Robert Anstruther, ambassadør Christian Friis og konsulent Bredo Rantzow. Under forhørene ønsket man blant annet svar på hvordan Alexander Ramsay hadde fått tillatelse til å reise ut av Skottland.

I forklaringen kommer det fram at Alexander hadde fått stillingen som oberstløytnant av broren Andrew Ramsay. Andrew Ramsay hadde fått et brev fra Karl IX hvor han fikk tittelen oberst. Han fortalte at Jakob VI hadde godkjent vervingen av skotske menn. Til sammen skulle Alexander Ramsay, George Sinclair og George Hay skaffe til 100 soldater hver. De forannevnte mennene hadde gjort dette fordi de trudde på Andrew Ramsay. Alexander hadde ikke gjort noe avtale om betaling for arbeidet sitt.⁴² Men han hadde håpet på samme lønn som andre oberstløytnanter pleide å få når de arbeidet for Sverige. Han hadde betalt 100 pund for de 100 soldatene sine. Ramsay og de andre skottene dro mot Norge 2. august.

Vitneforklaringen gjorde at Alexander og de andre kapteinene ble sendt til Skottland. Der skulle de bli dømt av en konge som viste nåde og forståelse for skotter som handlet enfoldig, men ikke av ondskap.

Under forrige overskrift ble det nevnt at det skotske rådet 4. august sendte ut ordre om å stanse transporten av skotske soldater til Sverige. Samme datoen ble det også sendt ut forordninger av det skotske rådet på vegne av Jakob VI.⁴³ Den ene forordningen var til kapteinene George Sinclair, Robert Ker og George Hay. De ble anklaget for ulovlig å ha samlet inn soldater til svensk krigføring og bedt om å stoppe det med en gang. Den andre forordningen ble sendt til oberst Andrew Ramsay, som ble gitt ordre om å komme til rådet for

---

⁴¹ Vitneforklaring fra 26. oktober 1612, The Public Record Office London. Michell, 1997, ss. 45-47

⁴² Vitneforklaring fra 26. oktober 1612, The Public Record Office London. Bakken, 1999, ss. 113-114

⁴³ Brev fra 4. August 1612, The Public Record Office London. Michell, 1997, s. 25

å høre Jakob VI sine meninger og dom over saken 18. september 1612. Siden han ikke møtte opp ble han dømt som en opprører. Dette viser at myndighetene i Skottland hadde hørt rykter om vervingen og ønsket å stoppe den.

I forordningen mot kapteinene Sinclair, Hay og Ker kommer det fram interessante detaljer om vervingen av skotske menn.⁴⁴ Mange av skottene skal ha blitt tvunget og blitt behandlet som slaver om bord på skipene som fraktet dem til Norge. Den andre gruppen av menn som ble vervet var hovedsakelig soldater som allerede var under kommando hos Sinclair og Hay. De skulle ha et kort opphold på Shetlandsøyene. Der skulle de møte Mönichof , 1 000 soldater med 3 000 våpen og generalen Halkett som hadde med 1 000 soldater.⁴⁵ Til sammen skulle de være 3 000 soldater. Men dette møtet skjedde ikke.

Skottene seilte mot Norge 2. august. I 1612 var det vanlig å bruke to-tre dager på å seile fra Skottland til Norge. Vi vet fra Kruses rapport at skottene kom til Norge 19. eller 20. august. Men hva var grunnen til at skottene brukte 17-18 dager på reisen? Dette spørsmålet ble dessverre ikke stilt under forhøret eller besvart i noen av samtidskildene. Bakken mener at skottene brukte så mange dager på reisen fordi de ventet i 14 dager på Shetlandsøyene på Mönichof og hans soldater.⁴⁶ Skottene kan også ha stoppet innom Orknøyene fordi Sinclair hadde slekt der eller for å trene opp soldatene til kamp i Norge.

Andrew Ramsay ble funnet etter han hadde vært på flukt i England. Han ble forhørt 27. november 1612.⁴⁷ Forhøret ble ledet av hertugen av Lennox og visekonsul Fenton. Andrew mente han hadde fått ordre fra Karl IX om å samle sammen skotske soldater. Men Andrew hadde bare tillatelse til å sende soldater til Moskva. Da han ble stoppet av et dansk skip som tilhørte Christian IV hadde han kastet fullmakten på havet.⁴⁸ Ramsay hadde ikke tatt noe fra det dansk-norske skipet eller sverget å hevne seg på den dansk-norske kongen.

Andrew var uvitende om at det var ulovlig å sende skotske soldater til Sverige. Andrew Ramsay beklaget feiltakelsen og at han hadde brukt Jakob VI sitt navn under vervingen. Andrew Ramsay innrømmet at han ikke hadde fått tillatelse direkte eller indirekte fra Jakob VI. Han hadde heller ikke samarbeidet med noen i det skotske rådet. Vitneforklaringen ble sendt til Christian IV. Robert Anstruther ble også bedt om å forklare til Christian IV hvorfor

---

⁴⁴ Forordning fra 4. August 1612, HM General Register House, Michell. 1997, s. 190

⁴⁵ Forordning fra 4. August 1612, HM General Register House, Michell. 1997, ss. 180-183

⁴⁶ Bakken, 1999, s. 13

⁴⁷ Vitneforklaring fra 27. november 1612, The Public Record Office London. Michell, 1997, ss. 47-48

⁴⁸ Vitneforklaring fra 27. november 1612, The Public Record Office London. Bakken, 1999, s. 115

Andrew Ramsay ikke ble dømt for å være en bedrager slik Christian IV hadde oppfordret til. Siden Andrew Ramsay ikke hadde gjort forbrytelser mot liv og lemmer kunne han ikke dømmes til døden. Men han fikk den strengeste straffen etter døden som var å bli forvist fra landet. Straffen hadde de kommet fram til ved å bruke det skotske lovverket. Bakken mener at få av skottene ble straffet fordi mennene var fra viktige familier og hadde høye titler.⁴⁹ I tillegg ønsket nok ikke styremaktene i London å provosere folk i Skottland. Man må huske at på denne tiden ville mange skotter at Skottland skulle være mest mulig selvstendig fra England.

I innledningen til kapitelet ble det nevnt at noe som eventuelt styrker troverdighet, vil være om det er stor grad av korrespondanse mellom kildene fra ulikt hold. Et eksempel på dette finner man i brevet til Gustav II Adolf og forordningen mot Sinclair, Hay og Ker. Begge kildene nevner at det skulle samles inn 3 000 soldater. Begge kildene nevner også at skottene skulle treffe Mönichof på Shetlandsøyene. Et annet eksempel på korrespondanse mellom forordningen mot Sinclair, Hay og Ker og andre kilder er datoen 2. august.⁵⁰ Dette er samme dato som vi finner i vitneforklaringen til Alexander Ramsay. Dermed kan man argumentere med at datoen stemmer.

Et tredje eksempel på korrespondanse mellom samtidskildene er vitneforklaringene til brødrene Alexander og Andrew Ramsay. I begge vitneforklaringene står det skrevet at Andrew Ramsay hadde fått ordre av Karl IX om å samle sammen skotske soldater. Begge sier også at de var uvitende om at dette var ulovlig.⁵¹ Eksemplene gjør at man kan argumentere for at det finnes høy grad av troverdighet i samtidskildene. Men man må også være oppmerksom på at det finnes detaljer i kildene som motsier hverandre. Et eksempel er Kruse som skriver at tre menn ble sendt fra Akershus til København. I brevet til Anstruther er tallet fire. Videre i neste kapittel skal vi drøfte hvorfor slaget ved Kringen fikk nytt innhold og betydning på 1800-tallet ved å studere tre sagnsamlinger.

---

⁴⁹ Bakken, 1999, s. 134

⁵⁰ Vitneforklaring fra 26. oktober 1612, The Public Record Office London, Bakken, 1999, s. 114

⁵¹ Vitneforklaring fra 27. november 1612, The Public Record Office London, Bakken, 1999, s. 115

Kapittel 3: Sagnsamlingene fra 1800-tallet og endringene i dem?

Presentasjon av sagnsamlingene

På 1600- og 1700-tallet hørte og lærte de fleste nordmenn ikke om slaget ved Kringen gjennom å lese og studere samtidskildene, men ved å høre og fortelle muntlige sagn. Sagnene ble fortalt fra generasjon til generasjon.⁵² Det at sagn om slaget ved Kringen ble fortalt over så lang tid er en pekepinn på at hendelsen gjorde inntrykk på nordmenn. Først på 1800-tallet ble sagnene samlet inn og skrevet ned. Fra 1838 til 1879 ble det utgitt tre sagnsamlinger som skildrer slaget ved Kringen. Den første sagnsamlingen om slaget ved Kringen som ble utgitt var *Sagn, samlede i Gudbrandsdalen om slaget ved Kringlen den 26de august 1612* i 1838 av presten Hans Peter Schnitler Krag (1794-1855). Den neste sagnsamlingen het *Norske sagn* og ble utgitt i 1844 av presten Andreas Faye (1802-1869). Dette var en større utgave av samme bok som ble utgitt i 1833. Den siste sagnsamlingen som ble publisert på 1800-tallet var *Sinklar-Soga* av læreren Andreas Austlid (1851-1926) i 1879.

Sagnene har noen fellestrekk. De forteller at det høsten 1612, under Kalmarkrigen, kom skotske soldater til Romsdalsfjorden. Skottene gjorde flere onde handlinger mot den norske befolkningen som å brenne ned gårder, voldta unge kvinner og stjele verdisaker.⁵³ George Sinclair var skottenes viktigste leder. Under marsjen i Norge fikk skottene flere tegn om at de ikke burde være i landet. Et eksempel er den norske kona som advarte Sinclair mot å seile inn i Norge. Bøndene fra Lesja, Vågå, Fron, Lom og Ringebu ble enig om å angripe skottene ved Kringen. Noen av de mest berømte heltene fra sagnene er Peder Klognes – som ble tatt til fange av skottene, men lurte dem til å ta omveier slik at nordmennene kunne gjøre seg kampklare – Lars Hågå – som samlet inn de norske bøndene – bonden Kjell Fjerdingsgren – som prøvde å redde kona og sønnen til kaptein Sinclair og Berdon Segelstad – som skjøt Sinclair med en sølvknapp. Men den mest kjente er nok den halvmystiske Pillarguri som blåser på en lur fra fjelltoppen Seljordskampen for å varsle nordmennene om at skottene er på vei inn i Kringen. Slaget ble en stor norsk seier mye på grunn av en tømmervelte som ble

---

⁵² Hodne & Sand, 2009, s. 40

⁵³ Hodne & Sand, 2009, ss. 112-113

sluppet ned mot skottene. Etter slaget ble de gjenværende skottene tatt til fange og nesten alle ble drept neste dag.

Verkene handler om samme historiske hendelse som samtidskildene fra 1600-tallet. Men de er likevel svært ulike på flere punkter. Et eksempel er alle de norske heltene som ikke finnes i samtidskildene, men som har viktige roller under slaget i sagnene. Sagnsamlingene ble utgitt i løpet av noen få tiår på 1800-tallet. Likevel har sagnsamlingene flere store forskjeller i handling, personskildringer og detaljer.

Videre i oppgaven skal flere av disse endringene bli beskrevet og drøftet. Noen av de viktigste forandringene som skal studeres er at nordmennene ble fremstilt som vanlige bønder som ikke hadde kompetanse i krigføring. De ble også sammenlignet direkte med vikingene. Mange av bøndene ble framstilt mer heroiske og empatiske. I tillegg ble nordmennene mindre ansvarlig for drapet av 134 skotske fanger. Skottene ble derimot stadig flere og mer ondskapsfulle. Et eksempel på dette er kaptein Sinclair. I den første sagnsamlingen handler Kalmarkrigen om Sverige og Danmark. I den siste samlingen handler krigen om landområder i Norge. Hvilken effekt har endringene og hva kan være årsaken til at de ble gjort? Disse punktene skal bli besvart ved å sammenligne med andre tanker og annen litteratur, som var vanlig å bruke på den tiden, for å skape en fortelling om norsk kultur på 1800-tallet. Men først må man vite generelt hva et sagn er og hva som kjennetegner det.

Begrepsavklaring: Hva er et sagn?

Et sagn er en kort fortelling om en episode som er minneverdig, merkelig og som har blitt overført muntlig fra generasjon til generasjon.⁵⁴ Sagn er annerledes enn eventyr, fordi sagn utgir seg for å være sanne eller ha en kjerne av autenticitet. I tillegg er et sagn tids- og stedfestet. Det finnes mange sagn som er såkalte løgnhistorier som ble fortalt for å underholde. Men det finnes også mange sagn som refererer til personer, kriger, slag, naturkatastrofer og pestutbrudd som virkelig påvirket Norge. Som regel må man arbeide mye med sagnene for å finne ut hva som er sant og hva som er løgn. I sagn finner man ofte elementer fra folketro, legender og vandremotiver. Hovedpersonene i sagn er nesten alltid omringet av overnaturlige krefter og spennende hendelser. Det finnes mange sagn som slutter tragisk, men også mange som ender lykkelig.

---

⁵⁴ Hodne& Sand, 2009, s. 8-9

Det finnes flere typer sagn. Vandresagn betyr at samme sagn er knyttet til flere steder.⁵⁵ Slike sagn tilpasset seg ofte de nye omgivelsene. Et eksempel er sagnet om en veiviser som i nattemørket lurer en hær fra Hallingdaen utfor et stup i Olberg. Dette sagnet er ett av tjue versjoner av en kjent sjanger som kan kalles «utfor stupet-sagn». Akkurat som eventyr har også sagn ofte motiver og handlinger som man finner i andre land. Et kjent norsk sagn som har innhold som kan spores til utlandet er sagnet om Nøkken. Nøkken var en farlig skapning som levde i elver eller fosser. Hvert eneste år dro Nøkken et menneske ned til bunnen av vannet, som førte til at vedkommende døde. I mange av sagnene roper det uheldige mennesket: ”Tiden er kommet, men ikke mannen”. Replikken kan spores tilbake til et latinsk sagn fra middelalderen. Selv om mange norske sagn har internasjonale vandremotiver, er de likevel ofte knyttet til norsk miljø og kultur.

Slaget ved Kringen er et eksempel på historiske sagn. Historiske sagn har som mål å fortelle sannheten om historiske personer og hendelser.⁵⁶ Fra middelalderen handler de fleste sagn om Olav Haraldsson som kristnet Norge og Svartedauden som herjet i landet i 1349. Fra tidlig moderne tid er de store temaene reformasjonen, Sjuårskrigen, slaget ved Kringen, den store nordiske krigen og Napoleonskrigene. I sagnene treffer man ofte mennesker som er viktige for lokalmiljøet. Det kan for eksempel være krigshelter, skurker, opprørske bønder, hekser eller trollmenn.

Andreas Faye var en av dem som var kritiske til hvor mye sannhet det fantes i historiske sagn.⁵⁷ Da Faye skrev boken *Norske sagn* (1833) var han nøye med hvordan man skulle bruke begrepet. Man måtte være klar over at et sagn ofte hadde blitt så mye forandret og omtolket at det kunne være vanskelig å skille hva som var historisk og hva som var oppdiktet. Men Faye ville at historikere skulle bruke sagn, fordi det kunne gi oss elementer av sannhet, opplysninger og suppleringer om historiske hendelser og personer. Et slikt eksempel er funnene av hestevogner fra jernalderen på Dejbergs præstegårdmose i 1881 og 1883. Et sagn fortalte om at det skulle finnes hestevogner der med gull. Selv om man ikke fant gullet, hadde sagnet inneholdt en viktig sannhet i ca. 2 000 år. Man kan også bruke andre metoder enn arkeologi for å vurdere om historiske sagn er sanne. Man kan bruke fornuft, kirkebøker eller historiske kilder.

---

⁵⁵ Hodne & Sand, 2009, ss. 10-12

⁵⁶ Hodne & Sand, 2009, s. 26

⁵⁷ Hodne & Sand, 2009, s. 27

Diktingen i sagnene kan ofte knyttes til norsk folketro

Det kan, som nevnt, ofte være vanskelig å skille hva som er sant og dikting i historiske sagn. Mye av det man i dag ville kalt dikting i sagnene om slaget ved Kringen kan spores tilbake til norsk folketro. Folketro kan defineres som gamle forestillinger om naturmytiske, magiske og overnaturlige hendelser.⁵⁸ Folketro er ofte rester som kan spores tilbake til middelalderen, katolisismen, førkristen tid og norrøn mytologi. Folketro handler som regel om viktige faser og ting i menneskenes liv som for eksempel fødsel, ekteskap og død. Det har alltid vært individuelt hvor mye man har trudd på folketro. Noen mennesker trodde nok sterkt på troll, nøkken, dyr og mennesker som hadde såkalt spesielle evner, mens andre motarbeidet dem og mente folketro var ulogisk. Det var vanlig at fattige og ekskluderte grupper fra samfunnet trudde mer på folketro enn dem som var rike og sentrale i samfunnet.

Døden er et av flere temaer i sagnene om slaget ved Kringen som kan spores til norsk folketro. I norsk folketro finner man flere dyr og hendelser som varslet om at døden var på vei. Det mest vanlige varsel om død var at en ravn eller ugle skrek.⁵⁹ Men det kunne også være katter, hunder, hakkespetter eller duer. Man mente at dyr og fugler var synske og dermed kunne se menneskenes skjebne. Det fantes også mennesker som kunne ha denne unike evnen. Det var også vanlig å tro at varsel om nært forestående død kom til mennesker i form av mareritt mens de sov. I sagnene om slaget ved Kringen møter George Sinclair en gammel kone som varsler han om at han og alle skottene kommer til å dø i Norge.⁶⁰

Et annet tema i sagnene om slaget ved Kringen som kan spores til norsk folketro har med krigføring å gjøre. Flere sagn forteller om Sinclair, som morgenen før slaget brenner krutt i hendene sine.⁶¹ Dette gjorde han for å se hvordan dagens marsj mot Sverige ville gå. Hvis røyken blåste mot brystkassen hans, ville marsjen ende dårlig. Hvis røyken blåste mot himmelen, ville marsjen være suksessfull. Røyken blåser mot Sinclair bryst. Dermed vet vi allerede som lesere at marsjen kommer til å ende dårlig. For dette var et vanlig eksempel på krigsmagi fra norsk folketro.⁶² Sinclair setter seg ikke opp mot resultatet. Istedenfor sier han at han og skottene kommer til å bli skadet i løpet av dagen. Dette er eksempel på

---

⁵⁸ Hodne, 1999, ss. 10-11

⁵⁹ Hodne, 1999, ss. 78-79

⁶⁰ Krag, 2001, s. 14

⁶¹ Austlid, 1924, ss. 32-33

⁶² Hodne, 1999, s. 230

skjebnetroen. Kruttet viser at lidelser allerede er bestemt av høyere makter. Derfor er det ikke nødvendig å kjempe imot.

Folketro forteller også om at fienden kunne bli usårbar mot vanlige våpen i krigføring. Derfor måtte man ha våpen og metall som kunne bekjempe dette. Berdon Segelstad er mannen som skyter Sinclair under slaget.⁶³ Han hadde ladd børsa sin med en sølvknapp som han hadde spyttet på. Den samme bruken av sølvknapp ser vi i sagn når Sveriges konge Karl XII ble skutt av en norsk soldat på Fredriksten festning i 1718.⁶⁴ Soldaten sier han brukte sølv fordi han trudde at bly ikke kunne drepe en person som den nordiske løven. Man mente sølv hadde overnaturlige og magiske evner. Med sølv kunne man for eksempel drepe både varulver og mannbjørner. Selv om sølv har et lavt smeltepunkt, var det dyrt. Derfor brukte man det sjelden i krig. Det er heller ikke tilfeldig at Segelstad spytter på sølvet. Dette kan spores tilbake til andre sagn og bibelske fortellinger der Jesus gjorde mirakler ved hjelp av spytt. Eksemplene viser oss at man oppfattet lederen av fiendetroppene som viktig for soldatenes kampmoral og styrke. Dermed måtte man prøve å drepe lederen tidlig muligst under slaget.

Fokus på at nordmenn er bønder

På 1800-tallet framholdt mange kunstnere, diktere og politikere at det norske folket er bønder.⁶⁵ Men vi er ikke hvilke som helst bønder. Vi er frie, opplyste og handlekraftige bønder. Disse tankene har formet vår oppfatning om oss selv og vår nasjonale identitet. Selv i dag når flesteparten av oss ikke jobber på en gård, er vi fremdeles mentalt og kulturelt et bondefolk.

På 1800-tallet var ca. 90 % av den norske befolkningen bønder. Mens andre store samfunnsgrupper var fiskere og fabrikkarbeidere.⁶⁶ Men disse gruppene ble ikke i nærheten en like stor del av nordmenns mentale bilde eller litteratur på 1800-tallet. En mye mindre, men mektig gruppe var den lokale og regionale eliten. I løpet av 1800-tallet begynte man å oppfatte bonden som et nasjonalt symbol på nordmannen. Spesielt var det odelsbonden som ble fremmet. Bildet av den norske bonden som fri og fornuftig ble skapt før 1814 av norske patrioter som for eksempel presten Nordahl Brun. Gjennom 1800-tallet vokste det fram en forståelse om at det var en konflikt i Norge mellom elitekulturen som hadde vokst fram under

---

⁶³ Austlid, 1924, s. 36

⁶⁴ Hodne, 1999, ss. 230-231

⁶⁵ Sørensen, 2001, s. 7

⁶⁶ Sørensen, 2001, s. 8

unionstiden og den opprinnelige norske bondekulturen.⁶⁷ Forfatteren Arne Garborg mente man måtte bekjempe den danske og dansk-norske kulturen som fantes i Norge. Historikeren Ernst Saars mente på sin side at man måtte kombinere den danske elitekulturen og den norske bondekulturen, slik at man kunne få et harmonisert Norge.

I samtidskildene fra 1600-tallet blir det ikke fokusert mye på de norske bøndene. Vi får bare vite navn på nordmennene som har ledet slaget og drepte kaptein Sinclair. Men i sagnsamlingene fra 1800-tallet er det de norske bøndene som soleklart er hovedpersonene og heltene. To av nordmennene som man blir mest kjent med i sagnene er bøndene Kjell Fjerdingren og Peder Klognes. Begge er framstilt som modige, praktiske og empatiske nordmenn som er villig til å kjempe for sitt fedreland og for sine medborgere. I sagnene bruker man også bøndenes bakgrunn for å forklare og rettferdiggjør drapet av 134 skotter etter slaget. Fordi det er høst og mye arbeid på gårdene kan ikke bøndene frakte skottene til Akershus. En slik forklaring er ikke nevnt i samtidskildene.

Austlid forteller om gudbrandsdølen Kristoffer Bruun, som boken er dedikert til. Bruun mente at gudbrandsdølene var Norges beste bønder på grunn av sin kultur og levesett.⁶⁸ I Krag sin sagnsamling blir det skrevet at Berdon Segelstad er en skarpskytter. Vi får ikke vite om han er en bonde.⁶⁹ Men i Austlid sin sagnsamling blir Segelstad presentert som en bonde fra Ringbu som er flink til å skyte.⁷⁰ Han blir ikke kalt for en skarpskytter. Det at Segelstad skifter tittel fra skarpskytter til bonde kan være for at Segelstad skal framstå som den jevne nordmann. I tillegg virker det mer imponerende at en bonde kan skyte ned en stor krigskaptein, enn en skarpskytter som har masse trening og erfaring.

Fokus på at nordmenn er vikinger

Det ble også skrevet mye litteratur på 1800-tallet som fremmet at odelsbonden med røtter til vikingtiden var den ekte nordmannen. Et godt eksempel er novellen *Luren* som ble publisert i 1819 av forfatteren Maurits Hansen.⁷¹ Novellen handler om en mann fra Kristiania som vandrer rundt i Gudbrandsdalen. Naturen blir beskrevet som storslagen og særnorsk med fjell, daler og skog. Til slutt møter han den norske odelsbonden Thord, som kan fortelle mange norske sagn. I tillegg ligner han fysisk på, og er i slekt med vikingkongen Harald Hårfagre.

---

⁶⁷ Sjørensen, 2001, s. 324

⁶⁸ Austlid, 1924, s. 4

⁶⁹ Krag, 2001, s. 27

⁷⁰ Austlid, 1924, s. 36

⁷¹ Sjørensen, 2001, ss. 162-164

Her ser man eksempel på at det var viktig å vise at det fantes spor i samtidens nordmenn fra vikingtiden.

Dette ser man også spesielt tydelig i sagnsamlingen til Austlid. Han starter boken sin med å fortelle om vikingene som dro til Frankrike, England, Italia, Færøyene, Island, Grønland, Amerika, Russland og Jerusalem for å slåss og erobre land.⁷² Austlid kaller det for den tiden da nordmenn var våkne. Men så begynte nordmennene å krige mot hverandre. Dette førte til en blodig borgerkrig som svekket Norge. I tillegg kom svartedauden og rammet Norge hardere enn andre europeiske land. Dermed måtte Norge i union med Danmark. Siden den gang har vi ligget og sovet, mens grådige adelsmenn fra København styrte landet vårt. Men i 1612 skulle bøndene ved Kringen våkne opp igjen, og kjempe slik vikingene hadde gjort.

Et annet eksempel på at man prøver å skape forbindelse til vikingtiden i sagnene er det norske riksvåpenet. I et kjent sagn som blant annet Austlid samlet inn, fortelles det om Sinclair som sier til skottene at de skal ødelegge den norske løven, altså Norges riksvåpen.⁷³ Riksvåpenet kommer opprinnelig fra et norsk kongevåpen fra 1200-tallet. Opprinnelig var det bare bilde av en gull-løve. På 1280-tallet ble den utstyrt med Olav den helliges øks fra slaget ved Stiklestad. I tillegg bærer løven en krone og helgensymboler. Olav den hellige blir ofte regnet som den viktigste av kongene fra vikingtiden og en bærer av norsk identitet. I dag forbindes riksvåpenet med statlige autoriteter som for eksempel Stortinget. I tillegg er det den samme løven som har prydet kongevåpenet siden 1905. Gjennom unionstiden med Danmark og Sverige var den norske løven et kjent symbol og motiv i norsk folkekunst. Dette er ulikt de andre skandinaviske landene.

Hos Krag og Faye finner man mer indirekte forbindelser til vikingtiden som for eksempel Pillarguri som blåser i en lur. Dette gjør at man assosierer henne med skjoldmøyene. En skjoldmøy var en kvinnelig kriger fra norrøn litteratur som ofte brukte lur for å vise hvor hun var.⁷⁴ I Åmli i Telemark skal skjoldmøyene ha spilt så vakker musikk fra fjellene at folk forlot gudstjenesten. Her ser man en annen parallell med Pillarguri. Hun spiller også musikk fra et fjell. Musikken henne var så vakker at skottene sluttet å marsjere og svarte tilbake med sin egen musikk.

---

⁷² Austlid, 1924, s. 5-7

⁷³ Cappelen, 2000, s. 112

⁷⁴ Hodne, 2006, ss. 163-166

Den mest kjente karakteren fra de norske folkefortellingene ble eventyrkarakteren Espen Askeladd.⁷⁵ I historiene prøver ofte så vel som brødrene Per og Pål, troll og konger å latterliggjøre og trakassere han. Til tross for dette gir Askeladden aldri opp, og dette gjør at han alltid vinner til slutt. Askeladdens naturlige ferdigheter og intelligens blir ofte holdt nede og ignorert av andre, men trer fram i nødvendige situasjoner som da han åt om kapp med trollet. Dette er egenskaper som gjør Askeladden ulik mange utenlandske eventyrskikkelser, spesielt de som finnes i brødrene Grimms samlinger.

Askeladden er på mange måter mer lik karakterene fra de norrøne sagaene. Mange nordmenn på 1800-tallet oppfattet det som et symbol på at det fantes kontinuitet i norsk fortellermåte og kultur.⁷⁶ I sagaene går man ofte rett inn i en handling uten mye kommentarer eller følelser fra fortelleren. I tillegg er fortellingene ofte preget av ytre synsvinkler, replikker og grov humor. Flere av disse fortellerteknikkene ser man også i sagnene som handler om slaget ved Kringen. Gode eksempler er bonden Peder Klognes og Pillarguri. Vi får høre om flere episoder der Peder lurte skottene, og der Pillarguri spiller musikk som distraherer skottene.⁷⁷ Men vi får aldri tilgang til tankene eller følelsene deres. Det er gjennom handlinger og dialoger med andre personer at vi blir kjent med dem.

Nordmenn kan forsvare seg mot andre land, spesielt Sverige

En av de tydeligste endringene i sagnsamlingene er utviklingen av antall skotter og nordmenn i slaget. I Krag sine sagn er det skotske antallet i slaget på ca. 400-500.⁷⁸ Krag begrunner dette antallet med at det står i brevet fra stattholder Enevold Kruse, som ble datert 3. oktober 1612, at skottene besto av 550 menn. Krag argumenterer for at Kruse er en troverdig kilde, siden han har fått antall skotter fra bøndene som kjempet i slaget. Han er kritisk til sagn og Edvard Storms folkevise *Sinklarvisa* (1782) som sier at skottene var 1 400 menn.

Antall nordmenn i slaget mener Krag er på ca. 400-500 menn. Dette tallet har han fra Kruse sine brev og fra «Dølavisen» som ble skrevet av den norske historikeren Gerhard Schøning (1722-1780) som besøkte Kringen i 1775.⁷⁹ Dette er ikke de beste kildene, men han mener den er mer troverdig enn gravsteinen til Sinclair der det står at 300 nordmenn deltok i slaget. Dermed kan både nordmennene og skottene ha vært 400-500 menn under slaget.

---

⁷⁵ Sjørensen, 2001, s. 195

⁷⁶ Sjørensen, 2001, s. 196

⁷⁷ Krag, 2001, s. 26

⁷⁸ Krag, 2001, s. 13

⁷⁹ Krag, 2001, s. 30

I Faye sine sagn fra 1844 står det ikke konkret antall på skottene. Istedenfor står det at skottene besto av hundrevis av soldater. Antallet på nordmenn er 400-500 menn. Faye er ikke kritisk til tallene som han bruker.⁸⁰ I Austlid sine sagn ser man de største endringene. Skottene har økt til 900 menn.⁸¹ Mens bøndene fremdeles er ca. 400-500 menn. Austlid argumenterer ikke for eller imot tallene. Endringene i antall skotter og nordmenn fra Krag sine sagn til Austlids gjør at bøndenes seier virker større og mer spektakulær. Man kan argumentere for at endringen er blitt gjort fordi Austlid ønsker å vise at nordmenn er et folk som kan håndtere store og mektige fiender. Det er også verdt å merke seg at Krag skriver at seks nordmenn blir drept under slaget, mens ti til tolv blir såret. Slike tall har ikke Faye eller Austlid. Dermed kan man argumentere med at ingen nordmenn ble skadet. Dette kan ha blitt gjort for at nordmennene skulle framstå som sterke og uovervinnelige.

Samtidig som antallet skotter øker, så blir tømmervelten stadig viktigere, og symbolet på norsk seier. I Krag sin samling er tømmervelten et av flere elementer som fører til norsk seier. Andre viktige elementer er bakholdsangrep, våpen, beliggenhet og spanske ryttere. Hos Faye har tømmervelten fått større plass, men fremdeles blir beliggenhet og nordmenns tilgang til våpen nevnt. Austlid fremstiller tømmervelten som det avgjørende for norsk seier.⁸² Spanske rytter blir ikke nevnt i det hele tatt. Austlid er også den personen som vektlegger mest at skottene har mye våpen som for eksempel gevær, piler og økser. Nordmenn har derimot bare økser. Tømmervelten kan ha blitt stadig mer vektlagt, fordi det var en strategi som krever at nordmennene var intelligente, disiplinerte og samarbeidsvillige. Det viser også at nordmenn bruker landet og naturen sin. Alle disse egenskapene var beundret av nordmenn på 1800-tallet.

Sagninnsamlernes beskrivelser av Kalmarkrigen er også interessante i denne sammenhengen. Krag skriver at Kalmarkrigen var en krig mellom Sverige og Danmark fra 1611 til 1613.⁸³ Christian IV, Karl IX, Gustav II Adolf, James Spens og Mönnichhoven blir alle nevnt som viktige aktører i krigen. Krag skriver at skottene måtte marsjere gjennom Norge, fordi veien til Sverige var sperret. I Faye sin versjon er ikke Kalmarkrigen nevnt i det hele tatt. Skottene bare kommer til Romsdal i 1612.

---

⁸⁰ Faye, 1948, s. 185

⁸¹ Austlid, 1924, s. 16

⁸² Austlid, 1924, s. 35

⁸³ Krag, 2001, ss. 11-12

I Austlids versjon får man inntrykk av at Kalmarkrigen handler om Norge. Karl IX var en krigerkonge som ville ha hele Nord-Norge. Dette skjønnte Christian IV når han så kart der området var farget i samme farge som Sverige. Dette gjorde at det ble krig i 1611.⁸⁴

Nordmenn ble samlet for å slåss mot svenskene. 12 000 nordmenn dro til Sverige for å føre krig. I løpet av krigen ble Gustaf II Adolf konge av Sverige. Han ville være venn og alliert med nordmennene. Han skal ha skrevet et brev til nordmennene der det står skrevet:

Danskekongen veld heile ulykka. Hadde det endå vore mot paven og slarke has seg føre krig; eller mot heidinger og avgudsdyrkarar! Men her held vi på og slæst, rike mot rike og folk mot folk som har samme kristendom, og samme tro til Gud! Og Noreg er skilt frå Danmark med både vatn og hav. Men da Gud skapte alle ting, so skapte han Noreg og la det jamsides med Sverige. Noreg er i slekt med oss både i lover og skikkar og morsmål: Men ikkje med Danmark og andre land.⁸⁵

Nordmennene var sterkt uenig med Gustavs utsagn. De ville ha hevn over Sverige etter Sjuårskrigen. Under krigen hadde svenskene brent flere områder i Norge som for eksempel Oslo, Trondheim, Hamar og Sarpsborg. Austlid trekker også fram at ord som ”svenskeradde” og å gjøre svenske av seg, var stygge ord, som ble oppfattet som en krenkelse.⁸⁶ Slike ord ville ikke nordmenn bli assosiert med. Endringene er nok blitt gjort for å få fram at Sverige er fienden som nordmenn var villig til å kjempe imot.

Nordmennene blir mer heroiske og empatiske

Folkloristen Hodne mener sagnene om slaget ved Kringen har hatt en unik overlevelsessevne og betydning for nordmenn.⁸⁷ En av grunnene er fordi det er et krigssagn som viser "vanlige nordmenns" patriotisme og motstandsvilje mot utenlandske fiender. I sagnene blir vi kjent med flere modige norske bønder som er villige til å ofre livet sitt for Norge.

Den mest kjente er nok Pillarguri. Historikere har ofte avskrevet henne som en historisk person, fordi hun ikke nevnes i samtidskildene fra 1600-tallet. Men Bakken mener det er for enkelt å avskrive henne som historisk person bare fordi hun ikke nevnes i samtidskildene.⁸⁸ Hodne er av den oppfatning at Pillarguri kan ha vært datteren til storbonden på Kruke i Heidalen.⁸⁹ Navnet hennes var nok Guri eller Gudrid Kruke. Hvis Pillarguri heter Gudrid kan hun være samme Gudrid fra sagnene som vil at Kjell Fjerdings skal dra ut i slaget for å

---

⁸⁴ Austlid, 1924, ss. 10-11

⁸⁵ Austlid, 1924, s. 12

⁸⁶ Austlid, 1924, s. 13

⁸⁷ Hodne & Sand, 2009, s. 40

⁸⁸ Bakken, 1999, s. 34

⁸⁹ Hodne, 2006, s. 164

redde fru Ellen Sinclair. Både Kjell Fjerdings og Ellen Sinclair blir presentert nøyere senere i kapittelet.

I sagnene er Pillarguri en mystisk pike, som vi verken vet familiebakgrunnen eller alderen på. Hun blir framstilt som vakker, musikalsk og modig. Med tiden får hun også belønning for det hun gjør. I Austlids sagnsamling kjøper bøndene gården Rindal i Vågå til henne. I ettertid ble gården kalt for Pillarvika.⁹⁰ En slik detalj viser oss at Pillarguris rolle under slaget ble verdsatt og oppfattet som viktig for norsk seier. Pillarguri kan også tolkes som en norsk idealkvinne fra det førindustrielle samfunnet. Forfatteren Hulda Garborg (1862-1934) mente at kvinnen fra det førindustrielle samfunnet var et ideal, fordi de var bærere av norske tradisjoner, familien og samfunnet.⁹¹ I tillegg var disse kvinnene preget av en enkel og sunn levemåte som 1800-talls kvinner burde lære av.

Pillarguri har i ettertid blitt et kjent symbol på norsk motstandsvilje og nasjonal selvråderett. Et eksempel på dette har man fra folkeavstemningen 12.-13. august 1905.⁹² Da skulle nordmenn stemme over om de ville ut av unionen med Sverige. En ung mann fra Kristiania dro dagen før folkeavstemningen opp til Kringen. Han hadde vært på samme fjell som det Pillarguri sto på 26. august 1612. Da hadde han sett den vakreste utsikt og beundret Pillarguris mot og innsats under slaget. Opplevelsen hadde gjort at han ville stemme ja for norsk uavhengighet. Et annet eksempel er fra EU-striden i 1994. Da ble Pillarguri et viktig samlingsymbol på nei-siden. Kunstneren Arne Nøst lagde en berømt plakate med Pillarguri som kommer ut av Stortinget med et krigshorn. Teksten på plakaten var Nei til EU. Ja til folkestyre.

I løpet av 1800-tallet ble persongalleriet i sagnene preget av mer gjenkjennelige, heroiske og virkelighetsnære karakterer. En av dem er bonden Peder Klognes. Han er villig til å få bank og trusler fra skottene for å redde medmenneskene og hjembygda si. Ved Jora-bruen blir han hengt opp i et tau og sendt ned i elven.⁹³ Flere ganger blir hele kroppen hans senket under i det kalde vannet. Men han fortsetter likevel å fortelle at skottene skal gå samme vei. Etter mange trusler om å bli druknet, sleper skottene ham opp igjen og fortsetter innover mot Kringen. Et annet eksempel på at de norske bøndene er heroiske er Berdon Segelstad. I alle versjonene er han nordmannen som skyter den skotske kapteinen Sinclair med en sølvknapp.

---

⁹⁰ Austlid, 1924, ss. 54-55

⁹¹ Sjørensen, 1998, s. 142

⁹² Hodne, 2006, ss. 168-170

⁹³ Austlid, 1924, ss. 27-28

Men i Krag sin versjon deler Segelstad bragden sammen med to andre begavete skarpskyttere. I de to andre versjonene har Segelstad alene bedt om å ha ansvaret for å skyte Sinclair.

I sagnsamlingene ser man også at nordmennene blir mer empatiske mot skottene med tiden. Kjell Fjerdingren er den tredje mannlige bonden man blir godt kjent med i sagnene. Han blir sendt ut i slaget av kjæresten sin Gudrid for å redde Ellen Sinclair og sønnen hennes. Dette er et godt eksempel på at nordmennene blir fremstilt som empatiske. Kjell drar altså ikke ut i slaget for å drepe eller hevne seg over skottene som har kommet inn i Norge. Han drar ut i slaget for å få Gudrid som han elsker, og for å gjøre en empatisk handling mot to mennesker som mange andre hadde stemplet som fiender. Kjell er en av de norske bøndene som dør under slaget.⁹⁴ Han er en mann som er villig til å ofre alt for å redde Ellen og guttungen. Kjells mot framstilles med en kvalitet som mange nordmenn på 1800-tallet og i dag beundrer, selv om det endte tragisk.

I Austlids versjon finnes det et unikt sagn som ikke blir nevnt hos de andre sagnsamlerne. En av de skotske soldatene ble syk. Han fant en hytte i Romsdalen hvor han ville legge seg ned og dø. Men han ble funnet av nordmenn. De brakte han mat og drikke. I tillegg behandlet de sykdommen hans. Da han ble frisk skal han ha stukket av og nordmennene så ham ikke igjen.⁹⁵

Når skottene blir tatt til fange etter slaget er Austlid den eneste versjonen hvor skottene blir lovet garanti for liv og fred i overgivelsen. Skottene blir låst inn i et fjøs. Neste morgen har de norske bøndene et møte der de diskuterer skottenes skjebne. Austlid vektlegger at de beste bøndene vil føre skottene til Akershus, så kongen kunne dømme dem rettferdig. Men da sa noen bønder at de ikke kunne gå over 25 mil på stygge veier. I tillegg måtte de være hjemme, siden det var høst det var mye arbeid på gården som måtte gjøres. Dermed ble skottene ført ut av fjøset og skutt. I Krag sin versjon blir ikke skottene lovet noe garanti for liv og fred da de måtte overgi seg etter slaget.⁹⁶ Krag er den av samlerne som er mest kritisk til drapet av skottene. Han kaller det blant annet en bloddåd som aldri burde ha skjedd. Krag vektlegger at flertallet av bøndene ville drepe de skotske soldatene. Spesielt Peder Klognes provoserte de norske bøndene ved å fortelle hvordan han ble behandlet under skotsk fangenskap. Skottene kan også ha blitt skutt fordi bøndene var fulle. I tillegg hadde ikke kongen plass til alle

---

⁹⁴ Austlid, 1924, s. 46

⁹⁵ Austlid, 1924, s. 22

⁹⁶ Krag, 2001, s. 29

skottene i Akershus. Totalt ble 116 av 134 skotter drept. Austlid har ikke med tallet 134. Dette kan Austlid ha gjort for å distansere de norske bøndene fra massakren mot skottene.

Begge nevner at 18 skotter overlevde massakren. I tillegg overlever andre skotter, men det er ulike årsaker bak dette. I Krag's versjon overlever fem-seks skotter fordi de er beskyttet av trolldom som hindrer at de blir drept av geværkulene.⁹⁷ Resten av de overlevende har høy status som for eksempel kaptein eller tolk. I Faye sin versjon vektlegges det at skottene som overlever har spesielle ferdigheter som glassmester eller gullsmed.⁹⁸ Hos Austlid overlever flere av skottene slaget og massakren på grunn av nordmenns empati eller fordi de har ferdigheter som nordmennene verdsetter. Et eksempel er skotten som rømmer fra slaget over fjellet.⁹⁹ Han kommer til en gård i Heidal. Der blir han bedt inn av en bonde som het Kristen Ellingsbø. Skotten ble værende på gården i fire år. Deretter dro han til Kristiania. Men som et tegn på sin takknemlighet brukte han sine ferdigheter som gullsmed til å lage sølvskåler som han sendte som gave til Kristens barn. I samtidskildene er det ikke nevnt at flere enn 18 skotter overlevde. Endringene fra Krag's sagnsamling til Austlids sagnsamling er kanskje blitt gjort for at nordmennene skulle fremstå som mer empatiske og holdes mindre ansvarlig for massakren mot skottene.

Skottene blir mer onde, og kaptein George Sinclair blir viktigere

Hvis en sammenligner George Sinclair i Krag's versjon med Austlids, virker det som mannen er blitt en helt annen. Hos Krag blir George Sinclair beskrevet som en stor og tapper krigsmann som skal lede skottene til Sverige sammen med George Hay og Alexander Ramsay.¹⁰⁰ Utover det har han ikke flere egenskaper. Hos Austlid blir Sinclair bakgrunn forklart. Han er en skotsk adelsmann og kommer fra en slekt med lausunger.¹⁰¹ Sinclair blir flere ganger av Austlid beskrevet som en kåt mann som ofte får raserianfall. Et godt eksempel er den norske kona som han møter på en øy før han ankommer Norge. Hun sier at han ikke bør dra til Norge. Da vil han og skottene bli utsatt for en stor ulykke. Sinclair blir så sinna at han sier han skal komme tilbake å hogge damen i to.¹⁰²

---

⁹⁷ Krag, 2001, s. 31

⁹⁸ Faye, 1948, ss. 190-191

⁹⁹ Austlid, 1924, s. 51

¹⁰⁰ Krag, 2001, s. 23

¹⁰¹ Austlid, 1924, s. 15

¹⁰² Austlid, 1924, s. 16

I Austlids versjon er Sinclair alene ansvarlig for skottene. Hay er ikke nevnt i det hele tatt, og Ramsay er redusert til en av skottene som overlever slaget og massakren. Sinclair har faktisk blitt en så viktig karakter at Austlid har kalt sagnsamlingen sin Sinklar-Soga. Hodne mener Sinclair har blitt den viktigste skotten i sagnene, fordi han er den eneste av lederne som dør under slaget.¹⁰³ Dermed virker den norske seieren større enn om hovedfokuset hadde vært på Ramsay eller Hay. I alle sagnversjonene blir Sinclair skutt ned av Berdon Segelstad som bruker en sølvknapp som kule. Første gang Berdon sikter bommer han. Dette kan ha blitt vektlagt for å få fram at Sinclair er en tøff og farlig motstander for nordmennene. Kulen treffer rett over Sinclair sitt venstre øye på forsøk nummer to. Sinclair er også den første av skottene som dør under slaget. Dette får nordmennene til å fremstå som flinke krigere som kan vinne mot skottene. Men i Austlid sin versjon sitter Sinclair på en hvit hest når han blir skutt ned.¹⁰⁴ Dette kan ha blitt gjort for å få fram at Sinclair er en kriger av høy status.

Verken Krag og Faye nevner at skottene har med seg "verlaupere" som kan spore opp mennesker. Men i Austlids versjon er "verlauperne" viktige hjelpere for skottene. "Verlauperne" har flere overnaturlige egenskaper. De blir beskrevet som noen stygge skapninger som er raskere en hjorter og så sterke at de kan drepe bjørner. Austlid beskriver også detaljert hvordan en av "verlauperne" ble skutt. Samme morgen som slaget ved Kringen skjedde, hadde en av "verlauperne" vært inne på en gård og drukket seg mett på surmelk. En norsk tjenestemann satt klar i bakhold for å skyte "verlauperen". Han hadde avtalt at en guttunge skulle gå opp på fjøstaket for å distrahere "verlauperen". Da "verlauperen" ble distraherert skjøt tjenestemannen skapningen ned med en stålbue.¹⁰⁵ All surmelken rant ut av "verlauperen" Før slaget begynner skriver Austlid at utfallet kunne blitt helt annerledes dersom "verlauperne" ikke var blitt drept. "Verlauperen" er ikke det eneste eksemplet på at skottene stadig får flere hjelpere med overnaturlige og magiske egenskaper. Et annet eksempel er hekse som kan spå framtiden for skottene. Man kan argumentere for at hekse og "Verlauperne" er med i sagnene fordi det er et vanlig sjangertrekk. Men skottene fikk nok stadig flere hjelpere for å få fram at de er onde og farlige mennesker som besitter mystiske og overnaturlige krefter.

Både Krag og Faye nevner ulike grusomheter som skottene begår mot den norske sivilbefolkningen. I et avsnitt har Krag ramset opp de fleste ugjerningene som skottene har

---

¹⁰³ Hodne, 2006, s. 44

¹⁰⁴ Austlid, 1924, s. 42

¹⁰⁵ Austlid, 1924, s. 32

gjort. Det er blant annet stjeling av gull, sølv og penger, brenning av gårdshus, løer, enger og jorder og skjending og lemlesting av jenter og unge koner. Dette er forferdelige forbrytelser. Men de blir som sagt alle ramset opp i ett avsnitt.¹⁰⁶ Austlid har derimot spredd grusomhetene til skottene over store deler av boken og gått i detaljer på noen av dem. Et eksempel er når skottene plyndrer en norsk gård. Skottene stilte seg ved døra inn til gården og spurte om det var menn i huset. Dersom de var til stede skulle de komme ut av huset med alt av gull, sølv, øl, vin og flekk. Mange av nordmennene som skottene fikk tak i ble slått halvt i hjel, voldtatt og lemlestet. I tillegg brant de ned mange gårder, som for eksempel gården Bjøra, der skottene drepte en bestemor og brant ned gården hennes.¹⁰⁷ Det at skottenes forbrytelser er mer spredd over hele boken og detaljerte, gjør at skottene virker mer ondskapsfulle. I Krag's sagnsamling finner man faktisk flere eksempler der han har empati for skottene. Et av disse eksemplene er følgende sitat. Slike sitater finner man ikke hos Faye eller Austlid.

Det unge blodet som fløt i skottenes åre skulle noen få øyeblikk senere stenke rød Kringens grus og sand og farge gråbunne vann. Skritt for skritt nærmet de seg stedet hvor så hurtig og sørgelig felttoget deres kom til å ende.¹⁰⁸

Men det finnes faktisk en skotte som får større heltestatus med tiden og det er Ellen Sinclair. I utgangspunktet er det ikke positivt at Ellen, kaptein Sinclairs kone, har sneket seg om bord på skipet utkledd som en soldat. I løpet av reisen føder hun i tillegg en sønn. Kvinner og barn skulle ikke delta i krig.¹⁰⁹ Dermed kan man tolke hendelsen som et tegn på at det kom til å gå dårlig for skottene i Norge, fordi det tukles med naturens orden. I selve slaget hører vi om både menn, kvinner og spedbarn som dør. I Krag's versjon får vi ikke vite noe om Ellens personlighet, men det gjør vi hos Austlid. Ellen blir beskrevet som en engel. I tillegg er hun den eneste som kan roe ned George Sinclair dersom han blir sint. Dette førte til at mange ødeleggelser i Norge ble forhindret.

Hun blir faktisk sammenlignet med jomfru Maria. I Flatmork i Romsdalen finnes det en kirke. Inne i kirken er det et bilde av jomfru Marie og Jesus-barnet, men lokalbefolkningen har alltid ment at det er Ellen og sønnen hennes.¹¹⁰ I Krag's versjon blir Ellen og sønnen drept under slaget. Austlid sier derimot at det finnes flere versjoner av hendelsen og at det finnes

---

¹⁰⁶ Krag, 2001, s. 16

¹⁰⁷ Austlid, 1924, s. 22-23

¹⁰⁸ Krag, 2001, s. 24

¹⁰⁹ Hodne, 1999, s. 230

¹¹⁰ Austlid, 1924, s. 20

versjoner der hun overlevde slaget og kom seg vekk fra Kringen.¹¹¹ I Krag's versjon blir Ellens kropp kastet i elven fordi hun er en heks.¹¹² I Faye og Austlid sine samlinger blir det ikke nevnt at hun blir kastet i eleven. Endringen rundt Ellens død skyldes nok at nordmenn ikke kunne bli ansvarliggjort for en så empatisk persons død.

I både Krag og Austlids versjon blir nordmennene presset til å sette ut mat og drikke til skottene. Dersom dette ikke blir gjort vil gårdene bli plyndret og brent ned. I Krag's versjon tester ikke skottene om maten er forgiftet. Men det gjør de i Austlids versjon. Dette gjør at skottene framstår som smartere, og dermed farligere. Austlid er også den eneste som nevner at skottene har hester og at de rir på disse inn i slaget mot nordmennene. Dette kan ha blitt gjort for at skottene skal framstå som mer velstående krigere.

Det blir skrevet i både Krag og Austlids versjon at de norske bøndene beholdt gjenstander fra slaget. Et eksempel er Gudrid som beholdt kniven som ble brukt for å drepe kjæresten hennes Kjell Fjerdingsren.¹¹³ Et annet eksempel greven G.C.R. Thott som på 1800-tallet hadde pistolene til Sinclair. Berdon Segelstad etterkommere hadde Sinclairs gevær.¹¹⁴ Slike gjenstander er ikke nevnt i samtidskildene fra 1600-tallet. Man kan ha latt nordmennene i sagnene beholde gjenstander for å vise hvilken prestisje det var å vinne over skottene. Gjenstandene kunne brukes som trofeer og være bevis på at hendelsene fra sagnene var sanne.

Sammenligning med annen forskning og oppsummering

Endringene i sagnsamlingene som er blitt beskrevet og drøftet i dette kapitlet viser oss at fortellingen om slaget ved Kringen forandres sterkt gjennom noen få tiår på 1800-tallet. Når forandringene har blitt drøftet har det blitt skrevet hvilken effekt disse har for dem som leser verket. For eksempel gjør endringene rundt George Sinclair at han framstår som en mer ondskapsfull og farlig motstander for de norske bøndene. De norske bøndene blir derimot stadig modigere og mer empatiske karakterer. I tillegg blir de i sterkere grad sammenlignet med vikingene. Dette formidler beundring av bøndene og stolthet over å være bøndenes etterkommere. Det skaper også en kontinuitet i norsk historie som strekker seg fra vikingtiden

---

¹¹¹ Austlid, 1924, ss. 42-43

¹¹² Krag, 2001, s. 29

¹¹³ Austlid, 1924, s. 55

¹¹⁴ Krag, 2001, s. 39

til slaget ved Kringen og videre til nordmennene på 1800-tallet. Dette gjør at man videre kan argumentere for at nordmenn er et gammelt folk med en egen og unik historie.

I 2005 skrev historikeren Jørgen Haavardsholm en avhandling om hvordan vikingen og vikingtiden ble endret i nordmenns bevissthet gjennom 1800-tallet og begynnelsen av 1900-tallet. I avhandlingen blir norske historikere som for eksempel Alexander Bugge og Gustav Storm sitt arbeid drøftet og sammenlignet. Hvis man sammenligner eksemplene fra denne oppgaven med Haavardsholms, finner man flere interessante likheter. På begynnelsen av 1800-tallet ble vikingene framstilt som overmodige, primitive og barbariske krigere.¹¹⁵ Men i andre halvdel av 1800-tallet ble historikere mer opptatt av å vise at vikingene var skipsbyggere, sjømenn og handelsmenn. Disse var i tillegg frie, sunne, tapre og full av kjærlighet. Vikingen fikk altså flere ferdigheter og egenskaper som var gjenkjennelig for nordmenn på 1800-tallet. Det samme ser man ved å studere bøndene som kjempet i slaget ved Kringen. Nordmennene blir utover 1800-tallet mindre krigerske og barbariske mot skottene. Istedenfor ble de tapre bønder med røtter til vikingtiden. En av de tydeligste likhetene er at både vikingene og bøndene ved Kringen ble mer humane gjennom 1800-tallet. Da vikingene plyndret klosteret Armagh på 900-tallet skal de ha forlatt bygning og mennesker uten skade.¹¹⁶ Slik ble ikke vikingtokter beskrevet i begynnelsen av 1800-tallet. Det samme ser man skjer med bøndene og massakren mot de 134 skotske fangene etter slaget ved Kringen.

Haavardsholm mener at en viktig grunn bak endringene hos vikingen er nasjonalromantikken og nasjonsbyggingen som gjør at man vil skape en norsk nasjonalfortelling som er preget av modige og sterke nordmenn.¹¹⁷ Men han mener det også lå en langvarig interesse hos nordmenn for vikingtiden. Det samme kan man nok si om slaget ved Kringen. Det ble allerede på 1600- og 1700-tallet fortalt muntlige sagn og reist opp monumenter for å hedre hendelsen. Men hvorfor hadde nordmenn på 1800-tallet behov for å skrive fortellinger om den norske uredde bonden? Hvilke ideologier og kulturelle rørelser forsterket dette behovet? For å kunne besvare spørsmålene må man ha teori om kulturrørelser og ideologi som preget Norge og Europa på 1800-tallet. Men først må vi vite hvordan andre kulturprofesjoner arbeidet med slaget ved Kringen på 1800-tallet. Dette blir gjort for å forsterke argumentet for at slaget ved Kringen på 1800-tallet ble en del av norsk nasjonal fortelling om den uredde bonden.

---

¹¹⁵ Haavardsholm, 2005, s. 212

¹¹⁶ Haavardsholm, 2005, ss. 191-192

¹¹⁷ Haavardsholm, 2005, s. 28

Kapittel 4: Slaget ved Kringen som norsk nasjonal fortelling

Slaget ved Kringen i kulturuttrykk på 1800-tallet

På 1800-tallet ble det laget flere skulpturer og minnesmerker som hedret slaget ved Kringen. I 1826-1827 ble den gamle Kringenstøtta bygget av en privatperson. I ettertid har mange historikere og kulturpersoner lurt på hvem denne privatpersonen var. Støtta er plassert nord for Kringen på gården Plassen.¹¹⁸ Den er ca. 1,50 m høy og laget av kleberstein. Den er formet som en obelisk. På toppen er det en horisontal flate med en kule over seg. I inskripsjonen på monumentet står det skrevet datoen 26. august 1612. I dag står det et annet monument som ble bygget til ære for slagets 300-års jubileum i 1912.

Et annet eksempel fra 1800-tallet som hedrer Kringen, er utsmykningen i fugleværelset på det kongelige slott, i Oslo. Fugleværelset ble utformet av kunstneren Johannes Flintoe fra 1841-1843.¹¹⁹ I taket på Fugleværelset ser man en stor havørn som flyr på en blå himmel med hvite skyer. Rundt ellers i rommet finner man 38-43 norske fuglearter og seks sommerfuglearter. Dette er grunnen til at rommet fikk navnet Fugleværelset. Rommet er inspirert av norske stavkirker og natur. Dette ser man i flere av rommets utsmykninger og ved bruk av stavkirkeportal. Rundt på veggene ser man sommernatur fra flere steder i Norge.¹²⁰ Et av stedene som er malt er Kringen. Rommet har ofte blitt tolket som et symbol på den norske nasjonen. Dermed kan man argumentere for at Kringen var en viktig del av norsk nasjonal identitet på 1800-tallet, siden det ble valgt ut til å være med i rommet.

Eksempelene ovenfor viser oss at mange andre profesjoner enn sagninnsamlere arbeidet med slaget ved Kringen på 1800-tallet og påvirket hvordan samtidens nordmenn oppfattet hendelsen. Noen av de mest kjente diktene ble *Zinklars Vise* (1782), som var skrevet av Edvard Storm, *Norges fjelde* (1842) av Henrik Wergeland og *Prillar-Guri* av Magnus B. Landstad. Innen malerkunsten var det særlig *Sinclairs landing i Romsdal* (1876) av Adolph Tidemand og Morten Müller som ble kjent. Et annet maleri var *Slaget i Kringom* (1897) som ble malt av Georg Fredrik Nilsen Strømdal. I flere av diktene og maleriene er fjell og fjorder

---

¹¹⁸ Krag, 2001, ss. 37-38

¹¹⁹ Risåsen, 2005, ss. 32-33

¹²⁰ Risåsen, 2005, ss. 32-33

kraftfullt beskrevet. De norske kvinnene og mennene i maleriene og illustrasjonene er ofte framstilt i bunad. Et eksempel på dette er illustrasjonene til Andreas Bloch fra den historisk-romantiske romanen *Skottertoget eller Slaget ved Kringen, historisk-romantisk Skildring* av Johannes Storm Wang. Hva var bakgrunnen for disse valgene? Kunne man ved bruk av klær og natur forsterke den norske bonden og den norske identiteten?

Maleriene Sinclairs landing i Romsdal og Slaget i Kringom

Kunstnerne Adolph Tidemand (1814-1876) og Morten Müller (1828-1911) malte i 1876 maleriet *Sinclairs landing i Romsdal*.¹²¹ Bildet var bestilt av politikeren og forretningsmannen Hans Rasmus Astrup (1831-1898) i 1874. Kunsthistorikeren Knut Ljøgodt mener Astrup ønsket bildet til hjemstedet sitt, fordi han var fra Romsdal.¹²² Historikeren Ian Giles argumentere med at Astrup mente skottetoget var en viktig hendelse i norsk historie som burde bli hedret med et historisk maleri.¹²³

Men maleriet kan også ha en politisk bakgrunn.¹²⁴ På 1870- og 1880-tallet var Norge preget av en politisk debatt om parlamentarisme og allmenn stemmerett. I tillegg kjempet mange norske politikere mot den svensk-norske unionen. I 1885 ble Astrup statsråd i Johan Sverdrups regjering. Knut Ljøgodt mener det finnes en sammenheng mellom det politiske klimaet som Astrup sto i og bestillingen av maleriet. Begge hendelsene viser nordmenn som tør å stå opp mot utenlandske makter.

Størrelsen til maleriet er 96x146 cm, men den opprinnelige skissen var 178x290 cm. Bildet skildrer skottenes landgang i Romsdalen fra 19. eller 20. august 1612. Bøndene blir angrepet av de skotske leiesoldatene som skal til Sverige. I bildet ser man blant annet bonden Peder Klognes som blir tatt til fange av skottene. I tillegg ser man skotter som begynner å brenne ned hus og plyndre de norske bøndene.¹²⁵ Dramatikken i maleriet blir skapt av røyken og naturen i bakgrunnen. Bildet er et godt eksempel på trenden fra 1800-tallet med å vise historiske hendelser i landets typiske natur. På bildet ser vi både fjell og elv, noe som ble oppfattet som typisk for Norge. Tidemand hadde en periode studert drakter fra 1500- og 1600-tallet i København. Dette er nok mye av inspirasjonen bak klærne til skottene og de norske bøndene. I dag er bildet utstilt på Nasjonalgalleriet i Oslo.

---

¹²¹ Askeland, 1975, s. 287

¹²² Ljøgodt, 2011, s. 134

¹²³ Giles, 2016, s. 123

¹²⁴ Ljøgodt, 2011, s. 135

¹²⁵ Ljøgodt, 2011, s. 135

På toppen av karrieren sin var Adolph Tidemand den mest kjente kunstneren fra Norge.¹²⁶ Hans motiver var ofte av norske bønder.

Figur 1-4: Adolph Tidemand & Morten Müller, «Sinclair`s Landing i Romsdal»,1876.

I 1897 malte kunstneren Georg Fredrik Nilsen Strømdal (1856-1904) *Slaget i Kringom*.¹²⁷ På bildet ser man norske bønder som angriper skottene med skytevåpen, spyd og tømmervelten. Tømmervelten er mye av grunnen til at man forstår at bildet skal vise slaget ved Kringen. Men bildet viser også skotter med våpen. I tillegg er det mange flere skotter enn norske bønder. Dette kan ha blitt gjort for å forsterke dramatikken, storheten og norsk seier. Røyken fra alle våpnene, de døde skottene i bakgrunnen og fremst i bildet, forsterker enda mer den norske kampviljen. Skotten med rødt skjegg og svart hatt med en hvit fjær som skyter med en pistol mot bøndene er Sinclair.¹²⁸ I dag henger maleriet på vertshuset Sinclair i Kvam kommune.¹²⁹

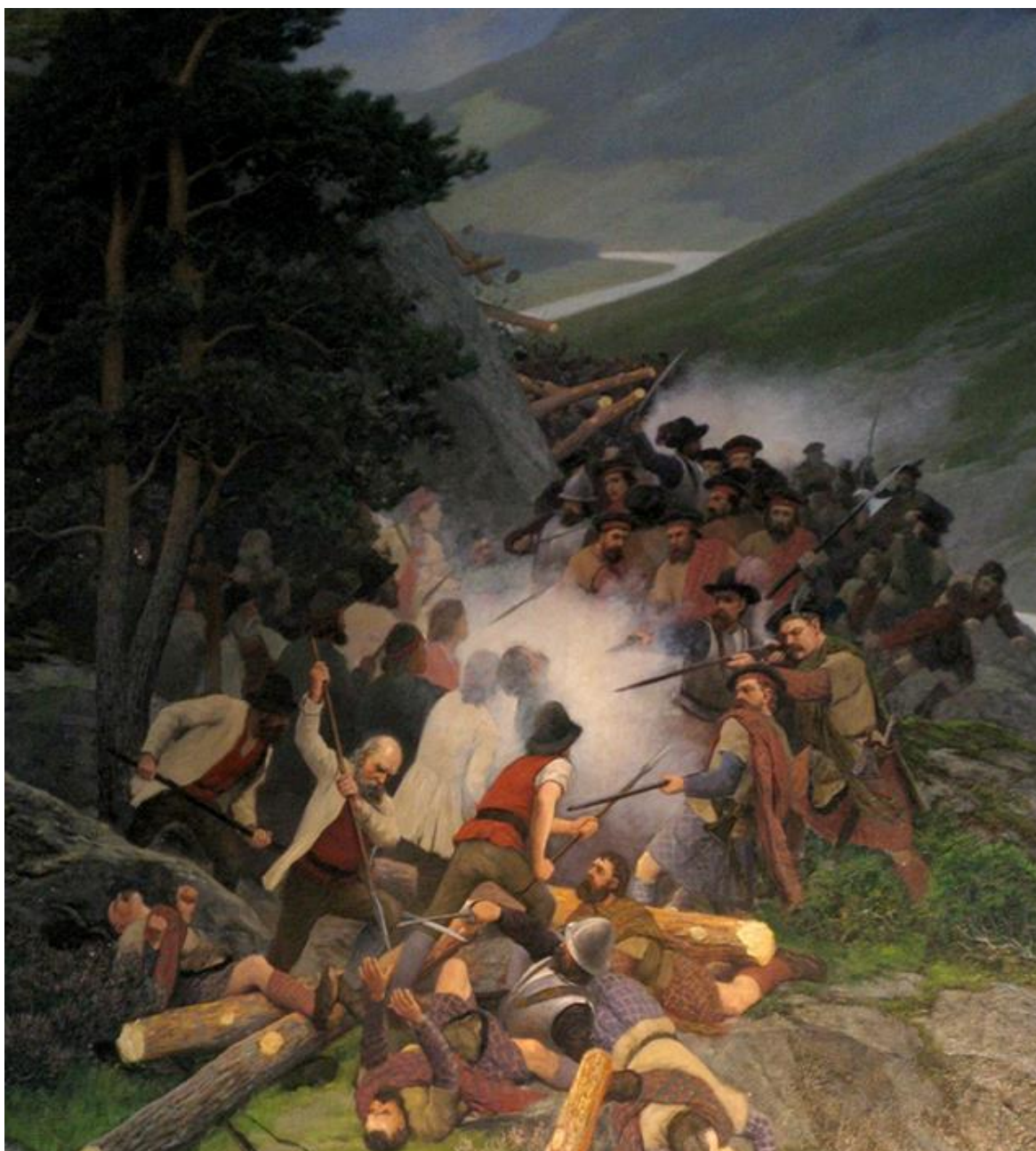
---

¹²⁶ Askeland, 1975, s. 7

¹²⁷ Ljøgodt, 2011, s. 133

¹²⁸ Miller, 2012, s. 267

¹²⁹ Ljøgodt, 2011, s. 135

Figur 2-4: Georg Nielsen Strømdal, «Slaget i Kringom». 1897.

Maleriene var en romantisering av hendelsene fra 1612. Det betyr at man akkurat som i sagnene finner flere ulikheter hvis man sammenligner med samtidskildene fra 1600-tallet. Et godt eksempel er bonden Peder Klognes som er avbildet på bildet til Tidemand og Müller. Et annet eksempel er tømmervelta som er avbildet på maleriet til Strømdal. Men maleriene forteller oss likevel interessante ting. Nemlig hvordan nordmenn oppfattet hendelsen i andre halvdel av 1800-tallet. Bildene viser at man oppfattet de norske bøndene som offer for skottenes ondskap, men at bøndene ved hjelp av listighet og mot kunne forsvare landet sitt og beseire fienden.

Ian Giles har skrevet om hvorfor bildene ble en viktig del av norsk identitet på 1800-tallet. For det første er det vesentlig at slaget ved Kringen var en seier for bøndene.¹³⁰ Dette passet sammen med oppfatningen på 1800-tallet om at bøndene var ekte og modige nordmenn. Slaget ved Kringen ble et godt eksempel på bøndenes mot og handlekraft. En annen grunn til at motivet ble populært var at det viste unionspartneren Sverige i et dårlig lys.¹³¹ Skottene skulle jo tross til Sverige for delta i Kalmarkrigen. I tillegg viste maleriene en norsk militær seier etter vikingtiden. Det kunne bidra til at nordmenn fikk selvtillit og økt tro på at de kunne forsvare seg selv mot svenskene og andre folk. Giles tanker kan nok også brukes for å forklare hvorfor sagnsamlingene ble populære på 1800-tallet.

Historisk-romantisk roman av Johan Storm Wang og Illustrasjoner av Andreas Bloch

I 1836-1837 ble den historisk-romantiske romanen *Skottertoget eller Slaget ved Kringen, historisk-romantisk Skildring* av Johannes Storm Wang (1800-1849) utgitt. Wang var sønn av presten i Vågå. Romanen ble en så stor suksess at det ble utgitt en ny utgave i 1897 som var på hele 424 sider.¹³² Romanen forteller om Pillarguri og de andre norske bøndenes innsats under slaget. Akkurat som Hodne mener Wang at Pillarguri og Gudrid er samme kvinne. Derfor er Pillarguri og Kjell Fjerdingsren kjærester. Det er en stor personlig tragedie for Pillarguri når Kjell blir drept. Men Pillarguri treffer fru Ellen Sinclair som har overlevd slaget. Kvinnene sørger sammen over å ha mistet mennene sine. Ellen vil reise tilbake til Skottland for å få velstand og gull.¹³³ Ellen vil også ha med Pillarguri. Men Pillarguri vil ikke reise fra Norge og sier at hun ikke bryr seg om velstand og gull. I Skottland kan hun heller ikke bruke vadmeststrøye og skjørt. Disse klærne vil hun bruke til hun legges i jorden sammen med sin kjære Kjell.

Romanen prøver også å svare på handling og detaljer fra sagnene som virker ulogiske. Et eksempel er dette med at i sagnene står Pillarguri og spiller musikk fra et fjell. Man kan lure på hvordan Pillarguri klarer å se skottene og elven fra fjellet. I Wang sin versjon står Pillarguri ute på en liten øy med god utsikt over skottene. Dermed kunne hun også se når elven ble full av blod. Oppbygningen av romanen var inspirert av den skotske forfatteren Walter Scott sitt arbeid (1771-1832).¹³⁴ Scott skrev ofte om karakterer og hendelser som var

---

¹³⁰ Giles, 2016, s. 124

¹³¹ Giles, 2016, s. 127

¹³² Hodne, 2006, ss. 160-163

¹³³ Hodne, 2006, s. 164

¹³⁴ Hodne, 2006, s. 160

kjent fra sagn og myter som for eksempel Robin Hood. Han blir regnet som grunnleggeren av den historiske romanen. På 1800-tallet var dette en svært populær sjanger som ofte inneholdt nasjonalistisk moral.

Figur 3-4: Andreas Bloch, «Prillar-Guri», 1897.

sjangeren historiemaleri. Bloch lagde spesielt mange arbeid som viser norske militærhendelser fra 1807 til 1814.¹³⁶

Zinklars Vise, Norges fjelde og Prillar-Guri

Edvard Storm (1749-1794) levde mens Norge var i union med Danmark. Han fremmet norsk kultur og selvstendighet. Han var medlem i Norske Selskab og skrev flere viser og dikt. En av disse visene var *Zinklars vise* fra 1782. Den har også blitt kalt for «Herr Sinclair drog over

Utgaven av Wangs roman fra 1897 inneholder flere illustrasjoner av skottenes ferd mot Kringen og slaget. Illustrasjonene er svartvite og preget av mange detaljer. Kunstneren er opptatt av å få fram krigstemningen og brutaliteten. I de fleste andre bilder fra 1800-tallet er Pillarguri sitt ansikt uten følelser. Men her ser hun ettertenksom ut. I tillegg forsterkes alvoret med den mørke himmelen med torden og lyn. Andreas Schroeter Schelver Bloch (1860-1917) var en norsk tegner og maler.¹³⁵ Han ble mest kjent for sine tegninger av historiske motiver og personer. Et kjent eksempel er kroningsmaleriet av kong Haakon VII og dronning Maud i Nidarosdomen fra 1906. Bildene hans var ofte preget av nasjonalistiske motiver og symboler. Bloch var også en av få norske kunstnere som arbeidet mye med

¹³⁵ Ringstrøm, 2008, s. 14

¹³⁶ Ringstrøm, 2008, s. 15

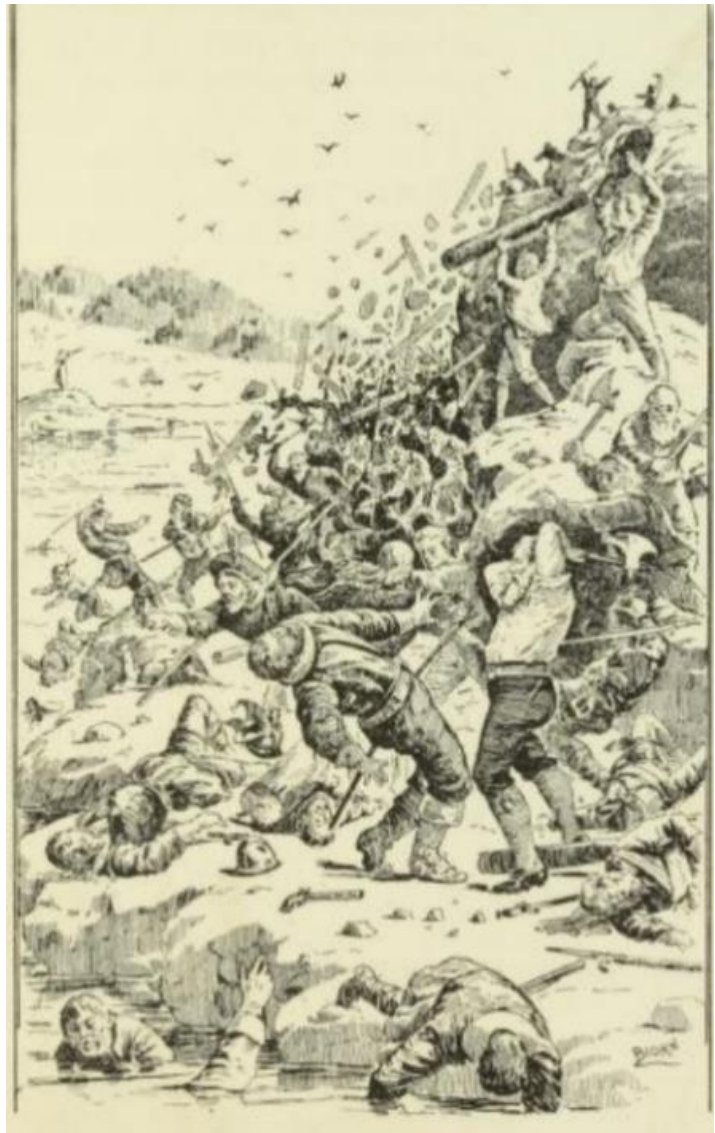

salten hav» og «Storms romanse».¹³⁷ Visen ble skrevet mens han var i København og lengtet hjem til Vågå i Gudbrandsdalen. Han kan ha vært inspirert av alle sagnene som fantes om slaget ved Kringen. Hodne mener at visen er et av de tidligste eksemplene på heroiseringen av slaget ved Kringen.

Visen består av 19 strofer. Hver strofe har fire verslinjer. I første strofe treffer man George Sinclair som er på vei til Norge med sine 1 400 skotske soldater. Han blir stoppet av en havfrue som sier at han og skottene ikke må dra inn i Norge.¹³⁸ Tre dager senere ankommer de Romsdalsfjorden. Skottene begikk flere grusomme handlinger mot den norske befolkningen som for eksempel barnedrap. De norske bøndene bestemte seg for å angripe skottene. Skottene ble angrepet ved Kringen.

Sinclair ble selv skutt ned. Ingen av skottene kom hjem igjen til Skottland og kunne fortelle om hvor farlig det var å dra til dem som bodde mellom Norges fjell.

Det første året ble det solgt over 3 000 eksemplarer av visen i København. Visen ble også raskt populær hjemme i Norge. I tillegg ble visen oversatt til tysk og engelsk. Spesielt etter hendelsene i 1814 ble den brukt for å fremme norsk nasjonalfølelse. Blant annet vet vi at Henrik Wergeland brukte den som inspirasjon i sitt eget arbeid. Visen ble trykt i flere norske vise- og skolebøker. Hans Peter Schnitler Krag valgte i sin sagnsamling å ta med Zinklars Vise. Her ser man eksempel på at visen har andre navn. Krag kaller verket for Storms

Figur 4-4: Andreas Bloch, «Ved Kringen, 1897»

¹³⁷ Krag, 2001, s. 10

¹³⁸ Krag, 2001, ss. 9-10

romanse.¹³⁹ Han mener visen har gjort at Storm og slaget ved Kringen alltid komme til å være kjent og viktig for nordmenn. Dette skyldes at diktet har både poetisk og historisk betydning.

Litteraturprofessoren Gudleiv Bø har kalt visen for en av Norges første nasjonalsanger.¹⁴⁰ Han mener slaget ved Kringen var like viktig som slaget ved Stiklestad for norsk nasjonalfølelse på 1800-tallet. Den norske nasjonalsangen *ja, vi elsker dette landet* ble skrevet i 1859 av dikteren Bjørnstjerne Bjørnson (1832-1910).¹⁴¹ I det i tredje verset står det skrevet om kvinners innsats under krig. Bjørnstjerne hedre kvinners mot ved å bruke eksempler fra slaget ved Kringen og den store nordiske krigen 1700-1721. Det er ikke tvil om at Bjørnstjerne refererer til Pillarguri og halvsøstrene Maria og Anna Colbjørnsdatter.

Henrik Wergeland (1808-1845) skrev diktet *Norges fjelde* i 1842. Diktet begynner med å skildre nordmenn som i tidligere generasjoner dro opp til fjells for å bekjempe fiendene sine. Videre forteller han om samtiden sin. Wergeland priser at nordmenn kan leve lykkelige liv beskyttet av fjellene sine. Han avslutter diktet med å ønske at fremtiden blir fredfull og harmonisk. Når Wergeland skildrer kampen med fiendene i tidligere generasjoner holdes det utkikk fra fjellet. Det blir også varslet med lurklang mens tømmervelten er klar til å styrtes ned fra fjellet.¹⁴² Bildebruken er fra slaget ved Kringen. Det at slaget er satt inn i et dikt som priser den norske friheten, naturen og folket styrker nasjonalfølelsen.

Magnus Brostrup Landstad (1802-1880) var prest og innsamler av norsk folkekultur. Han var søskenbarnet til Hans Peter Schnitler Krag som samlet inn sagn om slaget ved Kringen. Landstad samlet inn og skrev ned flere viser. Et eksempel er visen *Prillar-Guri* som blant annet ble publisert på forsiden av Aftenposten i 1912 for å feire at det var 300 år siden slaget ved Kringen.¹⁴³ Visen handler om Pillarguris viktige rolle ved slaget i 1612.¹⁴⁴ Innsatsen hennes har gjort at navnet hennes vil bli husket og hedret så lenge Norge finnes. Men visen oppfordrer også til at nordmenn i samtiden bør dyrke personlige egenskaper som styrke og mot, slik at et selvstendig Norge fortsette å eksistere. Her ser man at slaget ved Kringen også har fått en politisk dimensjon som kunne brukes på 1800-tallet.

---

¹³⁹ Krag, 2001, ss. 9-10

¹⁴⁰ Brandtzæg, 2019, hentet 17. mars 2021 fra nettsiden <https://skillingsviser.no/herr-sinklar-drog-over-salten-hav/>

¹⁴¹ Hodne, 2006, s. 155

¹⁴² Wergeland, 1876, ss. 142-44

¹⁴³ Landstad, 1912, s. 1

¹⁴⁴ Landstad, 1913, s. 48

Pillarguri i bunad og skaut

På 1800-tallet ble Pillarguri og mange andre av de kjente nordmennene som kjempet i slaget ved Kringen framstilt i antrekk som lignet på norske bunader eller folkedrakter. Hva var grunnen til dette? En mye brukt definisjon for folkedrakt er at det er et antrekk som brukes av en bestemt gruppe mennesker som kommer fra et bestemt geografisk område.¹⁴⁵ Man var veldig opptatt av folkedrakter i dagens Tyskland på begynnelsen av 1800-tallet. Etter hvert spredde denne interessen seg også til Norge. Historikeren Tone Skårdal Tobiasson mener at siden Norge hadde en tøff og problematisk geografi og historie fikk folkedrakten veldig stor betydning for landet. På 1800-tallet var folkedrakter både hverdags- og festklær. Men rundt i Norge fant man mange ulike versjoner på grunn av ulik påvirkning fra Europa, bruk av stoffer, lokale skikker og levevis.

Selve ordet bunad i moderne norsk ble først brukt av forfatteren Hulda Garborg. Ordet bunad kommer opprinnelig fra det norrøne ordet *búnaðr* og betyr klær. Utover 1800-tallet ble bunaden en kjent folkedrakt i Norge med diverse lokale versjoner. En viktig faktor bak dette var Hulda Garborg. Hun var opptatt av norsk kultur, teater, dans, kvinnesaken og bunad. Garborg hadde selv tre kriterier for at et festantrekk er en bunad. For det første måtte inspirasjonen til antrekket komme fra bygdene.¹⁴⁶ For det andre måtte den brukes av mennesker med ulik sosial bakgrunn. Og for det tredje måtte den bare brukes i visse sammenhenger og anledninger. Hulda Garborg og ektemannen Arne Garborg var del av en bevegelse som ble kalt for kulturnasjonalistene. Målet til gruppen var å fremme norsk bygdekultur. Kulturnasjonalistene hadde ofte bakgrunn fra bygder, men hadde flyttet til byer og blitt del av eliten i voksenalder. Det var altså et prosjekt der eliten skulle gi bygdene tilbake sin ekte kultur. Språket var det viktigste, men bunaden var også et viktig bidrag.¹⁴⁷

Garborg mente bunaden var et flott antrekk fordi det var fargerikt, spesielt og kunstrisk.¹⁴⁸ I tillegg var det et symbol på norskhet. Utover 1800-tallet ble bunaden et veldig populært antrekk. Garborg klarte å ta inspirasjon fra festantrekkene i bygdene, men gjøre dem såpass moderne at det fungerte for mennesker på 1800- og 1900-tallet. Bunaden har blitt et antrekk som skapte lokal tilhørighet, nasjonalt felleskap og symbolverdi. I 1972 og 1994 stilte mange nordmenn opp i bunad for å vise at de var imot EU-medlemskap. Bunaden har også blitt et

---

¹⁴⁵ Skårdal Tobiasson, 2019, s. 14

¹⁴⁶ Sørensen, 1998, s. 141

¹⁴⁷ Sørensen, 1998, s. 142

¹⁴⁸ Sørensen, 1998, ss. 156-157

vanlig 17. mai antrekk, eller til andre spesielle sammenhenger. På bakgrunn av folkedraktenes og bunadens bakgrunn og mål, er det forståelig at Pillarguri og andre bønder fra slaget ved Kringen ofte blir framstilt i antrekket. Bunaden forsterker nemlig Pillarguri og bøndenes rolle som norske.

Flere bunader har mønster med historisk betydning. Det har også flere av bunadene fra Gudbrandsdalen. Flere av bunadene er dekorert med striper. Historiker James Miller mener disse stripene har bakgrunn fra skottene som kom til Kringen i 1612.¹⁴⁹ Selve Gudbrandsdalbunaden ble skapt av Hulda Garborg i 1923. Det kan godt være hun visste om slaget ved Kringen og derfor tok med stripene. I 1912 ble det faktisk laget en egen bunad for å markere 300 års jubileum av slaget ved Kringen.¹⁵⁰

Pillarguri er også ofte framstilt med hvitt skaut eller pannebånd som matcher bunaden hennes. Skautet og pannebåndet er som regel dekorert med blomster. Pannebånd var et vanlig tilbehør til bunaden. Skaut er et sjal som brukes for å dekke kvinnens hår. På 1800-tallet var det vanlig å bruke skaut i kristne sammenhenger eller for å markere status. I tillegg var det vanlig folketro at kvinner burde gå med hvite skaut for at det skulle bli hvitt korn til høsten.¹⁵¹ Slaget skjedde tross alt like før innhøstingen av korn skulle starte på gårdene. Dette kan være tre grunner til at kunstnere avbildet Pillarguri med hodeplagget, men det kan også være at hun ble avbildet med det for å markere at hun var en norsk bondejente.

Nordmennene og skottene blir omringet av fjell og annen vestlandsnatur

Flere av maleriene, illustrasjonene og diktene viser oss at skottene og nordmennene fra 1612 er omringet av mektige fjell, mye skog, dype elver og vakre fjorder. Et eksempel er diktet *Norges fjelde* som priser at Norge er omringet og beskyttet av fjell. På 1800-tallet ble fjell og annen natur et populært motiv i norsk kunst. Det var særlig landskapsbildene som ble viktige. Gjennom 1800-tallet gikk landskapsmaleriet fra å bare bli anerkjent av Europas elite til å få folkelig appell. Både i Norge og andre europeiske land ble landskapsmaleriene brukt for å uttrykke ideologiske og politiske holdninger, i tillegg til identitet og kultur. Landskapsmaleriet ble også oppfattet som uttrykk for et åndelig forhold mellom innbyggerne og deres land. Kunsthistorikere mener det er flere årsaker for at naturen ble et så viktig motiv i norsk kunst og litteratur på 1800-tallet.

---

¹⁴⁹ Miller, 2012, s. 390

¹⁵⁰ Neverdal, 2010, hentet fra https://www.otta2000.com/KRINGEN_2012/Groeneng/Groeneng.htm

¹⁵¹ Hodne, 1999, s. 150

Et argument er Norges geografiske beliggenhet og befolkningstetthet. Menneskenes liv har alltid blitt mye styrt av naturkreftene. På 1800-tallet vokste det fram teorier om at disse harde og barske naturkreftene formet menneskers personlighet og psyke.¹⁵² Teoriene ble kalt for klima- og miljøteorier. Menneskene i nord var dermed fra naturens side modigere og flinkere i fysisk aktivitet og krig enn dem i sør. Tankene kan ha blitt overført til kunsten.

Det var kunstnerne Johan Christian Dahl og Peder Balke som for alvor førte til at fjellet blir oppfattet som typisk norsk.¹⁵³ Dahl reiste på flere studiereiser i Norge for å male fjell. Begge mennene ble kjent for å male fjell i dramatiske omgivelser. Et godt eksempel er maleriet *Stetind i tåke* som ble malt av Balke i 1864. Fossefall, skoger, daler og fjorder ble også oppfattet som særnorsk natur.¹⁵⁴ Spesielt var norske kunstnere og diktere inspirert av naturen på Vestlandet. Dette valget var ikke tilfeldig. Nordmenn ønsket spesielt å fremme sitt særpreg og selvstendighet ovenfor Danmark og Sverige. Dette kunne man fremme ved å bruke naturen som var mest ulik den man fant i nabolandene. Denne naturen fant man på Vestlandet. Det samme ble gjort i andre europeiske land som for eksempel Finland. Finske kunstnere lagde malerier som var inspirert av naturen i Øst-Karelen. Den naturen var mest ulik den man hadde i Sverige og Russland.

Akkurat som bunaden forsterket bøndenes norskhet gjorde vestlandsnaturen det samme. Den norske bonden og hans forhold til naturen var også et viktig tema i kunsten på 1800-tallet.¹⁵⁵ Naturen hadde påvirket bondens arbeid og liv. Men man vektla også at bonden hadde vært trofast mot naturen i flere hundre år. Dette gjorde at man hadde bevart nordmenns opprinnelige identitet og egenskaper. Dermed kunne man argumentere for at Norge hadde en gammel historie og kultur som var preget av kontinuitet. Bøndene ved Kringen er et fint eksempel på hvordan man kunne bruke vestlandsnatur og historie for å fremme dette bildet. Videre i neste kapittel blir det drøftet hvilke kulturelle og politiske rørelse som gjorde at sagninnsamlere vektla at bøndene var heroiske nordmenn. I tillegg blir det drøftet hva som gjorde at sagn og andre folkefortellinger ble et viktig redskap i dannelsen av en norsk identitet.

---

¹⁵² Engelstad, 2001, ss. 10-12

¹⁵³ Gunnarsson, 2006, s. 16

¹⁵⁴ Engelstad, 2001, ss. 14-15

¹⁵⁵ Engelstad, 2001, s. 16

Kapittel 5: Slaget ved Kringen som del av norsk nasjonalisme og identitet

Nasjonalisme og nasjonsbygging i Norge og Europa på 1800-tallet

Sagnsamlingene og de andre kulturuttrykkene om slaget ved Kringen fra 1800-tallet handler om å heroisere den uredde norske bonden som har forbindelser til vikingtiden. Disse egenskapene ble ikke bare viktig i slaget ved Kringen, men var et viktig motiv og symbol i både nasjonalismen, nasjonalromantikken og innsamlingen av folkefortellinger. Dette viser oss at slaget ved Kringen var en del av større politiske og kulturelle strømninger som var sterke i Norge og store deler av Europa på 1800-tallet.

Nasjonalisme handler om å finne og beskytte særtrekkene til en bestemt folkegruppe. Man kan skille mellom politisk og kulturell nasjonalisme.¹⁵⁶ Politisk nasjonalisme betyr at man har en befolkning som oppfatter at de har en felles nasjonal identitet. Sammen kjemper de for eget selvstyre i en stat som er deres. Når dette selvstyre er oppfylt vil politisk nasjonalisme handle om å beskytte staten mot diverse fiender. Kulturell nasjonalisme handler om å opprette, vedlikeholde og verne om kulturen og fellesskapet til nasjonen. Det kan for eksempel være språk, historie, folkekultur, symboler og institusjoner.

Historikerne har ulike meninger om når og hvor nasjonalismen startet.¹⁵⁷ En oppfatning er at nasjonalisme startet med den franske revolusjonen i 1789. Det blir vektlagt at franskmenn oppfattet seg som et folk med felles kultur og identitet. Dermed kjempet de for og opprettet selvstyre og felles institusjoner i nasjonen sin. En annen oppfattelse er at nasjonalisme startet i Tyskland ved at tyske intellektuelle som Johann Gottfried von Herder (1744-1803) og Johann Gottlieb Fichte (1762-1814) skrev suksessfulle verk som fremmet tysk kultur. Dette førte videre til en oppblomstring av tysk kultur, historie og språk. Uavhengig av hvilken oppfatning man mener er riktig, kan man argumentere for at tankene og handlingene fra Frankrike og Tyskland spredde seg videre til Norge og andre europeiske land.

---

¹⁵⁶ Sørensen, 2001, s. 12

¹⁵⁷ Sørensen, 2001, s. 17

Norsk selvstendighet og union med Sverige

På slutten av 1700-tallet var Norge fremdeles med i den dansk-norske unionen. Men nordmennene ble mer opptatt av patriotisme. I norske historiebøker tidfester man vanligvis patriotismen fra 1770 til nasjonalromantikken begynte på 1840-tallet. Et skille mellom patriotismen og nasjonalromantikken er at den siste perioden er mer preget av norsk nasjonalisme, spesielt på det politiske plan. Ordet patriotisme kommer opprinnelig fra det latinske ordet patria som betyr fedreland. Begrepet brukes for å vise kjærlighet og forpliktelse til landet sitt. Man kan skille mellom allmennpatriotisme, statspatriotisme og nasjonal patriotisme. Det betyr at man gjør handlinger som for eksempel gagnar allmenn interessen, staten eller nasjon.¹⁵⁸ Eksempel på statspatriotisme er å være lojal mot kongen og styringsmaktene i staten.

Særlig tre årsaker har vært framholdt til at nordmenn ble mer patriotiske på slutten av 1700-tallet.¹⁵⁹ Den første er at det ble dannet nye organisasjoner som det kongelige Norske videnskaberens selskab i 1760 i Trondheim og det norske selskab i 1772 i København. Begge organisasjonene var opptatt av norsk selvberging og kultur. Den andre grunnen er at borgerskapet i Norge ble større og rikere. De ble rikere på grunn av økt handel med trelast og jern. Flere europeiske land var interessert i varene på grunn av alle krigene på slutten av 1700-tallet. De kunne handle med Norge fordi Danmark-Norge var nøytrale i krigene. I tillegg begynte borgerskapet å identifisere seg som mer norske enn danske og tyske. Den tredje grunnen er at det ble større yringsfrihet i det offentlige rom i årene 1755, 1770 og 1784.

De norske patriotene mente de fint kunne fremme norsk kultur og interesser, selv om Norge var i union med Danmark. De mente unionen med Danmark var frivillig inngått og fornuftig på grunn av politikk og økonomi. I tillegg var mange av dem lojale mot kongen i København.¹⁶⁰ Man må også huske at selv om yringsfriheten ble bedre var det fremdeles begrenset muligheter for å kritisere statsapparatet. Dette mener flere historikere er årsakene til at man har norsk patriotisme, men ingen norsk separatisme fra unionen med Danmark før 1814.

---

¹⁵⁸ Sørensen, 2001, ss. 22-23

¹⁵⁹ Sørensen, 2001, ss. 24-25

¹⁶⁰ Sørensen, 2001, ss. 36-38

Sammenlignet med den dansk-norske union fikk Norge mer selvstendighet i den svensk-norske unionen som varte fra 1814 til 1905.¹⁶¹ Det eneste de to landene skulle ha felles var konge og utenrikspolitikk som skulle styres fra Stockholm. Norge fikk beholde grunnloven fra 17.mai med små endringer. Dette er bakgrunnen til at man sier at Norge ble en selvstendig nasjon, men ikke uavhengig.

Nasjonalromantikken i Europa og Norge

På midten av 1800-tallet var nasjonalismen og romantikken blitt såpass dominerende i norsk og europeisk kultur at man kan tale om en nasjonalromantikk.¹⁶² Under romantikken var man opptatt av menneskets indre liv, følelser, natur og drømmer. En av de første som fremmet romantikken var den franske forfatteren Jean-Jacques Rousseau (1712-1778) som ville at mennesker skulle tilbake til naturen. Han mente bykulturen og sivilisasjonen holdt på å ødelegge mennesker. Løsningen var å oppsøke naturen slik at man fant det opprinnelige og naturlige. Derfor ble man interessert i mennesker og samfunnsgrupper som ikke var påvirket av bykultur som for eksempel bønder, barn og urfolk. I flere land ble nasjonalromantikken skapt av landets elite. De ønsket å finne nasjonens særpreg. Den norske eliten mente for eksempel at man kunne finne den norske kulturen i bøndenes språk, fortellinger, diktning og kunst. Derfor ble det samlet inn eventyr og skrevet mange bondefortellinger. Utover 1800-tallet ble store deler av den norske befolkningen også opptatt av å finne Norges særpreg og identitet.

Under romantikken ble det skapt to retninger. Den ene ble kalt for venstreromantikken eller radikal romantikk.¹⁶³ Den fokuserte sterkt på frihet. Revolusjonene og frihetskampene på slutten av 1700-tallet og 1800-tallet var viktige. Man fremmet undertrykte samfunnsgrupper og land. Under ønsket om frihet var det en romantisk ide om at alle land har rett til frihet uavhengig av størrelse. De ville også fremme sin egen kultur og språk. På 1800-tallet er Norge en liten nasjon uten selvstendighet. Henrik Wergeland (1808-1845) ble den mest kjente skikkelsen innen venstreromantikken i Norge.

Den andre romantikken blir omtalt som høyreromantikken eller konservativ romantikk.¹⁶⁴ Tilhengerne var opptatt av å finne tiden da befolkningen hadde levd ekte og opprinnelig. Spesielt middelalderen ble en viktig periode for nordmenn. Middelalderen var før Norge

---

¹⁶¹ Myhre, 2005, ss. 5-6

¹⁶² Engelstad, 2001, ss. 6-7

¹⁶³ Engelstad, 2001, s. 11

¹⁶⁴ Engelstad, 2001, s. 10

hadde blitt påvirket av dansk kultur og samfunn.¹⁶⁵ Derfor begynte man å samle i fortellinger, musikk, og annen norsk folkekultur fra middelalderen. I Norge var det særlig Johan Sebastian Welhaven (1807-1873) som fremmet høyreromantikken.

I Norge og andre små europeiske land som jaktet etter selvstendighet og nasjonal identitet utviklet romantikken seg til å bli nasjonalromantikk.¹⁶⁶ Det er en kombinasjon av høyre- og venstreromantikken. Den kombinerte ønsket om frihet og selvstendighet med økt interesse for gammel folkekultur. Nasjonalromantikken begynte i dagens Tyskland. Etter hvert spredde den seg videre til store deler av Europa.¹⁶⁷ I norsk historie pleier man å kalle perioden fra 1840 til 1870 for nasjonalromantikken. Den norske eliten var opptatt av å finne en særnorsk identitet etter lang tid med dansk styre. Et av eksemplene på norsk identitet skulle bli folkefortellingene.

Folkefortellingens viktige rolle i nasjonsbygging

I 1978 utgav Peter Burke (f. 1937-) den anerkjente boken *Popular Culture In Early Modern Europe*. I boken analyserte og drøftet han utviklingen av europeisk folkekultur fra 1500- til 1800-tallet. I bokens innledning definerte Burke kultur som et system bestående av felles delte meninger, verdier og symboler.¹⁶⁸ Folkekultur var verdiene og symbolene til samfunnsgruppene som var politisk og økonomisk under eliten. Noen av eksemplene på folkekultur er sagn og eventyr. Ofte ble folkekulturen bevart og fortalt muntlig videre av gatekunstnere, vandrere og underholdere.

Elitekultur var kulturen til landets elite. Den besto av egen kunst, litteratur og verdier som for eksempel landskapsmaleri og opera. På 1500-tallet var eliten en del av folkekulturen. Men på 1600- og 1700-tallet distanserte eliten seg fra folkekulturen. Denne utviklingen skjedde av flere årsaker. Etter reformasjonen på 1500-tallet tok den katolske og protestantiske kirken avstand fra folkekulturen.¹⁶⁹ I tillegg har man etter hvert framveksten av økt urbanisering, industri, tilgang på litteratur og vitenskap. Dette skapte et økt kulturelt skille mellom eliten og resten av folket.¹⁷⁰ På slutten av 1700-tallet ble eliten igjen interessert i folkekulturen. Peter Burke mener det finnes kunstneriske, intellektuelle og politiske grunner til at eliten ble

---

¹⁶⁵ Dahl, 2006, s. 71

¹⁶⁶ Engelstad, 2001, s 13

¹⁶⁷ Engelstad, 2001, s 65

¹⁶⁸ Burke, 2009, ss. 23-24

¹⁶⁹ Burke, 2009, ss. 289-290

¹⁷⁰ Burke, 2009, ss. 235-246

interessert i folkefortellinger på 1800-tallet. Den viktigste politiske grunnen er nasjonalisme.¹⁷¹ Burke argumenterer for at folkefortellingene ble et viktig redskap i nasjonsbygging. Med folkefortellinger kunne små nasjoner som Norge, Finland og Skottland skape sin egen identitet og demonstrere mot nabolandene Sverige, Russland og England. Burke mener det derfor ikke er tilfeldig at innsamlingen av folkefortellinger ble viktigere i Skottland enn England. I Skottland kunne folkefortellingene skape historie, felleskap og kompensere for mangelen av nasjonale institusjoner. England hadde ikke dette behovet fordi England hadde gamle institusjoner, lang selvstendighet og en sterk historie. Det samme kan man si om forholdet mellom Norge, Danmark og Sverige på 1800-tallet.

Burke mener det er ironisk at nasjonalismen handler om å skape felleskap når det er eliten som vanligvis samlet inn og formidlet disse tankene. Burke løfter også fram flere av utfordringene eliten fikk med å samle inn og bearbeide folkefortellingene. Flere av verkene som ble samlet inn hadde mange versjoner og var nok veldig annerledes første gang de ble fortalt.¹⁷² En annen kritikk som man kan rette til de som reiste rundt og samlet verk fra bygdene eller minoritetskulturer, er troen på at fortellingene og verkene deres ikke var forandret. Men dette blir galt fordi vi vet at alle mennesker som forteller muntlig setter egne individuelle preg på historien. Det fører til at det med tiden utelates ting, mens andre ting blir lagt til.

Et eksempel på en folkefortelling som ble viktig for nasjonsbygging er *Ossians dikt*. De skotske diktene var angivelig blitt skrevet av en keltisk skald i på 200-tallet e.Kr som het Ossian eller Oisean MacFinn.¹⁷³ På 1760-tallet ble verket oversatt fra gælisk til engelsk av den skotske samleren og politikeren James Macpherson (1736-1796). Men i England var det flere i det litteraturfaglige miljøet som var kritisk til Ossian. De mente at verket var en forfalskning. Ossian ble et viktig innspill i løftingen av skotsk kultur og politikk. Men verket ble populært blant både skotter og engelskmenn. I løpet av 1800-tallet var verket blitt kjent i store deler av Europa. Ossian ble raskt sammenlignet med verkene til den greske forfatteren Homer, som skal ha stått bak de episke diktene *Odysseen* og *Iliaden*. Begge verkene ble hyllet for å være primitive, fantasifulle og lidenskapelige. Det var spesielt skildringene av naturen som gjorde at boken ble hyllet av europeere.¹⁷⁴ I diktene skildres ekstrem, vakker og

---

¹⁷¹ Burke, 2009, ss. 34-35

¹⁷² Burke, 2009, ss. 46-47

¹⁷³ Burke, 2009, s. 33

¹⁷⁴ Havnevik, 2019, ss. 9-10

farlig skotsk naturlandskap som fosser, snøras, storm og fjellstup. En annen grunn til den store suksessen er skildringen av menneskers primitivitet og følelsesliv. Leseren får oppleve både krig, mord, bedrag, selvmord og kjærlighetsaffærer.

I Finland var det særlig *Kalevala* som fikk betydning for finsk nasjonsbygging. Kalevala er en samling av sagn og sanger som ble samlet inn og skrevet av den finsktalende legen og filologen Elias Lönnrot (1802-1884).¹⁷⁵ Mye av innsamlingen var gjort i Øst-Karelen. Verket ble publisert for første gang i 1835, den endelige versjonen kom i 1849. Kalevala starter med å forklare hvordan verden ble skapt og avsluttes med Jesus fødsel. Mellom disse to hendelsene blir det fortalt om rivaliseringen mellom det finske folket Kalevala og Pohjola som lever i Nord. Kalevala hadde en utrolig snøballeffekt. Kalevala beviste at man kunne skrive store verk på finsk språk. Det ble dannet grupper som fremmet finsk språk og kultur. Historikeren William A. Wilson mener Kalevala bidro til at finsk språk fikk innpass i utdanningssystemet og media.¹⁷⁶ I løpet av 1800-tallet ble Kalevala Finlands nasjonalepos.

Hva kjennetegner folkefortellinger og innsamlingen av dem i Norge på 1800-tallet?

I Norge var det særlig eventyr og sagn som ble et viktig redskap i skapelsen av en norsk nasjonal identitet. Mange av sagn- og eventyrinnsamlerne mente at ikke alle områder i Norge hadde bevart sagn og andre folkefortellinger like bra.¹⁷⁷ Områdene i Hedmark og resten av Østlandet var blitt påvirket av utenlandsk tømmerhandling og storbyer. Det gjorde at menneskene der hadde blitt for sofistikerte og glemte folkefortellingene sine. Dette er grunnen til at ikke hele Norge er like godt representert i innsamlingen av folkefortellingene. Det gjorde også at mange på 1800-tallet oppfattet de moderne områdene i Norge som en fare for folkefortellingene. En av dem som mente dette var dikteren og innsamleren Jørgen Moe (1813-1882). En annen trussel for folkefortellingene var lavkirkelige samfunn som for eksempel pietismen. Mange pietister oppfattet folkefortellinger som ugudelige. Den eneste boken man skulle lese var bibelen.

Sagnene om slaget ved Kringen ble samlet inn fra bygder i Gudbrandsdalen.¹⁷⁸ Dette var et av områdene i Norge som ble oppfattet som et sted som fortsatt hadde folkefortellinger. Kanskje det er grunnen til at det ble samlet inn og skrevet ned såpass mange sagn om slaget ved Kringen på 1800-tallet. Før 1814 hadde det i Norge blitt samlet inn og publisert

---

¹⁷⁵ Wilkinson, 2010, s. 100-101

¹⁷⁶ Wilson, 1976, s. 41

¹⁷⁷ Sørensen, 2001, s. 194

¹⁷⁸ Hodne, 2008, s. 16

folkefortellinger sporadisk av humanister og prester.¹⁷⁹ Men Andreas Faye (1802-1869) var den første nordmannen som for alvor reiste rundt for å samle inn norske sagn.¹⁸⁰ Faye var sterk inspirert av de tyske brødrene Jacob Grimm (1785-1863) og Wilhelm Grimm (1786-1859) som hadde gjort det samme med boksamlingen *Deutsche Sagen* som ble utgitt i 1816. Den første utgaven av Fayes bok ble publisert i 1833 og het *Norske sagn*. Den andre utgaven var større og kom i 1844. Han mente sagnene kunne lære samtidens nordmenn om norrøne guder, geografi og historie. I tillegg var Faye opptatt av at sagnene skulle være underholdning som kunne skape felleskap mellom voksne og barn. Akkurat som brødrene Grimm brukte Faye skriftlige og muntlige kilder. Han skrev både egne innledninger og kommentarer til sagnene.

Det blir ofte hevdet at nordmenn sammenlignet med andre land har en stor interesse for sagn.¹⁸¹ Mange nordmenn synes det er fasinerende å gjenfortelle sagn. I dag kan man få undervisning om sagn på både universitet og høyskole. En forklaring på at nordmenn har bevart mange sagn er at nordmenn ofte har blitt boende i samme bygd over flere generasjoner. Det har gjort at fortellingene våre har fått sterkt rotfeste. Gjennom store deler av Norges historie var lese- og skriveferdighetene på bygda svake. Dermed ble muntlige sagn viktige av flere grunner.¹⁸² Man fikk muligheten til å lære om fortidens store nordmenn og om ulike landområder, om myter og religiøse meninger, om helter, skurker og konger på riks- og lokalplan. Sagnene kunne også inneholde moralske og politiske meninger. Et eksempel er krigssagn som forteller hvor viktig det er med norsk patriotisme. Gjennom 1800- og 1900-tallet økte lese- og skriveferdighetene blant nordmenn.¹⁸³ Men denne prosessen skjedde ikke samtidig over hele landet. Det gjorde at Faye, Krag og Austlid rakk å reise rundt for å skrive ned muntlige sagn før folk sluttet å fortelle dem.

Hvorfor ble folkefortellingene til Asbjørnsen og Moe de mest betydningsfulle for nordmenn?

De norske folkefortellingene ble raskt populære og kjære for nordmenn på 1800-tallet.¹⁸⁴ Spesielt var det eventyrene samlet av Peter Christen Asbjørnsen (1812-1885) og Jørgen Moe (1813-1882) som ble betydningsfull for nordmenn. Den første utgaven het *Norske Folke-*

---

¹⁷⁹ Dahl, 2006, s. 62

¹⁸⁰ Hodne & Sand, 2009, s. 13

¹⁸¹ Hodne & Sand, 2009, ss. 38-39

¹⁸² Hodne & Sand, 2009, ss. 40-44

¹⁸³ Hodne & Sand, 2009, ss. 46

¹⁸⁴ Sørensen, 1998, ss. 138-140

Eventyr (1841-1844). En ny og større utgave kom i 1852. Utover resten av 1800-tallet ble eventyrene trykket opp i mange opplag. En av grunnene til at sagnene til Faye fikk mindre betydning i samtiden og ettertiden skyldes språket. Sagnene til Faye er skrevet på dansk. I tillegg er språket tungt og ikke særlig muntlig. Asbjørnsen og Moe skrev derimot eventyrene med et muntlig språk som var preget av særnorske ord og setningsbygning.

Hvert eventyr av Asbjørnsen og Moe pleide å begynne med en rammefortelling som ble skrevet på dansk.¹⁸⁵ I rammefortellingen blir vi kjent med fortelleren og hvordan Asbjørnsen eller Moe har reist for å møte fortelleren. Deretter blir det fortellerens stemme vi hører i eventyret. Dermed blir ordene og setningsbygningen mer talemålsnært. Utover 1800-tallet ble eventyrene skrevet tilnærmet lik nordmenns dialekter. I tillegg ble rammefortellingene mer norske. Skriftspråket i eventyrene ble også endret i takt med rettskrivingsendringene. Dette var ikke så veldig kontroversielt. Asbjørnsen og Moe ville at eventyrene skulle endres i takt med moderne norsk språk. Det er også verdt å nevne at eventyr ikke har en bestemt forfatter, men ble sett på som en del av alle nordmenns eiendom. Dermed er det ikke språket til en skjønnlitterær forfatter som endres. Dette er også grunnen til at det har vært mer kontroversielt å endre språket i bøker til norske forfattere som for eksempel Amalie Skram. I tillegg var eventyrene allerede preget av et norsk og muntlig språk når Asbjørnsen og Moe samlet dem inn. Dermed var mye av grunnlaget tidlig til stede.

En annen grunn til Asbjørnsen og Moe sin suksess er fokuset på «særnorske tradisjoner» i eventyrene.¹⁸⁶ Disse elementene var allerede til stede i de muntlige folkefortellingene. Men Asbjørnsen og Moe klarte å systematisere disse «norske særtrekkene». Asbjørnsen og Moe fremmet de «norske særtrekkene» som bevis på at Norge hadde en original og sterk fortellertradisjon som strakte seg tilbake til sagatiden. I naturskildringene, karakterene og fortellermåten fant man elementer som kunne spores tilbake til sagaene.

I dette kapitlet har vi drøftet at sagnsamlingene om slaget ved Kringen som ble samlet inn og skrevet ned på 1800-tallet kan knyttes til flere kulturelle og politiske strømninger som var sterke i Norge. Nasjonalismen og romantikken gjorde at det ble et økt fokus på å skape en nasjonal identitet som nordmenn kunne være stolte av. Et av redskapene som ble mest brukt var folkefortellinger. Peter Burker mener at folkefortellinger gjorde at små nasjoner som Norge, Finland og Skottland kunne skape en egen identitet og demonstrere mot nabolandene

---

¹⁸⁵ Nesse, 2013, ss. 138-140

¹⁸⁶ Sørensen, 1998, ss. 127-128

Sverige, Russland og England. Før 1814 hadde norske sagnsamlinger blitt sporadisk utgitt av prester og humanister. Andreas Faye var den første nordmannen som arbeidet alvorlig med sagn. Faye mente at sagnene gav nordmenn underholdning, men også lærte dem historie. I Norge ble sagnene, men særlig eventyrene til Asbjørnsen og Moe viktig i skapelsen av en norsk identitet. Dette kom av at eventyrene fremmet et norsk språk og «særnorske tradisjoner». I neste kapittel skal vi se på hva historikerne mener er bakgrunnen for slaget ved Kringen. Dette blir gjort for at man skal få en større forståelse for hvorfor skotske soldater kom til Norge i 1612.

Kapittel 6: Bakgrunnen for slaget ved Kringen

Endringene i europeisk krigføring fra middelalderen til tidlig moderne tid

Historikere som har skrevet om bakgrunnen for slaget ved Kringen har ofte vektlagt europeisk krigføring på 1600-tallet og Kalmarkrigen 1611-1613. For å kunne forstå krigføring på begynnelsen av 1600-tallet må man tilbake til overgangen mellom middelalderen og tidlig moderne tid. En av de store endringene var at krigføring ble dyrere. For det første så kostet det stadig mer penger å bruke leiesoldater. På 1300- og 1400-tallet begynte man å endre på vervingen.¹⁸⁷ Man tok i bruk leiesoldater som ble utstyrt med staker og piker. Disse soldatene var alltid utstyrt og tilgjengelig. I middelalderen hadde kongen vært avhengig av soldater fra adelen. Dette ble gjort gjennom føydkontrakter der adelen fikk landområder eller andre goder mot å bistå kongen med militære tjenester. Men de nye leiesoldatene var billigere. Dette førte til at kongen ble styrket på bekostning av adelen. I tillegg var ofte leiesoldatene bedre trent, siden de måtte brødfø seg på fulltid av å være soldat.

Kruttvåpen var den andre tingen som kostet mer penger. I tidlig moderne tid ble kruttvåpenet stadig forbedret. Nå kunne man ødelegge borger og festninger mye lettere.¹⁸⁸ Dette førte videre til å svekke adelen, men også at borger og festninger måtte bygges på en ny måte. I stedet for å bygge dem av mur ble det vanligere med jordvoller som kunne fange kanonene til motstanderen. Den økte bruken av skytevåpen gjorde også at man begynte å organisere slagene på nye måter.¹⁸⁹ Dette førte til nye posisjoner og mer utdanning innen militæret. Leiesoldater som brødfødde seg ved å være med i kriger ble vanligere. Det gjorde at verving av avdelinger ble svekket på bekostning av soldater som ble utskrevet fra et bestemt landområde. Dette ble blant annet mye praktisert av Gustav II Adolf utover 1600-tallet. Dette var en billigere måte hvis du regner fortjeneste per vervet soldat kontra per utskrevet soldat.

En annen viktig endring med krigføring i tidlig moderne tid er at staten bruker mer penger på det. Frankrikes hær økte for eksempel fra 85 000 til 280 000 soldater mellom årene 1667-1678.¹⁹⁰ Mens den svenske hæren økte fra 125 000 soldater i 1630 til 340 000 soldater i 1690. Disse to eksemplene viser at hærene i Europa vokste raskt og kraftig på 1600-tallet. Men

---

¹⁸⁷ Ersland & Holm, 2000, ss. 160-161

¹⁸⁸ Ersland & Holm, 2000, ss. 162-163

¹⁸⁹ Ersland & Holm, 2000, ss. 164-165

¹⁹⁰ Knutsen, 2013, s. 21

hvordan klarte staten å få penger til soldatene og krigføringen? Skatteinnkrevningen måtte endres. Man begynte med å betale mer skatt til bestemte tider. Da hadde man alltid penger klar i tilfelle det brøt ut krig.

Endringene innen finansiering av krig endret også maktstrukturen i samfunnet. I middelalderen hadde kongen vært avhengig av adelen i kriger. Men i tidlig moderne tid ble man avhengig av å ha tilgang til mest mulig ressurser og mennesker. Dette hadde bare kongen og hans statsapparat makt til. Krigføring ble mer byråkratisert og bygget på merkantilistiske relasjoner. Et godt eksempel på dette er Sveriges krigføring på 1600-tallet.¹⁹¹ Sverige var et land som ville sikre seg mot fiendene sine og øke landets makt og velstand. Da trengte de et skattesystem og militærvesen som fungerte. For å få tilgang til dette måtte man ha undersåtter. I løpet av 1600-tallet vant Sverige mange kriger. Dette gjorde at de ofte fikk nye landområder og innbyggere som kunne skattlegges. Dermed kunne man finansiere Sveriges militære utgifter. På 1600-tallet ble den viktigste oppgaven for en stat å ha et velfungerende militært system. Dette er grunnen til at flere stater i denne perioden ble kalt for militærstater.

Endringene i krigføring gjorde også at man begynte å ta i bruk mennesker i militæret uavhengig av økonomisk bakgrunn.¹⁹² Fremdeles ble de høyeste posisjonene i militæret mest tatt av menn med adelsbakgrunn. Men mennesker fra andre samfunnsgrupper fikk også mulighet til å få arbeid. Dette gjorde at det ble sjeldnere at man tok fanger etter slag. Tidligere hadde menneskene som var involvert i slagene ofte hatt en høy økonomisk verdi på grunn av bakgrunnen sin. Det gjorde at man kunne få løsepenger for dem. Dette var ikke nødvendig lenger siden det ble vanligere at menneskene hadde fattigere bakgrunn. Dette bidro til at krigene ble mer voldelige og dødelige.

Under selve slaget ble vest-europeerne flinkere til å slå seg sammen til enheter.¹⁹³ I middelalderen var det mer vanlig at hvert individ kjempet hver for seg. Selv om det ble flere soldater og mer våpen ble styrkene sjelden større enn 40 000 menn. Det var to problemer når man skulle ha en så stor hær på et sted. For det første var det vanskelig å mette alle mennene og hestene. Dette var vanskelig fordi man fikk problemer med å frakte mat og andre nødvendige forsyninger over store avstander. Dette er årsaken til at hæren ofte var liten og i konstant bevegelse. Hvis de ble stående for lenge stille ville de dø av sult eller sykdom. Dette

---

¹⁹¹ Ågren, 2000, s. 30

¹⁹² Miller, 2012, ss. 8-9

¹⁹³ Knutsen, 2013, ss. 19-20

er også årsaken til at soldatene ofte drev med plyndring av sivilbefolkningen. Men det førte også til at staten ikke trengte å bruke penger på forsyninger til soldatene. Det var vanlig at ammunisjonsforbruket var så lite at en soldat kunne ha med alt han trengte i et felttog.

For det andre hadde man ikke mulighet til å kontrollere soldatene. Det var vanskelig å ha toveis kommunikasjon under slag. Dette var vanskelig fordi skytevåpen lagde høyere lyd og kruttvåpen lagde mer tåke enn redskapene man brukte for å sende meldinger med som for eksempel trompeter, trommer og signalflagg. Den totale hæren økte likevel i tidlig moderne tid, fordi man begynte å bruke soldater på flere fronter.¹⁹⁴ Dette gjorde at man trengte soldater over større områder. I tillegg plasserte man garnisoner på alle de nye festningene. Mange av endringene og utfordringene med europeisk krigføring i tidlig moderne tid ble tydeligst på 1600-tallet. Derfor kan man argumentere for at Kalmarkrigen er en viktig krig i Nord-Europas historie.

Motiv for krigføring: Religiøse og materielle grunner

I perioden 1450-1750 var det nesten kontinuerlig land i Europa som kriget mot hverandre. På 1600-tallet er det blitt regnet ut at det var krig i 97 av 100 år.¹⁹⁵ Mange av disse krigene var religionskriger. En religionskrig er en krig der en av motstanderne har et religiøst mål eller religiøse betingelser til fienden i fredsavtalen etter overgivelsen.¹⁹⁶ På 1450-tallet foregikk mange av religionskrigene mellom kristne og muslimske land, men på 1500-tallet begynte de kristne landene også å krige mot hverandre. Det var på grunn av reformasjonen. Den gjorde at det oppsto nye kristne retninger som protestantismen og kalvinismen. Det ble spesielt mange kriger mellom katolikkene og protestantene. På 1600-tallet fant flere av historiens største religionskriger som for eksempel Trettiårskrigen og Åttiårskrigen sted.

Religionskrigene ble mindre vanlig etter tidlig moderne tid, fordi folk etter hvert ble mer villig til å godta at mennesker selv kunne velge religionen sin.

Historikeren Harald Høiback skriver at man i tidlig moderne tid også kriget mye av materielle grunner.¹⁹⁷ En materiell grunn kan være, å krige fordi man ønsket nye landområder.

Landområder kunne gi mer inntekter, naturressurser og innbyggere som kunne styrke

---

¹⁹⁴ Knutsen, 2013, s. 21

¹⁹⁵ Knutsen, 2013, s. 18

¹⁹⁶ Knutsen, 2013, s. 10

¹⁹⁷ Høiback, 2014, s. 44

statsapparatet. For å få nye landområder måtte man nesten alltid erobre det fra noen andre. Dermed var krig ofte det eneste midlet man hadde for å oppnå ønsket sitt.

Den andre materielle grunnen for krigføring var ønsket om å bli oppfattet som militært mektig. Hvis andre land fikk inntrykket av at man var militært svak kunne de stjele både landområder og politisk makt fra deg. Å kunne ivareta sine egne militære interesser var en av de viktigste forutsetningene for å overleve som en europeisk stat. Derfor ble det viktig at staten brukte penger på forberedelser til krig. Dette betyr selvfølgelig at man ikke kriget bare av materielle årsaker.¹⁹⁸ Ofte var både kongen og statsapparatet drevet av et ønske om ære, respekt og hevn over fienden. I tidlig moderne tid var den vanlige oppfattelsen at kongens ære og makt var viktigere enn innbyggernes liv og velferd. Et eksempel på dette var Kalmarkrigen. Men først må vi ha litt kunnskap om det dansk-norske statsapparatet.

Statsforvaltningen i Danmark-Norge og Slesvig-Holstein

Et annet navn for Danmark-Norge er den Oldenborgske staten. Det besto av Danmark, Norge, Slesvig, Holstein og mange små og store øyer. Dette område besto av mennesker med ulike språk, kultur og etnisitet, men de fleste var protestanter. I tillegg ble alle områdene styrt av den samme kongefamilien. En slik stat blir kalt for en konglomeratstat. Dette var vanlig praksis i Europa på denne tiden. Tiden etter kong Håkon VI's død i 1380 og fram til Kielfreden i 1814 var Norge og Danmark i en felles union.¹⁹⁹ Unionen starter fordi Norge hadde en svak adel. Dermed kunne ikke Norge konkurrere med det danske aristokratiet og hertugdømme. I 1537 tapte Norge sin politiske selvstendighet i unionen. Norge fortsatte å være et eget rike, men sentraladmirasjonen i København styrte landet. På grunn av dette kan man ikke skrive om slaget ved Kringen uten å sette det inn i en dansk-norsk kontekst.

Grunnlaget for hvordan Danmark-Norge ble styrt da Kalmarkrigen startet i 1611, ble skapt etter reformasjonen i 1536-1537, og varte til eneveldet ble innført i 1660. Makten ble delt mellom den dansk-norske kongen og det øverste siktet av adelen i Danmark.²⁰⁰ På fagspråket blir en slik styringsform kalt for dyarki. Ordet er gresk og betyr to. Ofte var det konflikter og maktkamper mellom kongen og adelen. I tillegg var systemet truet og preget av få organisasjoner. Men det var såpass effektivt at det ofte blir kalt for den første sentraladmirasjonen i Danmark-Norges historie.

---

¹⁹⁸ Høiback, 2014, s. 45

¹⁹⁹ Feldbæk, 2010, ss. 112-114

²⁰⁰ Moseng, Opsahl, Pettersen & Sandmo, 2015, s. 116

Makten var bygget opp av at kongen valgte ca. 20 menn som skulle være hans medarbeidere og sitte i riksrådet. Disse kom som regel fra viktige adelsfamilier. Riksrådets makt lå i at de valgte landets konge. Det at riksrådet og kongen var avhengige av hverandre og kunne begrense hverandres makt blir ofte kalt for riksrådskonstitusjonalisme eller adelsmonarki. Systemet var blitt skapt i senmiddelalderen. Systemet som ble innført i 1537 var på mange måter videreføring av systemet fra valgkongedømmene i middelalderen.²⁰¹

I valgkongedømmene var det vanlig å ha nært samarbeid mellom kongen og riksrådet. I tillegg var arv en viktig faktor i valg av neste konge. Men systemet som ble innført i 1537 hadde også nye og moderne trekk. Et eksempel er at kongen og riksrådet kunne styre over administrative organer. Dette var trekk som viste at samfunnet var på vei til å utvikle seg mot mer moderne byråkrati.²⁰²

Men den dansk-norske kongen var også hertug av Slesvig og Holstein. Disse områdene ble styrt av et eget organ, som ble kalt for det tyske kanselli. Man hadde også et slesvig-holsteinsk råd som var med på samarbeidet.²⁰³ Til daglig var det bare et titalls sekretærer med adelig bakgrunn, kongen og nærmeste embetsverk som jobbet med å styre hele riket. Riksrådet ble samlet inn et par ganger i året.²⁰⁴ Den praktiske politikken ble for det meste bestemt av kongen og de riksrådsmedlemmene som hadde mest makt. Et godt eksempel på det er utenrikspolitikken. Men hvis kongen ville erklære krig var han avhengig av godkjennelse fra hele riksrådet.

Dette gjorde at kongen kunne ta til seg råd fra hvem han ville når det gjaldt diverse saker. Dette gjorde også at viktige personer i hoffet og embetsverk kunne ha stor makt.²⁰⁵ Men hver avgjørelse skulle bli godkjent med kongens underskrift. Derfor var han den mest sentrale personen i matmaskinen. Historikere har ment at særlig Norge ble styrt av kongen og hans mest fortrolige medarbeidere. Riksrådet var sjelden opptatt av den daglige styringen i Norge og hadde ofte lite kunnskap om landet. Derfor virker det som om at Norge kunne styres av kongen slik han ønsket det uten innblanding fra riksrådet.

---

²⁰¹ Moseng, et al., 2015, s. 116

²⁰² Moseng, et al., 2015, s. 117

²⁰³ Moseng, et al., 2015, s. 119

²⁰⁴ Moseng, et al., 2015, s. 119

²⁰⁵ Moseng, et al., 2015, ss. 119-121

Danmark-Norges inntekter fra toll, skatter og ekstraskatter til krigføring

De viktigste inntektene for Danmark-Norge på 1500-tallet var lensinntektene, tiende, bøter, leilendinger, toll og ekstraskatter.²⁰⁶ Gjennom perioden fikk staten mer inntekter ved å ha mer systematisk innkreving²⁰⁷ Flere av tollene og skattene som før hadde blitt utskrevet etter behov ble faste. Begrepene domenestat og skattestat er et analyseverktøy som gjør det mulig å forstå den økonomiske utviklingen i Danmark-Norge på 1500-tallet. I en domenestat betalte man generelt sjeldent og man visste sjelden når det kunne skje. Dette skyldes at man først krevde inn pengene når man visste at det kom til å bli krig. Dette var hovedregelen i middelalderen. Men fra 1500-tallet ble det mer vanlig å praktisere at man betalte skatt flere ganger i året til bestemte tider. Dette blir kalt for en skattestat. Sammenlignet med danske bønder betalte ikke norske bønder mye skatt.²⁰⁸ Lensinntektene var viktig for staten i begge landene. Gjennom hele 1500-tallet vokste denne inntekten, men alltid mer i Danmark. Den økte både på grunn av økt befolkningsvekst og at kongen overtok jord fra kirken etter reformasjonen.

Ekstraskatter ble også stadig en viktigere del av statens inntekter. Ekstraskatter kunne ha ulike begrunnelser. Det var ofte til krig, men kunne også være til kroning av en ny konge eller et kongelig bryllup. Ekstraskatter i Norge ble stadig mer godtatt av folket etter reformasjonen.²⁰⁹ Men sammenlignet med andre europeiske land betalte norske bønder lite skatt. Man krevde for eksempel i alle årene fra 1537-1539 ekstraskatter i Danmark. I Norge krevde man det bare i 1539.²¹⁰ Det var tre grunner til den ulike behandlingen. Den første grunnen var at skatteinnkrevingsapparatet var bedre utviklet i Danmark. Kongen begynte å argumentere med at siden skatteinntektene skulle brukes i Danmark, var det rimelig at danskene skulle bidra mest. Dette er eksempel på at Danmark-Norge var et torike. Den andre grunnen var frykten for motstand blant norske bønder. Denne perioden var preget av spenninger i den dansk-norske unionen. Christian III og regjeringen ønsket ikke å provosere nordmennene.²¹¹ Derfor lovet de også å praktisere den norske loven og rettsikkerheten. Den tredje grunnen var at nordmenn bodde mer spredd enn danskene. I tillegg var nordmennene

---

²⁰⁶ Rian, 1997, s. 135

²⁰⁷ Moseng, et al., 2015, s. 124

²⁰⁸ Moseng, et al., 2015, s. 125

²⁰⁹ Moseng, et al., 2015, s. 126

²¹⁰ Rian, 1997, s. 135

²¹¹ Rian, 1997, s. 136

lengre unna styringsmaktene i København enn danskene. Dermed var det vanskeligere å skaffe pengene.

I norske historiebøker pleier man å si at skatteinnkrevingen ble endret i Norge da Christian IV kom til makten på 1590-tallet.²¹² Man begynte med mer regelmessig innkreving av ekstraskatter i begge landene. Under Kalmarkrigen 1611-1613 ble skatteinnkrevingen økt kraftig i Norge.²¹³ Mye av ekstraskattene ble brukt på militæret og til krigføring.

Ekstraskatter i Norge ble brukt til å bygge ut Akershus festning slik at det kunne brukes i krig. På 1600-tallet ser man klart at skatteinnkrevingen hadde sammenheng med når det var krig og fred i Danmark-Norge. Hvis unionen var i krig ble skatteinnkrevingen høyere enn om det var fred. Men i hver krig og fredsperiode ble skattenivået høyere enn det hadde vært forrige gang.²¹⁴ Med tiden ble militæret den største utgiftsposten for staten.

Utenrikspolitikk, merkantilisme og Øresundtollen

Utenrikspolitikken i Danmark-Norge var preget av dansk dominans, men norske og holsteinske meninger var også viktige.²¹⁵ Det danske riksrådet hadde ikke makt til å styre utenrikspolitikken i hertugdømmene Slesvig og Holstein. Kongen styrte området sammen med adelsmenn fra områdene. Dette gjorde at kongen kunne påvirke utenrikspolitikken selv om riksrådet ikke var enig med han. Dette ble en viktig faktor for at Kalmarkrigen startet i 1611. Men det kommer vi tilbake til.

Norge var ikke like selvstendig som Slesvig og Holstein.²¹⁶ Etter 1537 ble nordmenn på mange måter passive i utenrikspolitikken. Men i kriger mot Sverige måtte ofte sentraladmirasjonen i København godta at Norge var et eget kongedømme. Rivaliseringen mellom Danmark og Sverige startet etter at Sverige gikk ut av Kalmarunionen i 1523. Begge landene ønsket herredømme i nord. Denne kampen kom til å vare i flere århundrer. Sverige var redd for å bli tvunget inn igjen i unionen. I tillegg var de redd for å bli omringet av Danmark på alle kanter. Danskene var derimot redd for at svenskene skulle erobre Norge. Utover 1500- og 1600-tallet ble man stadig mer opptatt av Norge i København. Den første grunnen var at man fryktet at Norge skulle gå over til Sverige. Den andre grunnen var at

---

²¹² Moseng, et al., 2015, s. 127

²¹³ Moseng, et al., 2015, s. 128

²¹⁴ Høiback, 2014, s. 45

²¹⁵ Moseng, et al., 2015, s. 173

²¹⁶ Moseng, et al., 2015, s. 174

Norge ble en viktig del av unionens økonomi. Men den viktigste faktoren for det danske riksrådet var nok ønsket om å dominere handelen i Østersjøen.

Fra 1550-tallet opplevde Danmark en økonomisk vekst på grunnlag av eksport av korn og okser til andre land rundt Østersjøen. En annen viktig faktor i den dansk-norske økonomien var Øresundtollen. Den ble praktisert fra 1429 til 1857.²¹⁷ Da måtte alle skipene med last som ikke var dansk-norske betale en avgift for å seile i Østersjøen. Opprinnelig skulle den gjelde for hanseatene. Utover 1500- og 1600-tallet økte prisen på tollene flere ganger og gjaldt nye land. På slutten av 1500-tallet var inntektene fra Øresundtollen 140 000 riksdaler. Hvis vi setter dette tallet sammen med den årlige bruttoinntekten til Danmark-Norge som var ca. 800 000 riksdaler, forstår man hvor viktig tollene var for landets økonomi.

Handelen i Østersjøen på slutten av 1500-tallet var dominert av handelsmenn fra Nederlandene. Da hanseatene forsvant på 1500-tallet ble det et makttomrom. Dette gav grobunn for en rivalisering mellom Russland, Danmark-Norge, Sverige og Polen-Litauen.²¹⁸ Derfor må rivaliseringen mellom Danmark-Norge og Sverige kobles inn i en nordisk og baltisk kontekst. For at et land skulle kunne øke sine inntekter i Østersjøen måtte det skje på bekostning av andre land. Det var bare et land som kunne vinne. Dette var et viktig trekk i merkantilismen. Merkantilismen er et begrep som ble skapt av den engelske økonomen Adam Smith (1729-1790).²¹⁹ Det skulle brukes for å beskrive politikken når det gjaldt økonomi på 1600- og 1700-tallet. Hovedtanken innen merkantilismen var at land skulle være minst mulig avhengig av andre land. Man skulle også klare å skape andre leveveier enn jordbruket. Tiltak og reguleringer innen handel og import av varer skulle gjøre det enklere å skaffe råvarer og ferdigprodukter.

Det ble skapt handelskompanier som hadde monopolrett på varer og steder.²²⁰ Dette ble gjort for å sikre nasjonen bestemte varer og mest mulig av handelen. Man trudde at det fantes begrenset med verdier og ressurser i verden. Hvis et land skulle bli rikt og suksessfullt var det på bekostning av andre land. Dette kan være med å forklare hvorfor flere land var svært aggressive mot hverandre.

---

²¹⁷ Rian, 1997, ss. 191-192

²¹⁸ Feldbæk, 2010, s. 93

²¹⁹ Bagge, 2012, s. 12

²²⁰ Bagge, 2012, s. 13

Motiv for Kalmarkrigen: Skatter og handelspolitikk i Nord-Norge og Østersjøen

Et godt eksempel på at Danmark-Norge og Sverige var aggressive mot hverandre var den nordiske sjuårskrigen 1563-1570. Krigen hadde kostet mye for begge landene, og Danmark-Norge mente at utenrikspolitikken måtte endres. Riksrådet og Fredrik II ønsket å praktisere en politikk, som gjorde at de kunne betale ned krigsgjelden og unngå nye kriger.²²¹ Men svenskene hadde andre planer. Utover resten av århundret erobret svenskene Estland og Narva. Da Christian IV ble konge av Danmark-Norge i 1596 ble fredspolitikken stadig mindre praktisert ovenfor Sverige. Grunnen var konflikt med Sverige om områder i Nord-Norge og i Østersjøen.

På 1500-tallet fantes det ikke lovbestemte grenser mellom Russland, Danmark-Norge og Sverige på Nordkalotten. Alle landene ble stadig mer interesserte i området utover århundret. Men hva var årsaken til dette? Området var øde og lite befolket sammenlignet med resten av Nord-Europa.²²² Det bodde samer i området. Siden de ikke tilhørte en bestemt stat ble de ofte skattlagt av både Sverige, Russland og Danmark-Norge. På 1500-tallet ble det stadig viktigere å ha tilgang på mennesker som kunne bidra med skatter til militære utgifter. I tillegg ble man opptatt av å ha tilgang på fjell og mark. Dette fant man mye av i Nord-Norge.

Men Kalmarkrigen startet også på grunn av handelspolitikk. For Danmark-Norge var Øresundtollen gjennom Østersjøen en viktig inntektskilde til statskassa.²²³ Både engelskmenn, nederlendere, svensker og andre utenlandske kjøpmenn måtte betale tollene. Området ble særlig viktig handelsrute på grunn av korn fra Russland. Utover 1500-tallet ble Sverige mer interessert i området.²²⁴ Dette uroet Danmark-Norge. For å unngå å betale tollene begynte stadig flere nederlandske og engelske skip å seile langs norskekysten og forbi Nord-Norge til Russland. Danmark-Norge var redd for å miste en viktig inntektskilde. I 1583 ble det bestemt pris for hva briter skulle betale for å seile langs Nord-Norge kysten. Avtalen demonstrerte dansk-norsk makt i området. Et annet motiv som ble brukt innen handelspolitikken er at Sverige følte seg isolert fra Europa. Landet mente dette kunne løses ved å kontrollere Nord-Norge. Da kunne man seile til Europa uten å måtte gjennom Østersjøen. Svenskene kunne også tjene skatt på samene som bodde der. I tillegg kunne man

---

²²¹ Moseng, et al., 2015, s. 184

²²² Ermland & Holm, 2000, s. 183

²²³ Ermland & Holm, 2000, s. 183

²²⁴ Heiberg, 2006, s. 145

drive med fiske og sjøfart.²²⁵ Og man kunne isolere Russland. Isoleringen av Russland ville føre til at russerne måtte betale toll til svenskene for å drive handel.

Etter at Freden i Teusina ble underskrevet av Russland og Sverige i 1595, tolket svenskene avtalen slik, at de hadde mer rett enn Danmark-Norge til å skattlegge i Finnmark. Derfor finner man kart fra samtiden, der Alta er svensk.²²⁶ Men da Russland fikk Boris Godunov (1551-1605) som tsar ble Sverige posisjon utfordret. Tsaren ville ikke akseptere avtalen fra 1595. Christian IV så sin sjanse. Det ble avtalt av broren til den dansk-norske kongen, prins Hans skulle gifte seg med tsarens datter Xenia Borisovna Godunova. Tanken var at ekteskapet skulle øke sjansen for å lage en praktisk grenseavtale mellom landene. Men brudgommen døde av sykdom før bryllupet. Videre utover første tiår av 1600-tallet fortsatte landene å avise hverandres tilbud om grenser. Men disse hendelsene førte ikke til at hele konflikten ble flyttet fra Østersjøen til Nord-Norge. I 1607 ble den svenske byen Göteborg ved Østersjøen grunnlagt.²²⁷ Den skulle bidra til at nederlandske kjøpmenn delvis slapp Øresundtollen. Dette provoserte danskene.

Tidligere i oppgaven ble begrepet materiell krigføring forklart. Når man studerer motivene bak Kalmarkrigen, ser man flere eksempler på materiell krigføring. Kalmarkrigen handlet om skatter, handelspolitikk og landområder. Dette er alle materielle grunner. I tillegg er både Christian IV, Karl IX og Gustav II Adolf drevet av ønsker og ambisjoner om å bli oppfattet som mektig militære. Hvis en sammenligner disse motivene med annen krigføring på 1600-tallet.²²⁸ ser man den samme tendensen, nemlig at skatt, besittelse av landområder og handel var i ferd med å bli såpass viktig for styringsmaktene at det kunne påvirke politikk og krig på høyt nivå.

Motiv for Kalmarkrigen: Christian IV, Karl IX og det danske riksrådets uenigheter

Selv om konflikten om Nord-Norge og Østersjøen begynte å blomstre for alvor på slutten av 1500-tallet ble det ikke krig før 1611. Hva var grunnen til dette? I 1596 ble Christian IV kronet til konge av Danmark-Norge. Han ble også hertug av Slesvig-Holstein. I Sverige ble Karl IX konge i 1599 etter å ha avsatt nevøen Sigmund III som også var konge av Polen-Litauen.²²⁹ Karl IX praktiserte en aggressiv utenrikspolitikk. Han ønsket å gjøre Sverige til et

---

²²⁵ Rian, 1995, s. 144

²²⁶ Erslund & Holm, 2000, s. 190

²²⁷ Erslund & Holm, 2000, s. 184

²²⁸ Erslund & Holm, 2000, s. 185

²²⁹ Rian, 1995, s. 145

større og mektigere land. Et av områdene som han ville ha var dagens Nord-Norge. I flere områdene satte han i gang med svensk næringsliv, kirkesogn og militær.

Både Christian IV og Karl IX er kjent for handlinger som bidro til krigen. En av de mest kjente er at Karl IX kalte seg i 1607 for konge over finner, kareler og lapper i Nordlandene.²³⁰ Dette provoserte danskene sterkt. I tillegg begynte svenskene stadig å beskatte større deler av befolkningen og grunnlegge byer og handelsveier i områder som ble oppfattet som dansk-norske. Men svenskene ble også provosert når riksvåpenet til Danmark-Norge var dekorert med tre kroner. Svenskene mente det var et symbol på Kalmarunionen, som svenskene hadde brutt ut av i 1523. Selv om Christian IV ikke fikk riksrådet med på krig før 1611, begynte han mye tidligere å planlegge den. I 1599 dro han selv opp til Nord-Norge for å demonstrere makten sin.²³¹ Han begynte også å bygge ut flåten og festninger som grenset til Sverige.

Christian IV mente Sverige var svekket etter indre spenninger og at svenskene ikke kom til å følge Karl IX i krig. I tillegg mente han at Karl IX ikke var rettmessig konge av landet. Derfor var det best å erklære krig forttest mulig. Men det danske riksrådet var usikre på om Danmark-Norge var sterk nok til å vinne krigen. I tillegg var riksrådet redd for at krigen kunne føre til at Christian IV ble mektigere. Dette hadde skjedd med Fredrik II under sjuårskrigen.²³² Christian IV var avhengig av riksrådet for å erklære krig. Derfor skjedde det ikke før riksrådet sa ja i 1611. I ettertid mener historikeren Langslet at Christian IV hadde rett i at Danmark-Norge burde ha erklært krig mot Sverige før 1611.²³³ Det at krigen ikke startet før 1611 gjorde at Sverige kunne spare opp krefter og bli en farligere motstander.

Riksrådet var også redd for at krigen ville provosere stormaktene. De var lite interessert i krig mellom Sverige og Danmark-Norge.²³⁴ Flere land i Europa var avhengig av russisk korn som ble fraktet over det baltiske havet. Dette gjorde at krigen ikke bare påvirket Skandinavia, men store deler av Europa. I tillegg var begge landene protestanter. Stormaktene mente protestantiske land heller burde krige mot katolske land, og ikke hverandre. Christian IV og riksrådet oppfattet også viktigheten av Nord-Norge ulikt. Christian IV mente det var viktig å markere dansk-norsk makt i området. Mens riksrådet mente det var langt utenfor kjerneområdet i Danmark-Norge, og dermed ikke så viktig. I tillegg ville ikke riksrådet

---

²³⁰ Langslet, 1997, s. 59

²³¹ Rian, 1997, ss. 212-214

²³² Heiberg, 2006, s. 152

²³³ Langslet, 1997, s. 57

²³⁴ Heiberg, 2006, s. 153

provosere Sverige. Dette kan se ved å studere grenseforhandlingene som ble gjort mellom Danmark-Norge og Sverige i denne perioden.²³⁵ Disse møtene var satt opp årlig for å unngå en ny Sjuårskrig. På disse møtene kom det seks riksråd fra hvert land. I tillegg skulle en utenlandsk hertug erklære hvilken side som hadde rett i forhandlingene.

Flere ganger i det første tiåret av 1600-tallet prøvde Christian IV å få riksrådet til å gå til krig mot Sverige. Men de nektet. Karl IX var overbevist om at det danske riksrådet kom til å klare å hindre Christian IV i å erklære krig mot Sverige.²³⁶ Derfor fortsatte han med den aggressive utenrikspolitikken. I 1610 var Christian IV så provosert etter at 80 svenske soldater hadde marsjert gjennom store deler av Nord-Norge at det måtte bli krig koste hva det kostet. Han avlyste grensemøtet og kalte istedenfor riksrådet inn til møte med han. Der erklærte han at hvis riksrådet ikke lot ham erklære krig som konge av Danmark-Norge ville han gjøre det som hertug av Slesvig-Holstein. Riksrådet hadde ikke råd til dette, fordi da kunne de ikke kontrollere kongen eller utenrikspolitikken.²³⁷ Dermed ble krigen erklært i 1611, men Christian IV måtte love seier og fred. Grunnen til at det ble krig skyldes hovedsakelig at Danmark-Norge ble provosert på svenskenes krav på skatter og handelspolitikk i Nord-Norge og Østersjøen utover slutten av 1500-tallet og begynnelsen av 1600-tallet. Men grunnen til at krigen ikke startet før 1611 skyldes hovedsakelig konflikten mellom Christian IV og det danske riksrådet.

Militær opptrapping til Kalmarkrigen med fokus på Norge

Et av hovedargumentene til riksrådet for ikke å erklære krig mot Sverige var at landet ikke var militært sterkt nok. Så hvordan tenkte Christian IV at Danmark-Norge skulle vinne krigen? Planen til Christian IV var å erobre Sverige gjennom å angripe landet flere ganger på ulike steder.²³⁸ Først skulle man erobre Kalmar og Jönköping. Deretter skulle man erobre Stockholm ved bruk av marinen og hæren. Samtidig skulle statsholder Enevold Kruse lede norske soldater som skulle angripe Sverige i vest.

Hvis man sammenligner den militære opptrappingen til Kalmarkrigen med Sjuårskrigen, finner man både likheter og forskjeller.²³⁹ For det første hadde Christian IV hatt mye mer tid på å planlegge Kalmarkrigen enn Fredrik II hadde med Sjuårskrigen. Det tok fire år fra

---

²³⁵ Heiberg, 2006, s. 154

²³⁶ Langslet, 1997, s. 57

²³⁷ Rian, 1995, ss. 146-147

²³⁸ Rian, 1995, s. 147

²³⁹ Rian, 1997, s. 222

Fredrik II ble kronet til Sjuårskrigen startet. Det tok derimot 15 år fra Christian IV ble kronet til Kalmarkrigen ble erklært. Dette gjorde at planene for marinen og festningene var større. Danmark-Norge hadde flere av de mest avanserte flåtebasene i samtiden.²⁴⁰ I løpet av Kalmarkrigen kom over førti krigsskip til å bli brukt. Flere av skipene hadde 48-72 kanoner. En kanon trengte som regel ti menn. Dette vitner om hvor mange menn man trengte totalt på et skip. For å få til dette trengte man matroser fra både Danmark, Norge og Holland. Man var også avhengig av masse tømmer fra Sjælland og Skåne for å vedlikeholde skipene.

Christian IV ville som i sjuårskrigen satse på leietropper fra utlandet til lands. Men han hadde en hel annen plan for Norge. I Sjuårskrigen hadde Norge hatt en veldig passiv rolle. Christian IV ville derimot bruke 11 000 norske bondesoldater. Det tilsvarte fire-fem årskull av norske tjueåringer. Han mente dette var realistisk på grunn av våpenloven fra 1604.²⁴¹ Den gikk ut på at alle våpenføre menn skulle ha egne våpen. Det var råd og status i samfunnet som bestemte konkret hvilket våpen man skulle ha. Mange med militær bakgrunn var skeptisk til loven. De mente bønder ikke kunne læres til å bli soldater. Men man så hvor bra det fungerte i Sverige i samtiden. Det kan ha vært dette som inspirerte Christian IV til å vedta loven. I tillegg må Christian IV ha trudd at han friere kunne bruke ressurser og menn i Norge enn Danmark.²⁴² Grunnen til at Christian IV ikke kunne bruke de danske ressursene like fritt skyldtes den danske adelen som hindret han.

Norge ble delt inn i fire kommandoer. Bohuslen, Akershus, Trondheimslen og Nordlandene. Stattholder Enevold Kruse fikk ansvar for store deler av Sørøst-Norge. Planen var å bygge en feltleir i Svinesund. I tillegg skulle odelsønner skaffe rytterne til krigen. Mange av soldatene møtte ikke opp i Svinesund, og de som gjorde begynte raskt å klage. Det er blitt antatt at 1 495 av 2 500 oppmøtte bønder stakk av.²⁴³ I Trondheims-området gikk heller ikke utskrivningen og samlingen av bønder bra. Det var så dårlig at svenske tropper marsjerte inn i Norge og tok Jämtland og Härjedalen og hadde dem gjennom resten av krigen. Dette førte til at man i 1612 bare skrev ut en av fem menn til krigen og satset på norske knekker.

Det finnes flere grunner til hvorfor nordmenn ikke ville inn å krige i Sverige. En viktig grunn er at nordmennene heller ville være hjemme å arbeide på gårdene sine. Både adelsmennene og lensherrene som skulle lede Norge i krigen påpekte at nordmennene hadde for lite våpen

---

²⁴⁰ Heiberg, 2006, s. 166

²⁴¹ Erslund & Holm, 2000, s. 177

²⁴² Moseng, et al., 2015, s. 188

²⁴³ Erslund & Holm, 2000, ss. 186-187

og militær kunnskap. Dette kan også vært en grunn til at nordmenn ikke ville angripe Sverige.²⁴⁴ I tillegg var ikke nordmenn engasjert i Kalmarkrigen. Det viser både episoden fra feltleiren i Svinesund og Trondheims-området. Man kan lure på hvorfor Christian IV praktisere utskrivning i Norge, når han drev med verving i Danmark.²⁴⁵ For det første var økonomien for dårlig til at man kunne praktisere verving over hele Danmark-Norge. Men hovedgrunnen var nok at Norge ble mindre prioritert enn Danmark.²⁴⁶ Hvis man klarte å få Karl IX til å sende soldatene sine til Norges grensen fikk man avlastet mye av den dansk-norske hovedfronten. Dermed kunne man beskytte Danmark og Østersjøen.

Kalmarkrigen 1611-1613 i store trekk

Historikeren Øystein Rian hevder at Sverige og Danmark-Norge på mange måter var like sterke da Kalmarkrigen startet.²⁴⁷ Begge landene hadde like stor befolkning. Danmark-Norge hadde flere ressurser, men Sverige hadde en mer effektiv hær bestående av bondesoldater. Disse bøndene hadde erfaringer fra alle krigene mot Russland og Polen-Litauen siden 1570-tallet.

Krigen startet 4. april 1611 etter at Danmark-Norge sendte krigserklæring til Karl IX. 26. mai ble byen Kalmar erobret av Christian IV. Derfor har krigen blitt kalt for Kalmarkrigen. Den dansk-norske hovedstyrken ble sendt hit, mens resten gikk mot Göteborg. Begge byene ble samme sommer erobret. Grunnen til at man klarte dette var flåten og herredømme på sjøen. Dette gjorde at Karl IX og Christian IV skrev noen av de mest omdiskuterte brevene i nordisk historie til hverandre.²⁴⁸ I brevene angrep de hverandres karakter og Karl IX mente krigen burde avgjøres med sverdkamp mellom kongene. Et par uker etter brevvekslingen fikk Karl IX slag og døde. Den nye kongen av Sverige var 17-åringen Gustav II Adolf. Med tiden skulle han bli en av de mest kjente og respekterte kongene i svensk historie. Han ville avslutte Kalmarkrigen. Gustav II Adolf var redd for at Sverige fort kunne ende i krig i øst med Russland eller Polen-Litauen. Dermed ville landet være i krig på to fronter.

I 1612 erobret danskene den viktige grensefestningen i Älvsborg. Dette stengte Sverige inne. Det var ikke mulig å seile til Europa. I stedetfor måtte man frakte soldater gjennom Norge. Men danskene klarte ikke effektivt og raskt nok å erobre store landområder fra Sverige.

---

²⁴⁴ Moseng, et al., 2015, s. 188

²⁴⁵ Rian, 1995, ss. 145-146

²⁴⁶ Erslund & Holm, 2000, s. 186

²⁴⁷ Rian, 1995, s. 147

²⁴⁸ Langslet, 1997, ss. 58-59

Christian IV klarte heller ikke å samle 11 000 bondesoldater fra Norge, som han hadde planlagt. For at Danmark-Norge skulle vinne krigen måtte det skje til sjøs.²⁴⁹ Han sendte en haug med orlogsskip inn i Stockholm skjærgård uten at det ble trefinger med svenskene. Christian IV torde ikke å angripe byen. Det endte med at skipene seilte tilbake. Dermed hadde Christian IVs krigsplan feilet.

Nederlandene og England presenterte forslag til fredsforhandlinger. Både det svenske og danske riksrådet var positivt til forhandlingene. Og Christian IV fulgte orden fra riksrådet sitt. Fredsforhandlingene ble ferdiggjort 20. januar 1613.²⁵⁰ Alle landområder som var erobret av fienden under krigen ble tilbakeført. Sverige fikk passere Øresund uten å betale toll. Christian IV fikk ha tre kroner i våpenskjoldet sitt. Krigen førte også til at Danmark-Norge ble svekket internasjonalt. Mange land blant annet Nederlandene ble provosert over at danskene satt opp prisen på Øresundtollen.

Men de to viktigste tegnene på dansk-norsk seier var at Sverige måtte betale en million riksdaler i pant for å få tilbake Älvsborg fra Danmark. Danskene gikk nok med på denne avtalen fordi de trudde svenskene ikke kom til å klare tilbakebetalingen.²⁵¹ Men Gustav II Adolf skjønnte hvor viktig området var. Og i 1620 ble det svensk igjen. For det andre er Kalmarkrigen grunnen til at Nord-Norge fortsatt er norsk og strekker seg opp til Nordkapp. Først i 1751 ble grensene mellom Norge og Sverige i nord fastsatt.²⁵² Den norsk-russiske grensen kom i 1826.

Krigen viste at Danmark-Norge foreløpig hadde mest makt i Nord-Europa. Selv om Danmark-Norge var krigens vinner, var det en brytningstid i nordisk makt. Sverige holdt på å bli et mektigere land og Gustav II Adolf skulle bli en mye bedre krigskonge enn Christian IV utover 1600-tallet.²⁵³ I løpet av århundret kom Sverige til å erobre store områder i dagens Tyskland, Polen og Russland og bli en stormakt i Europa. I tillegg utviklet landene ulike krigsstrategier. Danmark-Norge holdt seg til leietropper. Svenskene klarte derimot å rekruttere fra egen befolkning.

---

²⁴⁹ Langslet, 1997, s. 61

²⁵⁰ Langslet, 1997, s. 61

²⁵¹ Langslet, 1997, s. 62

²⁵² Moseng, et al., 2015, s. 185

²⁵³ Ersland & Holm, 2000, s. 169

Rettsoppgjøret og ønsket om en norsk hær

Selv om Christian IV var avgjørende for feilingen av bruk av det norske militæret under Kalmarkrigen ville han å straffe dem i landet som han mente var skyldige.²⁵⁴ Rettsoppgjøret København hadde bevist at styremaktene i Danmark var bedre enn dem i Norge til å organisere befolkningen til å delta i krigføring.

Både mennesker høyt og lavt i samfunnet ble straffet. For eksempel måtte lensherren av Trondheim Sten Bille betale en høy bot og mistet tittelen sin. Men det gikk dårligst utover jemtene.²⁵⁵ Flere av dem ble dømt fredløse og mistet odelsretten sin. Det gjorde at jorden deres nå ble kongens. I tillegg fikk ikke jemtene lov til å betale 50% skatt. Nå måtte de betale 100%. I mange år framover kom jemtene til å klage over straffene som de fikk. Men historikeren Rian mener det viktigste med rettsoppgjøret var at bøndene i Norge ble mer disiplinerte.²⁵⁶ Christian IV ønsket til kommende kriger at både Danmark og Norge skulle ha en nasjonal hær. 2 100 odelsbønder og leilendinger fra krongodset skulle utskrives fra Norge. Disse mennene skulle som belønning for militærtjeneste slippe å betale skatt og avgifter. Et bestemt antall nordmenn fra hvert len og by skulle også utskrives til flåten.

I Danmark ble det samlet sammen to regimer med bønder. Men adelen ønsket ikke å gi fra seg sine festebønder. Det gjorde at hæren ikke ble så stor som Christian IV ønsket.²⁵⁷ Dette var nok med å påvirke situasjonen i Norge også. Men i Norge hadde man også en annen utfordring. På grunn av eiendomsforhold var det vanskelig å skille mellom odelsbønder og leilendinger. I tillegg var ikke Christian IV villig til å bruke nok penger på det norske militæret. Disse faktorene gjorde nok at mange av de militære reformene som for eksempel en norsk hær ble avlyst.

Slaget ved Kringen har i ettertid blitt den mest kjente hendelsen under Kalmarkrigen for nordmennene. Likevel mener folkloristen Ørnulf Hodne at slaget var en liten episode som ikke hadde betydning for utfallet av krigen.²⁵⁸ Kalmarkrigen ble utkjempet i en periode der bruken av leiesoldater og krutt ble dominerende i Nord-europeisk krigføring. Mange av endringene innen europeisk krigføring i tidlig moderne tid ble tydeligst på 1600-tallet. Et eksempel er motivet bak Kalmarkrigen. I stedet for å kjempe av religiøse grunner var

---

²⁵⁴ Moseng, et al., 2015, s. 190

²⁵⁵ Rian, 1995, s. 151

²⁵⁶ Rian, 1995, s. 152

²⁵⁷ Moseng, et al., 2015, s. 190

²⁵⁸ Hodne, 2006, s. 44

Kalmarkrigen en materiell krig som handlet om handel, skatter og landområder. Derfor kan man argumentere for at Kalmarkrigen var et vendepunkt i Nord-europeisk krigføring. I neste kapittel skal vi videre studere hva historikerne har ment om de 300 skotske leiesoldatene som marsjerte gjennom Norge til Sverige, men som ble stoppet av norske bondesoldater ved Kringen. To av de mest aktuelle spørsmålene blir å forklare hvorfor nordmennene angrep skottene og om skottene tapte slaget på grunn av tømmervelten eller mangel på våpen.

Kapittel 7: Hva mener historikerne skjedde under slaget ved Kringen?

Hvorfor ville skotske menn bli leiesoldater i tidlig moderne tid?

Forrige kapittel viser oss at Kalmarkrigen var en krig der nordmenn ofte var passive og uengasjerte. Men et unntak skulle bli slaget ved Kringen, som ble utkjempet 26. august 1612 mellom 405 norske bondesoldater og 300-400 skotske leiesoldater som skulle tjenestegjøre for Gustav II Adolf. Men først må vi vite hva som gjorde at skotske menn ville bli leiesoldater.

I tidlig moderne tid brukte styremakten ofte soldater fra andre land.²⁵⁹ For eksempel var to tredjedeler av hæren til Preussen fra utlandet. Skottland sammen med resten av Storbritannia sendte også mange leiesoldater over til kontinentet i Europa. Skottene kunne havne i slag der de kjempet mot diverse ulike etnisiteter, men også hverandre. Skottene ble oppfattet som modige og gode soldater. I tillegg var de lojale til det landet de kjempet for. Dette var en viktig faktor for dem som styrte og betalte for soldatene.

Det finnes ingen kilder som kan bekrefte akkurat hvor mange skotske leiesoldater det var i Europa på 1500- og 1600-tallet.²⁶⁰ Det er blitt anslått at ca. 50 000 skotter kjempet i Trettiårskrigen mellom 1618-1648. Før og etter Trettiårskrigen var tallet mindre. Det finnes heller ikke noen kilder som forteller oss folketallet i Skottland under denne perioden, men det er antatt å kunne vært 1,1-1,2 millioner mennesker på 1600-tallet. Det betyr at ca. en femtedel av skotske menn tok tjeneste som leiesoldat. Lederne i Skottland var som regel positiv til at skotter ble leiesoldater. Unntaket var hvis det kunne hemme rikets sikkerhet eller relasjoner til andre land.

Men hva gjorde at så mange skotter ville bli leiesoldater? Det finnes noen generelle grunner man kan trekke frem.²⁶¹ For adelen og godseiere handlet det ofte om å beholde status i familien. Disse mennene ble som regel offiserer. Men mange skotske leiesoldater var enten uekte sønner eller fra fattig bakgrunn. De hadde ofte liten sjanse til å tjene eller arve penger hvis de ble hjemme i Skottland. Hvis de ble soldater, kunne de tjene penger og få status. En

---

²⁵⁹ Miller, 2012, ss. 39-41

²⁶⁰ Miller, 2012, ss. 42-44

²⁶¹ Miller, 2012, ss. 8-9

god del dro også for å unngå straff eller skam. Mange kan også ha dratt på grunn av vennskap eller gruppepress. Dette kan være grunnen til at brødre og søskenbarn ofte dro sammen for å bli soldater.

Skottene kunne også dra av religiøse eller politiske grunner.²⁶² Disse to tingene gikk ofte inn i hverandre på 1500- og 1600-tallet. Vanligvis tjenestegjorde skottene for protestantiske land som for eksempel Danmark-Norge og Sverige. Men det fantes også katolikker og andre kristne trosretninger i Skottland. Det gjorde at soldater også kunne tjenestegjøre for andre land enn protestantiske som for eksempel Spania som var katolsk. Når skottene tjenestegjorde ble det ofte hardere enn de hadde trudd. Det var større sannsynlighet for at en skotsk soldat døde av sult eller sykdom enn i kamp. Derfor kan enn stille spørsmålene: Tjente skotske menn på å bli leiesoldater? Fikk de igjen for å ofre livet sitt? Spørsmålene må ses i forhold til perioden.²⁶³ De fleste leiesoldatene hadde fra før av liten personlig frihet. De hadde heller ikke mye makt til å bestemme hvordan samfunnet eller politikken ble utformet i hjemlandet sitt. Noen skotter kan også ha blitt soldater for å unngå pest og hungersnød. Da fikk man både gratis mat og klær.

Det skotske samfunnet og kontakten med Norge

Det skotske samfunnet besto av klaner.²⁶⁴ Dette var grupper som levde av jordbruk og var avskilt fra hverandre på grunn av fjell. Klanen ble ledet av en cheiftain og hans råd. Alle i klanen betalte skatt til lederen. Hver klan hadde egne lover og kultur. Utover middelalderen kom flere av lederne i klaner i konflikt med kongen av Skottland. Begge ville ha makt og skattepenger. Dette førte ofte til at lederne for klanen ble drept og det ble opprettet en ny cheiftain og råd som var lojal til kongen. Et slik eksempel er klanen som Sinclair kom fra.

Menneskene levde ofte av jordbruk. Det gjorde at de levde ut ifra årstidene. Men på 1600-tallet begynte det å skje endringer innen utdannelse, politikk og økonomi i Skottland.²⁶⁵ I skotsk historie er tiden kjent som Stuart-perioden som var fra 1371-1746. Perioden startet med en feilet nasjonal politikk og innføring av katolisismen. Utover 1600-tallet ble Skottland nærmere England. I 1603 ble James Stuart konge over begge landene. Med tiden skulle det føre til opprettelsen av Storbritannia. Han ble kalt for Jakob VI av Skottland og Jakob I av England. Han var sønnen til Maria Stuart og var fra Skottland. Men han besøkte bare stedet

---

²⁶² Miller, 2012, ss. 12-15

²⁶³ Miller, 2012, ss. 16-17

²⁶⁴ Rasch-Engh, 1992, ss. 25-27

²⁶⁵ Rasch-Engh, 1992, s. 28

en gang gjennom regjeringstiden sin. I 1707 fikk England og Skottland felles parlament. Man pleier å si i skotsk historieskriving at dette var slutten på Skottland som uavhengig stat.

Historikeren Rolf Rasch-Engh vektlegger at de skotske soldatene kan ha vært i slekt med nordmenn som utvandret fra Norge til Skottland under vikingtiden. Enda i dag finner man spor av Norge i Skottland.²⁶⁶ Spesielt er det tydelig i språk og stedsnavn. For eksempel kan man spore etternavnet Ramsay til stedet Ramsøy i Norge. I tillegg pleide mange av de skotske adelsklanene å si at slekten deres var fra Norge.

På 1500- og 1600-tallet kom det mange skotske handelsmenn for å drive handel i Norge. Perioden har ofte blitt kalt for skottetiden i norsk handelshistorie. Skottene kom særlig for å kjøpe norske tømmer. Denne varen hadde man særlig på Sør-Vestlandet. Skottene trengte det for å bygge hus, skip og også videre.²⁶⁷ På grunn av handelen mener Rasch-Engh at flere av de skotske soldatene som dro til Norge i 1612 kjente til Romsdalen og andre steder i Norge.

Hvem var de skotske leiesoldatene og hvordan kom de seg til Norge?

Som vist fantes det flere grunner til at skotske menn ble leiesoldater. Men hvem var skottene som valgte å kjempe for Gustav II Adolf i Kalmarkrigen? For å svare på spørsmålet må man se på skottenes bakgrunn. Lederne for skottene var kaptein George Hay, kaptein George Sinclair og oberstløytnant Alexander Ramsay.²⁶⁸ Men det snodige var at mange av skottene var blitt samlet i skjul med tvang. Andre var blitt funnet i grenseområdene mellom Skottland og England. Dette var ofte forbrytere som ville unnslippe straff. I anklagen mot kapteinene Hay og Sinclair står det skrevet av mennene ble behandlet som slaver og fanger. Men hvorfor måtte skottene bli samlet inn i skjul? Et argument som brukes ofte er at kongen over England og Skottland Jakob VI ikke ønsket å sende soldater til Sverige. Grunnen til dette var fordi han var i gift med Anna som var søsteren til den dansk-norske kongen Christian IV.²⁶⁹

Historikeren Rasch-Engh gjør et poeng ut av det ikke finnes noen kilder som forteller at skottene gav fra seg våpnene sine. Derfor mener han at skottene ikke hadde våpen, men skulle bli utrustet når de kom til Sverige. Soldatene kan heller ikke hatt mye erfaring eller krigstrening før de dro til Norge. Totalt var de 300-400 menn.

---

²⁶⁶ Rasch-Engh, 1992, s. 23

²⁶⁷ Rasch-Engh, 1992, s. 33

²⁶⁸ Rasch-Engh, 1992, ss. 30-31

²⁶⁹ Rasch-Engh, 1992, s. 8

Men Gustav II Adolf hadde opprinnelig bestilt flere tusen soldater fra Skottland og Holland.²⁷⁰ Planen var at soldatene til Oberst Johan Mönnichoven og George Hay, Alexander Ramsay og George Sinclair skulle samles ved Shetland. Deretter skulle de seile til Älvsborg i Sverige. Men det var to viktige ting som ble endret. For det første ble Älvsborg erobret av Danmark-Norge. Det gjorde at leiesoldatene ikke kunne seile til Sverige. I stedetfor måtte de gå gjennom Norge. Den andre tingen var at de ikke samlet alle soldatene ved Shetland. Dette skyldes hovedsakelig at skotske myndigheter prøvde å stoppe vervingen.²⁷¹ 14. juli 1612 dro Mönnichoven fra Amsterdam med 1200 soldater. 19. juli ankom soldatene Trondheimsfjorden. De lyktes med å marsjere gjennom Norge til Sverige. August 1612 skulle de 300-400 skottene også prøve å komme seg til Sverige. Men de skulle istedenfor gå gjennom Gudbrandsdalen. Den 2. august dro soldatene fra Skottland.

Skottenes ferd gjennom Norge

Skottene ankom Romsdalen 19. eller 20. august. Historikeren Michell mener skottene valgte å gå i land ved Skotkleven fordi skipperne ikke ville seile for langt inn i Norge.²⁷² Skottene startet med å marsjere rundt Isfjorden.²⁷³ Dette ble nok gjort hovedsakelig for å unngå den norske befolkningen. Men det forsinket skottene med en dag. I ettertid har flere historikere lurt på hvor mye denne dagen kostet skottene.

For å komme seg til Sverige kan man ta to ruter.²⁷⁴ Den første består av å gå fra Dombås og videre ned til Folldalen. Den andre ruten går ut på at man går fra Ringebru til Sollia. Deretter passere man dalføret langs Atna. På grunn av slaget ved Kringen vet vi ikke hvilken rute skottene ville tatt. Men historikeren Rasch-Engh mener skottene ville tatt rute nummer to. Det er fordi det i den første ruten var blitt brent flere områder under Sjuårskrigen. Hvis skottene hadde kommet kunne det ha provosert nordmennene og gjort at de ble angrepet.

Stiene som skottene gikk på, var dårlige.²⁷⁵ En viktig regel er å marsjere fortere enn motstanderen sin. Det gjør at fienden får problemer med å organisere og angripe. Skottene skal faktisk ha skrytt for hurtigheten sin. På seks dager gikk de 160 km. Det kan faktisk ha

---

²⁷⁰ Rasch-Engh, 1992, s. 32

²⁷¹ Michell, 1997, s. 25

²⁷² Michell, 1997, s. 50

²⁷³ Rasch-Engh, 1992, s. 37

²⁷⁴ Rasch-Engh, 1992, ss. 33-34

²⁷⁵ Rasch-Engh, 1992, ss. 39-42

vært mer i 1612, siden landskapet og veiene var annerledes. I tillegg gikk de omveier eller opp til fjells for å unngå nordmenn. Skottene tok heller ingen hviledag.

Et annet viktig spørsmål er om skottene plyndret. Dette var vanlig å gjøre på 1600-tallet. Men det finnes et par grunner som taler for at skottene ikke plyndret mye mens de gikk gjennom Norge. For det første viser ruten skottene tok at de prøvde å unngå sivilbefolkningen. I tillegg viser rapporten til Kruse fra 1612 at alt som ble plyndret var et skrin med sølvgjenstander fra en dansk mann på Setnes gård.²⁷⁶ Det finnes heller ingen historiske kilder som forteller om brenning eller dreping av sivile nordmenn. Man må også ta med i beregningen at dette var leiesoldater med lite våpen og trening. Dette gjorde nok at skottene ikke turte å plyndre nordmenn, men heller ville komme seg fortest mulig til Sverige. Men onsdag 26. august 1612 ble de angrepet av ca. 405 norske bondesoldater ved Kringen.

Hvem var bøndene og hvorfor angrep de skottene?

De eneste bøndene vi vet navn på som kjempet under slaget ved Kringen er de som fikk gavebrev av Christian IV. I følge Kruse sin rapport skal bøndene ha kommet fra prestegjeldene Lesja, Vågå, Lom, Fron og Ringeby. Lederne for bøndene hadde ingen utdannelse innen militæret. Bøndene ble samlet inn av lensmannen i Vågå i Gudbrandsdalen Lars Hågå.²⁷⁷ Han sendte brev til Fron og Ringeby prestegjeld. De lovet å hjelpe han i kampen mot skottene. Totalt ble det samlet inn 405 norske bønder. 25. august ble brukt til å klargjøre slaget ved Kringen. Soldatene skulle ledes blant annet av Lars Hågå og Per Randklev.²⁷⁸ Man satte hovedstyrken i Kringen, men det ble også satt bondesoldater fem mil sør for Kringen, slik at skottene kunne stoppes hvis de var sterke nok til å passere hovedstyrken. Neste morgen skulle et av norgeshistoriens mest kjente og omtalte slag utkjempe.

Men før man kan beskrive slaget må man prøve å forstå hvorfor nordmenn angrep skottene. Rasch-Engh mener det er to viktige grunner til angrepet på skottene. For det første var Kalmarkrigen veldig upopulær i Norge.²⁷⁹ For eksempel gikk vervingen av 11 000 norske bondesoldater helt i grus. Så når skottene kom til Norge kan det ha provosert nordmenn og gjort at de angrep.

---

²⁷⁶ Rasch-Engh, 1992, s. 37

²⁷⁷ Michell, 1997, s. 53

²⁷⁸ Rasch-Engh, 1992, s. 46

²⁷⁹ Rasch-Engh, 1992, s. 15

En annen viktig hendelse er slaget ved Nya Løddöse 27. februar 1612. I slaget kjempet 300 norske bondesoldater og tyske leiesoldater mot svenske soldater. Svenskene vant slaget og byen. Men i overgivelsen ble det ikke garantert for nordmenneses sikkert og liv. Det gjorde at nordmennene ble ført inn i en kirke og drept.²⁸⁰ Det som gjorde det enda verre var at flere av tyskerne byttet side og deltok i drepingen. Denne hendelsen kan bøndene i Kringen ha kjent til. Dermed kan de ha lyst til å hevne seg på skottene, siden de skulle kjempe for Sverige. Det fantes også andre områder som svenskene hadde plyndret eller brent ned under Sjuårskrigen og Kalmarkrigen. Selv om det i primærkildene står at skottene ikke drev med plyndring kan de norske bøndene ha angrepet skottene fordi de var redd for at skottene skulle plyndre, voldta, drepe eller brenne levebrødet deres. De kan også ha gjort det fordi de oppfattet skottene som et lett bytte. Ifølge historikeren Rasch-Engh hadde jo tross alt skottene ikke mye våpen med seg.

Kalmarkrigen var en krig mellom svensker og dansker. Norske bønder var ikke interessert i å kjempe om en grense som var langt vekk fra bøndenes hjemsted. Men da skottene kom til Gudbrandsdalen handlet det om bøndenes egne grenser. Dette kan ha motivert dem til å angripe skottene.²⁸¹ Et annet argument som kan brukes er at det er en stor forskjell mellom å kjempe som soldat langt hjemmefra og det å ha fienden rett ved hjemmet sitt. For de norske soldatene som var grensevakter ved Sverige under Kalmarkrigen var det mulig å rømme hjem til gården sin. Den muligheten hadde ikke bøndene som kjempet ved Kringen. De var jo allerede hjemme. Bøndene kunne miste gården, familien og sitt eget liv dersom de ikke angrep skottene.²⁸² Men hvis dette var tilfelle burde jo Mönichof og hans soldater også blitt angrepet da de gikk gjennom Norge sommeren 1612.

Lonbakken mener at skottene ble angrepet fordi de norske bøndene ble ledet av lokale lensmenn fra Gudbrandsdalen. Bøndene var vant til å ta kommando fra lensmenn og dermed var de villig til å angripe skottene. Nordmennene som tok tjeneste under Kalmarkrigen, ble ofte ledet av en dansk embetsmann som ikke hadde mye kunnskap om norske bønder.²⁸³ Dermed var det forståelig at nordmenn ikke ville adlyde dem.

---

²⁸⁰ Rasch-Engh, 1992, s. 47

²⁸¹ Lonbakken, 2007, s. 86

²⁸² Lonbakken, 2007, s. 84

²⁸³ Lonbakken, 2007, s. 85

Slaget ved Kringen: Tømmervelten eller våpen?

Historikeren Rasch-Engh skriver at morgenen onsdag 26. august ble skottene vekket av sekkepiper og trommer.²⁸⁴ Med tanke på årstiden var det nok skyfri himmel og varmt. Kort tid etter påkledning marsjerte de 300-400 soldatene videre mot Sverige. Slaget ved Kringen skal ha vart i 90 minutter. Skottene ble hugget, stukket eller skutt ned av de norske bøndene. Mange av skottene prøvde å svømme over elven til Storøya, men de druknet eller ble drept av nordmenn som sto klare på den andre siden.²⁸⁵

Historikeren Thomas Michell argumenterer for at det kjente raset av tømmervelten ikke skjedde.²⁸⁶ I 1612 var det mer skog ved Kringen. Skogen ville ha gjort at tømmervelten ble sperret. I tillegg mener Michell at hvis tømmerraset hadde skjedd burde Kruse ha nevnt den i sin første rapport. Selv om det finnes flere eksempler fra eldre og nyere historie på at tømmervelter har hatt dødelig effekt, er det ulogisk at det kan ha skjedd ved Kringen. Veien og fjellpasset er ikke skapt for at man kan gjennomføre en slik operasjon. Veien var såpass smal at man mest sannsynlig kunne bare gå en, maks to mann i brede på veien. Michell lager et mattestykke. Hvis skottene er 300 menn og bare en-to kan gå om gangen på veien. Tømmervelten kan brukes på over 100 fot. Da blir det umulig å treffe alle skottene. Selv når man har tre skotter per fot på veien blir det bare 33 eller 67 skotter. De som var i ytterpunktene, må også hatt god tid til å løpe vekk. Dermed har man ikke klart å drepe mer enn 33 eller 67 menn. Så hvordan ble resten av skottene drept?

Både Michell og Rasch-Engh mener at de norske bøndene vant på grunn av våpen. Derfor er det aktuelt å se på hva slags våpen de skotske leiesoldatene og de norske bøndene kan ha brukt under slaget ved Kringen. Skotske soldater var kjent for å bare angripe en gang under slag.²⁸⁷ Det store angrepet gjorde at fienden ble overrasket og forvirret. Dette gjorde at skottene ofte vant. Men under slaget ved Kringen fikk skottene aldri denne muligheten. Skotske soldater begynte relativt sent å bruke skytevåpen. Ofte var de faktisk uten. Istedenfor brukte de blanke sverd, piler og buer. Skotter brukte disse våpen aktiv fram til midten av 1700-tallet. Rasch-Engh mener de skotske offiserene hadde sverd og pistoler.²⁸⁸ Med

---

²⁸⁴ Rasch-Engh, 1992, s. 47

²⁸⁵ Rasch-Engh, 1992, s. 54

²⁸⁶ Michell, 1997, ss. 63-66

²⁸⁷ Rasch-Engh, 1992, s. 66

²⁸⁸ Rasch-Engh, 1992, s. 68

sverdene hadde skottene også ofte et skjold. Skjoldene var som regel laget av jern og utstyrt med nagler og en spiss på 0,3-0,4 meter. Derfor kunne skjoldet gjøre skade på fienden.

De norske bøndene i slaget hadde mye mer skytevåpen enn skottene. Bondesoldatene brukte blant annet geværer med snapplås.²⁸⁹ Bøndene kan også ha brukt hjullåsgevær. Men dette gevær var dyrere og vanskeligere å skaffe. Men det kan være lederne i slaget hadde det. Geværene ble produsert og solgt i Norge. Bøndene kan også ha brukt armbrøster. Det var et kraftig våpen. Man kunne for eksempel skade rustninger med jernpanser. Men det var et våpen som stadig ble mindre brukt på 1600-tallet.

Bøndene hadde også andre våpen som sabler og økser.²⁹⁰ Dette var to våpen som var enkle å bruke selv om man ikke hadde militær kompetanse. Økser var noe som bønder hadde kunnskap med å bruke fra gårdsarbeid. Men våpenøkser var skapt for å brukes i krig. Ofte var de lette og hadde et skaft på 0,9-1,2 meter. Det gjorde at man kunne løfte øksen med en hånd. Ofte ble øksene dekorerte med symbolske motiver som kunne bringe lykke for brukeren eller skremme fienden.

I tillegg til våpen mener Rasch-Engh at slaget ved Kringen var vellykket på grunn av god organisering og ledelse.²⁹¹ Bøndene må ha hatt høy disiplin, fordi ingen skudd ble avfyrt før angrepet startet. I tillegg klarte bøndene å utnytte skottenes svakhet og overraske dem. Man måtte angripe skottene på et sted der de ikke kunne ta noen omveier eller flykte til fjells. Kringen passet perfekt.

Etterspillet: Drepning av 134 skotske soldater

Etter slaget var resultatet at seks nordmenn var drept, mens ti-tolv var såret. Hvis skottene var 300 menn, ble over 160 av dem drept i slaget. Det vet man fordi 134 skotter ble tatt til fange etter slaget. Men hvordan gikk det med de skotske fangene? Det var uenighet blant bøndene hva som burde skje med skottene. Kvelden 26. august ble de ført til Kvam.²⁹² Der ble skottene låst inn i et fjøs. Lederne for bøndene ville sende skottene til Akershus festning. Men dette skjedde ikke. Istedenfor ble alle fangene utenom 18 stykker drept med spyd eller gevær neste morgen. Hva var årsaken til dette? Rasch-Engh mener at i løpet av natten ble bøndene fulle og ville hevne seg på svenskene som hadde drept nordmenn ved Løddøse kirke

---

²⁸⁹ Rasch-Engh, 1992, ss. 59-62

²⁹⁰ Rasch-Engh, 1992, ss. 63-64

²⁹¹ Rasch-Engh, 1992, ss. 57-58

²⁹² Rasch-Engh, 1992, s. 70

noen måneder før slaget ved Kringen. Man kan også argumentere for at bøndene mente veien til Akershus var for lang og at arbeidet hjemme på gården var viktigere.

For å forklare etterspillet til slaget ved Kringen har historikerne Rasch-Engh og Michell også brukt kildene til statsholder Kruse og sendemannen Anstruther. I rapporten til statsholder Kruse fra 1612 står det skrevet at de skotske fangene ble drept, fordi Christian IV ikke hadde plass til 134 fanger på Akershus festning.²⁹³ Av de 18 skottene som kom til Akershus var flere skadet og hadde kuler i kroppen. Ifølge brevene til den engelske sendemannen Anstruther overlevende offiserene Ramsay, Bruce, Moneypenny og Scott ble sendt til København. De andre mennene vet vi ikke navn på, men ut ifra rapporten til Kruse vet vi at de tok tjeneste i Norge eller dro til Älvsborg for å kjempe mot svenskene.

Historikerne Michell og Rasch-Engh bruker samtidskildene rundt slaget ved Kringen for å forklare hva som skjedde med nordmennene og skottene før, under og etter slaget. Et eksempel er bruken av Kruses rapport for å avklare hvorfor 134 skotter ble drept etter slaget. Et annet eksempel er Rasch-Engh som bruker samtidskildene for å argumentere for at hvis skottene hadde hatt mye våpen hadde det blitt nevnt. Men det er visse ting rundt slaget som ikke kan forklares ved å bruke samtidskildene. Da har historikerne ofte brukt fornuft eller andre hendelser som skjedde i tidsrommet rundt slaget. Et eksempel er Michell som regner ut at tømmervelten er ulogisk. Et annet eksempel er Rasch-Engh som argumentere for at bøndene angrep fordi Kalmarkrigen var upopulær blant nordmenn og slaget ved Nya Lødöse som førte til norsk tap. I neste kapittel skal vi bruke samtidskildene, sagnene, historiemaleriene, dikt og historiografi for å besvare spørsmålene og problemstillingen som har blitt forklart og drøftet gjennom oppgaven.

---

²⁹³ Rasch-Engh, 1992, s. 71

Kapittel 8: Konklusjon

Hva står skrevet i samtidskildene og hvilken grad av troverdighet har de?

Slaget ved Kringen var en trefning som skjedde 26. august 1612 i Gudbrandsdalen mellom norske bønder og skotske leiesoldater. En hypotese som har representert den sentrale problemstillingen er at det i løpet av 1800-tallet skjedde en heroisering av slaget, og at hendelsen fikk en ny funksjon i å bidra til å skape en nasjonal identitet som nordmenn kunne være stolte over. Både sagnsamlinger og andre kulturuttrykk har blitt brukt for å drøfte problemstillingen. Problemstillingen gjør at det var naturlig å stille flere underspørsmål og bruke metaperspektiv. Bruken av metaperspektiv har gjort at man ikke bare ha sammenlignet sagnsamlingene fra 1838-1879. Men man har også kunne drøfte om utviklingen av en norsk nasjonal identitet er årsaken til at bøndene ble stadig mer heroiske og skottene ondere.

For å kunne svare på oppgavens problemstilling må man vite hva som står skrevet i samtidskildene fra før, under og etter slaget ved Kringen. Brevet fra Sveriges konge Gustav II Adolf viser oss at Karl IX hadde inngått en avtale med den skotske offiseren James Spens om å skaffe soldater. Gustav II Adolf som var ny konge i Sverige ville fortsette samarbeidet. Han ville ha 3 000 soldater, slik at Sverige kunne bekjempe fienden Danmark-Norge. Planen var at soldatene skulle ankomme Älvsborg våren 1612. Der skulle de treffe offiseren Mönnichof som hadde med seg 1 000 soldater. Denne kilden er viktig fordi den viser oss hva som var Gustav II Adolfs plan.

Stattholderen Enevold Kruse skrev høsten 1612 to rapporter som ble sendt til den dansk-norske kongen Christian IV. I rapportene blir det fortalt at det 19. eller 20. august ankom 350 eller 550 skotske soldater til Romsdalsfjorden. Skottene gjorde ikke noe skade mot den norske sivilbefolkningen, men et skrin med sølvgjenstander skal ha blitt stjålet. Lensmannen Lars Hågå samlet inn 405 norske menn. De angrep skottene 26. august ved Kringen. De eneste nordmennene fra slaget vi vet navn på er lensmann Lars Hågå, lensmann Peder Randklev og bondelederen Berdon Segelstad. Slaget varte i 90 minutter. Skottene ble enten skutt eller de druknet i elven. Etter slaget ble 134 skotter tatt til fange. Alle bortsett fra 18 menn ble drept neste morgen. Dette skjedde fordi Christian IV ikke hadde plass til 134 fanger i Akershus. Rapportene til Kruse er verdifulle fordi man får innblikk i hvordan skottene oppførte seg mot sivile nordmenn, hvordan skottene ble drept under slaget og hvorfor de skotske fangene ble drept neste dag.

I ettertid gav Christian IV gavebrev til Lars Hågå, Peder Ranklev og Berdon Segelstad. Gårdene de drev var krongods og nå fikk de eiendomsretter til dem. Gavebrevene er viktige fordi vi forstår at Christian IV verdsatte nordmenns innsats under slaget ved Kringen og at han var villig til å gi de norske lederne belønning. Den skotske kongen Jakob VI skrev også flere brev både før og etter slaget. I brevvekslingen mellom Jakob VI og den engelske sendemannen i København, Robert Anstruther står det skrevet at Jakob VI har tatt avstand fra skottene som dro til Norge. I et annet brev til Anstruther blir det uttrykt at Christian IV mener at statsapparatet har vært innblandet i vervingen av skotske menn. Historikeren Syver Bakken mener brevene viser at forholdet mellom Christian IV og Jakob VI var preget av mistillit og kjølighet.

Brødrene Alexander og Andrew Ramsay var oberster som gav vitneforklaringer etter slaget. I vitneforklaringene kommer det fram at Andrew Ramsay mente han var blitt utnevnt til oberst av Karl IX og fått i oppdrag å samle inn skotske soldater. Han hadde fullført oppdraget fordi han trodde han hadde tillatelse fra Sveriges konge. Andrew trodde også han hadde fullmakt til å bruke Jakob VI sitt navn under vervingen. Andrew hadde kontaktet Alexander Ramsay, George Sinclair, George Hay og Robert Ker som til sammen skulle samle inn 300 soldater. I anklagen mot Sinclair, Hay og Ker blir det fortalt at mange av skottene var blitt tvunget inn i tjeneste og behandlet som slaver. Disse kildene gir inntrykk av hvordan skottene ble vervet og hvordan de ble behandlet av lederne sine.

Ved hjelp av samtidskildene fra 1600-tallet er min konklusjon at man kan konstruere et brukbart bilde av hva som skjedde rundt slaget ved Kringen. Kildene er skrevet av aktører som har høy grad av troverdighet, fordi flere av aktørene var i nær kontakt med skotter og/nordmenn som kjempet i slaget. Kildene har også høy grad av troverdighet, fordi de er skrevet i tiden rundt hendelsene i 1612. Og fordi man finner korrespondanse mellom informasjon i flere uavhengige kilder. Samtidig er det verdt å nevne at man også finner detaljer i brevene som motsier hverandre. Et eksempel er Kruse som skriver at tre menn ble sendt fra Akershus. I brevet til Anstruther er tallet fire.

Hva står skrevet i sagnsamlingene og hvilke forandringer finner man i sagnsamlingene som ble publisert i perioden 1838-1879?

Etter slaget ved Kringen ble det skapt flere sagn rundt slaget som ble fortalt muntlig fra generasjon til generasjon. Sagn er korte muntlige fortellinger om en episode som er minneverdig og merkelig. Sagn utgir seg ofte for å være sanne, men det finnes også

overnaturlige og magiske elementer i dem som er oppdiktet. De oppdiktete elementene i sagn kommer som regel fra folketro, legender og vandretemotiver. Slaget ved Kringen er et eksempel på et historisk sagn. Historiske sagn handler om historiske personer og episoder.

Sagnene om slaget ved Kringen ble skrevet ned av presten Hans Peter Schnitler Krag, presten Andreas Faye og læreren Andreas Austlid i perioden 1838 til 1879. Hvis man sammenligner sagnsamlingene med samtidskildene fra 1600-tallet finner man flere ulikheter i handling, personskildringer og detaljer. Et eksempel er Pillarguri, Peder Klognes og Kjell Fjerdingsren som ikke er nevnt i samtidskildene, men som er viktige helter i sagnene. I samtidskildene blir det ikke fokusert mye på at nordmennene er bønder. Vi får bare vite navn på nordmennene som har ledet slaget og som drepte kaptein Sinclair. Men i sagnsamlingene fra 1800-tallet er det de norske bøndene som er hovedpersonene og heltene. Dette henger sammen med at kunstnere, diktere og politikere på 1800-tallet mente at det norske folket er bønder. Men vi var ikke hvilke som helst bønder. Vi var frie, opplyste og handlekraftige bønder. Min konklusjon er at Krag, Faye og Austlid var påvirket av denne tanken da de skrev sagnene.

Sagnene som ble utgitt mellom 1838 og 1879 er heller ikke konsistente i framstillingen av skottene og nordmennene. Fortellingen om slaget ved Kringen har endret handling, personskildringer og flere detaljer på drøye 40 år. I løpet av årene blir bøndene mer heroiske. Et eksempel på bøndenes økte heroisering er antall skotter og nordmenn som sloss i slaget. I Krags samling er antallet nordmenn og skotter på ca. 400 – 500 menn. I Austlids verk har skottene økt til 900 menn. Endringene i antall skotter og nordmenn fra Krag sine sagn til Austlids gjør at bøndenes seier virker større og mer betydningsfull. Et annet eksempel på økt heroisering er at bøndene blir mer sammenlignet direkte med vikinger. Austlid starter sagnsamlingen sin med å fortelle om modige vikinger, for deretter å si at bøndene som kjempet i slaget ved Kringen var likedan. Slike direkte sammenligninger finner man ikke like tydelig i samlingene til Krag og Faye. Vikingen ble aktivt brukt fordi det var et symbol på den frie og modige nordmannen.

Nordmennene blir også i sagnene fremstilt som mer empatiske. Et av mange eksempler på dette er at de stadig får mindre ansvar for massakren av 134 skotter eller drapet av Ellen Sinclair, kaptein Sinclairs kone, som snek seg med til Norge. Dette har nok blitt gjort for at bøndene skal virke menneskelige og bli beundret av nordmenn på 1800-tallet. En annen endring er bakgrunnen for hvorfor skottene kom til Norge i august 1612. I Krags versjon kom skottene fordi det var krig mellom Danmark og Sverige. I Fayes versjon får vi ikke vite noe

om Kalmarkrigen. I Austlids versjon får man derimot inntrykk av at Kalmarkrigen handlet om Norge. Karl IX var en krigerkonge som ville ha hele Nord-Norge. Dette skjønnte Christian IV da han så kart der området var farget i samme farge som Sverige. Dette førte til at det ble krig i 1611. Endringen er blitt gjort for å få fram at Sverige var fienden. Kunsthistorikeren Ian Giles mener at slaget ved Kringen ble populær blant nordmenn på 1800-tallet fordi man kunne stille svenskene i et dårlig lys.

Skottene blir i løpet av årene en farligere og mer ondskapsfull fiende for bøndene. Det er spesielt kaptein Sinclair som blir personifiseringen av den skotske ondskapen. Jeg er enig med Hodne som mener Sinclair har blitt den viktigste skotten i sagnene, fordi han er den eneste av lederne som dør under slaget. Dette gjør den norske seieren større enn om hovedfokuset hadde vært på Ramsay eller Hay. Et eksempel på at skottene blir en farligere fiende er at de blir omringet av flere hjelpere med overnaturlige og magiske krefter som for eksempel ”verlauperne” og hekse. Disse endringene er blitt gjort for å kunne fortelle om en norsk militær seier som kunne bevise for nordmenn på 1800-tallet at Norge kunne forsvare seg.

Hva førte til at heroiseringen av bøndene ble et middel for å skape en norsk nasjonal identitet?

Min hypotese i masteroppgaven har vært om heroiseringen av bøndene i sagnene kan forstås som en del av framveksten av en norsk nasjonal identitet. På 1800-tallet så man også en heroisering av vikingen og den norske odelsbonden. Historikeren Jørgen Haavardsholm mener en viktig årsak til heroiseringen av vikingene var nasjonalismen. Romantikken og nasjonalismen var politiske og kulturelle rørelser som påvirket Norge og store deler av Europa på 1800-tallet. I andre halvdel av 1800-tallet var nasjonalismen og romantikken blitt såpass dominerende i norsk kultur at man kan snakke om en nasjonalromantisk bevegelse. Nasjonalismen og romantikken gjorde at man ble opptatt av finne nasjonens identitet og særtrekk. Midlene som ble brukt for å fremme en nasjonal identitet var ofte sagn og annen folkekultur. Med folkekulturen kunne man argumentere for at nordmenn hadde en lang, stolt og unik identitet. Spesielt eventyrene, samlet inn av Asbjørnsen og Moe, ble viktige. I andre land finner man samme trend som for eksempel Kalevala i Finland og Ossian-diktene i Skottland.

Folkekulturen ble ofte viktigst i små land som ikke var uavhengige. Et av disse landene var Norge som fra 1814 var i union med Sverige. Før det hadde Norge vært i union med

Danmark i over 400 år. Historikeren Peter Burke mener grunnen til at folkekulturen ble viktig i små europeiske land på 1800-tallet er følgende. Med folkefortellinger kunne små nasjoner som Norge, Finland og Skottland skape sin egen identitet og demonstrere overfor naboland som Sverige, Russland og England. Dermed er det ikke en tilfeldighet at innsamlingen av folkefortellinger ble viktig i Norge. Folkefortellingene kunne skape historie, felleskap og kompensere for mangelen av nasjonale institusjoner. Danmark og Sverige hadde ikke dette behovet fordi disse landene hadde gamle institusjoner, lang selvstendighet og en sterk historie.

Min konklusjon er at Krag, Faye og Austlid var påvirket av tanker fra nasjonalismen og romantikken som fremmet utvikling av en norsk nasjonal identitet. Dette gjorde at sagnene ble samlet inn og at bøndene ble hovedpersonene og heltene i historien. Videre mener jeg at Austlid som samlet inn sagn på 1870-tallet var blitt mer påvirket av nasjonal identitetsbygging enn Krag og Faye som samlet inn sine verk over tretti år tidligere. Dermed kan man forklare hvorfor bøndene stadig mer ble sammenlignet med vikingene og skottene ble en mer ondskapsfulle og farligere fiende for bøndene. Sagninnsamlerne og de andre som fremmet slaget ved Kringen i norsk kultur var ikke nødvendigvis ubevisst på at de var påvirket av nasjonal identitetsbygging, men det er vanskelig å fastslå at de brukte sagn, malerier eller diktning som bevisste virkemidler med klare målsettinger. Men man kan konkludere mye sikrere at heroiseringen var faktisk en så stor suksess at flestparten av nordmenn i ettertid først og fremst forbinder slaget ved Kringen med sagnfiguren Pillarguri.

Kan man finne trekk i maleriene og diktene som forsterker at slaget ved Kringen endret karakter på 1800-tallet og ble del av en norsk nasjonal identitetsbygging?

Det var ikke bare folkekulturen som framstilte slaget ved Kringen. Flere innslag fra norsk elitekultur på 1800-tallet brukte også slaget som motiv. Kunstnerne Adolph Tidemand, Morten Müller og Georg Nielsen Strømdal malte historiske malerier. Historiske romaner med illustrasjoner ble utarbeidet av Johan Storm Wang og Andreas Bloch. Det ble også skrevet viser og dikt av Edward Storm, Henrik Wergeland og Magnus B. Landstad. Flere av disse verkene ble kjente og kommersielle suksesser. Et eksempel er *Zinklars vise* (1782) av Edvard Storm som det ble solgt 3 000 eksemplarer av i København, det første året visen ble utgitt. Flere av disse verkene ble også viktig i dannelsen av en norsk identitet. Litteraturprofessoren Gudleiv Bø mener slaget ved Kringen var like viktig for norsk nasjonalfølelse på 1800-tallet som slaget på Stiklestad. Mye av grunnen til dette var *Zinklars vise*.

To eksempler på at slaget ved Kringen endret karakter og ble en del av norsk nasjonal identitetsbygging i dikt og bildekunst, mener jeg er bruken av bunad og vestlandsnatur. Bunaden er et antrekk som Pillarguri og flere av de norske bøndene bærer i malerier og på illustrasjoner. Et eksempel er Pillarguri i illustrasjonene til Andreas Bloch. Forfatteren Hulda Garborg var en viktig faktor bak suksessen til bunaden. Hun mente bunaden var et symbol på norsk kultur. Bunaden ble et antrekk som skapte nasjonal tilhørighet og fikk symbolverdi. Når man vet bunadens historie og betydning for norsk nasjonalfølelse er det lett å forstå hvorfor Pillarguri og de norske bøndene ble avbildet i antrekket. Det var en måte å forsterke bøndenes norske identitet.

I bildene og litteraturen er bøndene og skottene ofte omringet av typisk vestlandsnatur som høye fjell, mørke skoger, dype elver og vakre fjorder. Et eksempel er fjellenes viktige betydning i diktet *Norges fjelde* (1842) av Henrik Wergeland. Wergeland skriver at fjellene beskytter nordmenn mot utenlandske trusler. Et annet eksempel er fjellene i maleriet *Sinclair's Landing i Romsdal* (1876) av Adolph Tidemand og Morten Müller. På 1800-tallet ble vestlandsnaturen et viktig innslag i norsk kultur. Det var særlig landskapsmaleriene som ble populære. Det var ikke tilfeldig at norske kunstnere brukte vestlandsnaturen som symbol for Norge. På Vestlandet fant man nemlig den naturen som var mest ulik den man hadde i Sverige og Danmark. Dermed kunne man argumentere for at Norge var et eget og unikt folk.

Hvorfor ble det krig mellom Sverige og Danmark-Norge i 1611?

Fra middelalderen til tidlig moderne tid skjedde flere endringer innen krigføring og statsadministrasjon. Bruken av kruttvåpen og leiesoldater gjorde at krigføring ble dyrere. Staten måtte endre skatteinnkrevningen for å ha råd til krigføring. Innbyggerne begynte å betale mer skatt til faste tider. Det var bare kongen og hans statsapparat som hadde makt og økonomiske midler til å drive med krigføring. Dette var fordi man måtte ha tilgang til mest mulig ressurser og mennesker. Utover 1500-tallet ble militæret den viktigste oppgaven for staten.

I virkeligheten skjedde slaget ved Kringen under Kalmarkrigen 1611-1613. Kalmarkrigen ble utkjempet i et århundre da Europa var preget av flere store og lange kriger. Krigene startet ofte på grunn av religiøse eller materielle uenigheter. Flesteparten av de religiøse krigene på 1500- og 1600-tallet skyldtes reformasjonen. Materielle årsaker til krigføring var fordi man ville ha nye landområder og undersåtter som kunne styrke staten. For å oppnå nye innbyggere

eller landområder måtte man som regel erobre det fra en annen stat. Krig var ofte det eneste midlet man kunne bruke for å oppnå målet sitt.

Danmark-Norge var en konglomeratstat som besto av Danmark, Norge og Schleswig-Holstein. Det betyr at samme kongefamilie hersket over områdene. Innbyggerne hadde ulike språk, etnisitet og kultur, men flesteparten var protestantiske. På slutten av 1500-tallet ble den dansk-norske økonomien styrket på grunn av handelen i Østersjøen. Flere europeiske land ville ha korn fra Russland. Da måtte de seile gjennom Østersjøen. Danmark-Norge fikk store økonomiske overskudd ved at skip fra andre stater var tvunget til å betale toll for å passere Øresund. Flere av de europeiske kjøpmennene forsto at de kunne unngå tollene dersom de seilte opp til Nordkalotten og inn til Russland. Danmark-Norge var redd for å miste en viktig inntekt. På grunn av de uklare grensene på Nordkalotten ble ofte samene som bodde i området skattlagt av både Danmark-Norge, Sverige og Russland.

Et av de landene som også ville ha del av skattepengene, landområdene og handelsmakten i Østersjøen og Nordkalotten var Sverige. Etter at svenskene gikk ut av Kalmarunionen i 1523 førte Sverige en aggressiv utenrikspolitikk mot Danmark-Norge. Svenskene var redd for å bli del av unionen igjen og bli utestengt fra havet som gav tilgang til Europa. Danmark-Norge var også redd for svenskene. Spesielt var man redd for å miste Norge til Sverige. Norge ble dermed viktigere for statsapparatet i København på 1500-tallet. Statsapparatet i København ble også mer opptatt av Norge fordi området var blitt viktig i unionens økonomi.

På 1590-tallet fikk Sverige og Danmark-Norge nye konger. Både Karl IX og Christian IV gjorde handlinger som provoserte den andre. Et eksempel er når Karl IX kalte seg for konge over finner, kareler og lapper i Nordlandene. Christian IV mente at Karl IX ikke hadde rett til å kalle seg for kongen i Nordlandene. Karl IX og svenskene ble derimot provosert av det dansk-norske riksvåpenet som inneholdt tre kroner. De tolket det som et symbol på den forhatte Kalmarunionen. Det hjalp heller ikke at Christian IV dro opp til Nord-Norge i 1599 for å vise dansk-norsk makt eller da han begynte å bygge nye og forbedre festningene som grenset til Sverige.

Disse eksemplene viser oss at konflikten bak Kalmarkrigen starter på slutten av 1500-tallet. Så hvorfor blir det ingen krig før 1611? Selv om Christian IV ville ha krig mot Sverige måtte han ha godkjennelse fra det danske riksrådet. Men riksrådet ville ikke erklære krig mot Sverige. Dette hadde flere årsaker. Riksrådet mente at Danmark-Norge ikke var militært eller økonomisk mektig nok til å vinne en krig mot Sverige. Et godt eksempel på dette var

sjuårskrigen som hadde kostet mye for Danmark-Norge. Riksrådet ville heller ikke provosere de europeiske stormaktene. De europeiske stormaktene var ikke interessert i en krig mellom to protestantiske land som kunne endre maktbalansen i Nord-Europa. I tillegg ville ikke riksrådet at Christian IV skulle bli mektigere på deres bekostning.

Men Christian IV truet det danske riksrådet i 1611 med at hvis han ikke fikk erklære krig mot Sverige som konge av Danmark-Norge ville han gjøre det som hertug av Slesvig og Holstein. Dette var et område som det danske riksrådet ikke hadde kontroll over. Dermed kunne de ikke påvirke kongen eller krigen. Trusselen til Christian IV gjorde at rådet godkjente en krig mot Sverige. Det ble krig hovedsakelig fordi Danmark-Norge ble provosert av svenskens krav om skatter og på grunn av handelspolitikk i Nord-Norge og Østersjøen utover slutten av 1500-tallet og begynnelsen av 1600-tallet. Men grunnen til at krigen ikke startet før 1611 er hovedsakelig på grunn av konflikten mellom Christian IV og det danske riksrådet.

Hva gjorde at norske bønder angrep og vant mot skotske leiesoldater som skulle være profesjonelle og beryktet krigere?

Christian IV planla å bruke 11 000 norske soldater i Kalmarkrigen. Planen ble en stor fiasko. Et av de mest kjente eksemplene er episoden fra feltleiren i Svinesund. Det er regnet ut at 1 495 av 2 500 nordmenn stakk av fra leiren. Derfor mener historikere som Rasch-Engel at slaget ved Kringen er en unik hendelse i norsk historie. Det er en av få ganger at nordmenn under unionstiden gjør militær motstand på egen hånd mot utenlandske soldater.

Episoden fra feltleiren viser oss at nordmenn ikke var særlig engasjert i krigen. Flesteparten av nordmennene ville heller være hjemme å arbeide på gårdene sine. Flere adelsmenn og lensmann fra samtiden påpekte at nordmennene ikke hadde nok våpen eller militær trening til å slå svenskene. I 1612 erobret Danmark-Norge grensefestningen i Älvsborg. Dette gjorde at svenskene ikke hadde tilgang til havet eller Europa. Derfor måtte de utenlandske leiesoldatene som var blitt bestilt av Gustav II Adolf spasere gjennom Norge for å komme til Sverige. Gustav II Adolf hadde opprinnelig bestilt 3 000 leiesoldater. Historikeren Miller mener det er flere årsaker til at skotske menn på 1500- og 1600-tallet ville bli leiesoldater. Det kunne være av økonomiske, sosiale, religiøse eller politiske grunner. Men Gustav II Adolf fikk ikke alle soldatene, fordi skotske myndigheter prøvde å stoppe vervingen.

2. august dro 300-400 skotske leiesoldater som ble ledet av Sinclair, Ramsay og Hay. Skottene ankom Romsdalsfjorden 19. eller 20 august. Skottene plyndret ikke mens de spaserte gjennom Norge. Bøndene som angrep skottene 26. august ved Kringen ble samlet

inn fra prestegjeldene Lesja, Vågå, Lom, Fron og Ringebu. De var blitt samlet inn av lensmannen Lars Hågå. Historikeren Rasch-Engh mener skottene ble angrepet på grunn av to årsaker. For det første var Kalmarkrigen upopulær i Norge. For det andre ønsket bøndene hevn over norske tap i slaget ved Nya Lødöse.

Selv om det ikke står skrevet i samtidskildene at skottene drev med dreping, plyndring eller brenning av norske landområder kan nordmennene likevel ha fryktet at skottene skulle gjøre det og derfor ha angrepet dem. Ifølge Rasch-Engh hadde skottene få våpen. Derfor kan de ha blitt oppfattet som et lett bytte for bøndene. Lonbakken argumentere for at bøndene angrep fordi de ble kommandert av ledere som de hadde tillit til. I sagnene er det tømmervelten som har blitt det kjente symbolet på norsk seier. Men flere av historikerne mener tømmervelten ikke skjedde. Historikeren Michell mener det var for mye skog og smal vei til at man kunne hatt en effektiv tømmervelt. I tillegg mener Michell at Kruse hadde nevnt tømmervelten i rapportene sine hvis det ble brukt under slaget. Både Michell og Rasch-Engh hevder de norske bøndene vant fordi de hadde mye mer skytevåpen enn skottene. Bøndene brukte geværer med snapplås og hjullåsggevær. I tillegg hadde de økser og sabler. Jeg er enig med Rasch-Engh som konkluderer med at det som virkelig gjør slaget ved Kringen imponerende for ettertidens nordmenn er bøndenes militære innsats og disiplin.

Referanser

- Askeland , Jan . *Düsseldorf og Norden : Bergen Billedgalleri, 30. august-28. september 1975 : Nasjonalgalleriet, 8. oktober-30. november 1975*. s.l.: s.n., 1975.
- Austlid, Andreas . *Sinklarsoga* . Oslo: Olaf Norlis forlag , 1924.
- Bagge, Bjørn-Arvid . *Storpolitikk og intriger! : slaget på Vågen i Bergen 1665, dets internasjonale bakgrunn og følger*. Bergen: Bodoni forl., 2012.
- Bakken , Syver . *Ringene om Kringen*. Otta: Pillargurikomiteen, 1999.
- Bassøe, Hans . *Gårder og slekter i Råde* . Fredrikstad : Råde Historielag , 1968.
- Berg, Jens Christian . *Samlinger til det norske folks sprog og historie*. Christiania: Et Samfund, 1837.
- Bondevik , Kjell. *Studiar i norsk segnhistorie*. Oslo: Aschehoug, 1948.
- Brandtzæg, Siv Gøril . *Skillingsvisene 1550-1950 Den forsømte kulturarven* . 26. August 2019.
<https://skillingsviser.no/herr-sinklar-drog-over-salten-hav/>.
- Burke, Peter . *Popular culture in early modern Europe*. Farnham: Ashgate, 2009.
- Cappelen, Hans . *Flagg og riksvåpen*. Oslo: Teknologisk forl., 2000.
- Dahl, Hans Fredrik . *To knurrende løver : kulturpolitikens historie 1814-2014*. Oslo : Universitetsforl, 2006.
- Engelstad , Arne . *På tvers gjennom nasjonalromantikken*. Oslo: Gyldendal undervisning, 2001.
- Ersland , Geir Atle , og Terje T. Holm. *Norsk forsvarshistorie* . Bergen: Eide forlag , 2000.
- Fagerlund, Rainer. Jern, Kurt. og Villstrand, Nils Erik. *Finlands historia : 2*. Esbo : Schildt, 1993
- Faye, Andreas . *Norske Folke-Sagn*. Oslo: samlede og udgivne af Andreas Faye, 1948.
- Feldbæk, Ole . *Danmarks historie* . København : Gyldendal , 2010.
- Giles, Ian . *Beyond borealism : new perspectives on the North*. London: Norvik Press, 2016.
- Gunnarsson, Torsten . *Naturens speil : nordisk landskapsmaleri 1840-1910*. Oslo: Nasjonalmuseet for kunst, arkitektur og design, 2006.
- Havnevik, Ivar . *Fingal : et gammelt episk dikt i seks bolker*. Oslo: Solum Bokvennen, 2019.
- Heiberg , Steffen . *Christian 4. : en europæisk statsmand*. København: Gyldendal, 2006.
- Hodne , Ørnulf . *For konge og fedreland : kvinner og menn i norsk krigshverdag 1550-1905*. Oslo: Cappelen, 2006.
- Hodne , Ørnulf , og Arthur Sand . *100 norske sagn: Fortidsminner på folkemunne*. Oslo: Cappelen Damm, 2009.
- Hodne, Ørnulf . *Mystiske steder i Norge* . Oslo : Cappelen Damm , 2008.
- . *Norsk folketro*. Oslo: Cappelen, 1999.

- Høiback , Harald . *Krigskunstens historie : fra 1500 til i dag*. Oslo: Cappelen Damm akademisk, 2014.
- Haavardsholm, Jørgen . *Vikingtiden som 1800-talls konstruksjon*. Oslo: Unipub, 2005 .
- Jensen, Bjarne. *10-års kalenderen : dagbok med værmerker, navnedager, årets dager* . Oslo: Orion , 1996.
- Knutsen, Gunnar W. *Religionskrig i Europa 1450-1700*. Oslo: Cappelen Damm akademisk, 2013.
- Krag, Hans Peter Schnitler . *Massemordet på skottene ved Kringen den 26. august 1612*. Hafslund : Per A. Holst Forlag , 2001.
- Langslet , Lars Roar . *Christian IV : konge av Danmark og Norge*. Oslo: Cappelen, 1997.
- Ljøgodt , Knut . *Historien fremstilt i bilder* . Oslo: Pax forlag A/S, 2011.
- Lockhart , Paul Douglas . *Denmark in the Thirty Years' War, 1618-1648 : King Christian IV and the decline of the Oldenburg State*. Cranbury, N.J: Susquehanna University Press, 1996.
- Lonbakken , Anders Furset . *"Gje ly, godt folk no er fiende kome i lande!" Slaget ved Kringen 1612 Ein studie av førsetnadane for slaget mellom skottar og lokale bønder ved Kringen i Gudbrandsdalen 1612*. Oslo: Universitetet i Oslo , 2007.
- Michell, Thomas C.B. . *Historien om den skotske ekspedisjon til Norge i 1612*. Norway: Hatleholts trykkeri AS, 1997.
- Miller, James . *swords for hire the scottish mercenary*. Edinburg : Birlinn Limited, 2012.
- Moseng , Ole Georg , Opsahl, Erik , Pettersen, Gunnar I , og Sandmo, Erling . *Norsk historie 1537-1814*. Oslo : Universitetsforlaget , 2015 .
- Myhre , Jan Eivind . *Norsk historie 1814-1905 : å bygge ein stat og skape ein nasjon*. Oslo: Samlaget, 2015 .
- Nesse , Agnete . *Innføring i norsk språkhistorie*. Oslo: Cappelen Damm akademisk, 2013.
- Neverdal , Geir . *Bunaden fra Kringenmarkeringen i 1912*. juli 2010.
https://www.otta2000.com/KRINGEN_2012/Groeneng/Groeneng.htm.
- Rasch-Eng , Rolf . *Herr Sinclair dro over salten hav: skottetoget og kampene ved Kringen 1612* . Larvik : Libretto forlag , 1992.
- Rian, Øystein . *Danmark-Norge 1380-1814 Bind 2 Den aristokratiske fyrstestaten 1536-1648*. Oslo: Universitetsforlaget, 1997.
- Rian, Øystein. *Den nye begynnelsen : 1520-1660*. Oslo: Aschehoug, 1995.
- Ringstrøm , Bjørn . *Andreas Bloch - alminnelighet og perfeksjonisme : om hans bokillustrasjoner og annet*. Oslo: Tegnerforbundet, 2008.
- Risåsen , Geir Thomas . *Det kongelige slott* . Oslo: Andressen & Butenschøn , 2005 .
- Skårdal Tobiasson , Tone . *Folkedrakt i vår tid* . Oslo : Orfeus Publishing , 2019.
- Sørensen , Ø Eriksen. *Kampen om Norges sjel* . Oslo: Aschehoug , 2001.
- Sørensen, Øystein. *Jakten på det norske : perspektiver på utviklingen av en norsk nasjonal identitet på 1800-tallet*. Oslo: Ad notam Gyldendal, 1998.

Wergeland , Henrik . *Udvalgte Skrifter*. Kjøbenhavn: Gad, 1876.

Wilkinson , Philip. *Myter & legender*. Oslo: Cappelen Damm, 2010.

Wilson , William A. *Folklore and nationalism in modern Finland*. Bloomington: Indiana University Press, 1976.

Ågren , Kurt . *Et nytt Europa : 1500-1750*. Oslo: Aschehoug, 2000.

Primærkilder

Andre rapport til stattholder Enevold Kruse, 3. oktober 1612, Riksarkivet i Oslo. NRA, Danske Kanselli, Norske henlagte saker

Commission from Gustavus Adolphus to Sir James Spens, 16. November 1611, Documents from State Archives in Stockholm. Utg. Ved T. Michell, Edinburgh 1886.

Extracts from the Register of the Privy Council of Scotland, MS, General Register House, Edinburgh. Utg. Ved T. Michell, Edinburgh 1886.

Extracts from the «Sweden and Denmark correspondence 1612” in the public Record Office London. Utg. ved T. Michell, Edinburgh 1886.

Første rapport til stattholder Enevold Kruse, 17. september 1612, Riksarkivet i Oslo. NRA, Danske Kanselli, Innlegg og henlagte saker, eske 5, DK B 160,

Gavebrevene fra Christian IV, 3. September 1613, Riksarkivet i Oslo. NRA dipl. Perg. hentet 19. april 2021 fra linken fra <https://www.arkivverket.no/utforsk-arkivene/eldre-historie--1814/skottetoget>

Figurer

Figur 1-4: Tidemand Adolph & Müller Morton, «*Sinclair`s Landing i Romsdal*»,1876, utsnitt. Hentet 2020, 28. september fra <https://www.nasjonalmuseet.no/samlingen/objekt/NG.M.00796>

Figur 2-4: Strømdal, Georg Nielsen, «*Slaget i Kringom*» utsnitt. Hentet 2021, 17. februar fra https://no.wikipedia.org/wiki/Slaget_ved_Kringen#/media/Fil:Battle_of_Kringen.jpg

Figur 3-4: Bloch Andreas, <<*Prillar-Guri*>>, 1897, utsnitt. Hentet 2021, 08. mai fra <http://historiefortelleren.no/wp-content/uploads/PDF/Kriger/1612-Skottetoget.pdf>

Figur 4-4: Bloch Andreas, <<*Ved Kringen*>>, 1897, utsnitt. Hentet 2021, 28. januar fra https://www.nb.no/items/URN:NBN:no-nb_digibok_2013042608068?page=411&searchText=Andreas%20Bloch

